

Trójmorze

Budowanie regionu

TOMASZ PAWŁUSZKO
ALEKSY BORÓWKA
DR HAB. MARTA GĘBSKA
JULITA WILCZEK

TRÓJMORZE

BUDOWANIE REGIONU

RAPORT INSTYTUTU NOWEJ EUROPY 2023

Autorzy:

Dr Tomasz Pawłuszko
Aleksy Borówka
Dr hab. Marta Gębska
Julita Wilczek

Opracowanie graficzne i skład:

Maciej Magic

ISBN: 978-83-964350-8-8

Warszawa, grudzień 2023

Ministerstwo
Spraw Zagranicznych

Zadanie publiczne finansowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP w konkursie „Dyplomacja Publiczna 2023”.

SPIS TREŚCI

O autorach	4
Wprowadzenie	5
Streszczenie	6-7
Trójmorze jako proces budowania regionu	8-22
Budowa regionu Trójmorza	23-33
Wyzwania geoeconomiczne dla Trójmorza	34-41
Wyzwania finansowe dla Trójmorza	42-50
Podsumowanie	51
Rekomendacje	52

O AUTORACH

Dr Tomasz Pawłuszko

Dyrektor Programu Trójmorze w Instytucie Nowej Europy. Pracownik naukowy Uniwersytetu Opolskiego, wcześniej związany z Akademią Wojsk Lądowych. Zajmuje się problematyką bezpieczeństwa międzynarodowego i studiów strategicznych. Ekspert Instytutu Sobieskiego w dziedzinie polityki zagranicznej i obronności.

Dr Marta Gębska

Doktor habilitowana w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie (2023). Pracownik naukowo-dydaktyczny Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej, Kierownik Katedry Bezpieczeństwa Międzynarodowego i Dyplomacji. Zainteresowania badawcze obejmują: międzynarodowe aspekty polityki ekonomicznej i bezpieczeństwa ekonomicznego. Stażystka w Banku Światowym i stypendystka na uniwersytetach w Manchesterze, Londynie i Rzymie. Autorka trzech książek i ponad 80 artykułów i rozdziałów książek, współautorka dwóch podręczników z zakresu bezpieczeństwa międzynarodowego.

Aleksy Borówka

Wiceprezes Instytutu Nowej Europy, doktorant na Uniwersytecie Wrocławskim. Laureat trzech Międzynarodowych Olimpiad Geopolitycznych (2018-2020), autor ponad dwudziestu artykułów i rozdziałów, opublikowanych w recenzowanych czasopiśmie naukowych i recenzowanych monografiach naukowych. Prelegent ponad 30 międzynarodowych i ogólnopolskich konferencji naukowych. Ekspert w zakresie bezpieczeństwa, geopolityki i stosunków międzynarodowych. Prywatnie pasjonat pianistyki i kompozycji.

Julita Wilczek

Ekspert Instytutu Nowej Europy. Specjalizuje się w polityce międzynarodowej, szczególnie we wpływie USA, Rosji i Chin na bezpieczeństwo Europy Środkowej. Jest absolwentką amerykanistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim, studiów wschodnich na Uniwersytecie Warszawskim oraz bezpieczeństwa międzynarodowego na University of St. Andrews. Zawodowo związana była z Instytutem Sobieskiego, Ministerstwem Rozwoju i Bankiem Gospodarstwa Krajowego. Autorka pierwszego kompleksowego opracowania dot. Funduszu Trójmorza (Collegium Interethnicum 2021).

WPROWADZENIE

Niniejszy raport jest efektem współpracy zespołu „Trójmorze” w Instytucie Nowej Europy. Raport stanowi rezultat pracy badawczej wykonanej wśród interesariuszy Inicjatywy Trójmorza (3SI). Większość przedsięwzięć związanych z przygotowaniem raportu wykonano latem i jesienią 2023 roku. Kluczowym elementem projektu było przeprowadzenie wywiadów i ankiet wśród interesariuszy 3SI. Szczególny nacisk położono na przedstawienie pożądanych scenariuszy rozwoju współpracy regionalnej w ramach tego formatu. W szczególności zwrócono uwagę na interesariuszy nie-politycznych, a zatem instytucje, takie jak agencje rozwoju, izby handlowe, firmy energetyczne, logistyczne i transportowe. Prowadzono konsultacje również w instytucjach samorządu, na uczelniach oraz w think-tankach.

Raport omawia możliwości rozwoju sytuacji politycznej i gospodarczej w Europie Środkowo-Wschodniej, szanse i bariery rozwoju 3SI z perspektywy interesariuszy w regionie, wskazuje na dobre praktyki budowania instytucji współpracy oraz zawiera propozycje rekomendacji w zakresie sposobów wzmocnienia oddziaływania polskiej polityki zagranicznej w regionie.

Część pierwsza raportu przedstawia rolę idei Trójmorza w procesie budowania tożsamości regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Omawia elementy współpracy państw w Inicjatywie Trójmorza oraz konfrontuje praktyki budowania instytucji międzynarodowych z zastaną wiedzą w zakresie integracji i rozwoju regionalnego. Ponadto, identyfikuje grupy interesariuszy współpracy międzynarodowej w regionie. Autorem tej części opracowania jest dr Tomasz Pawłuszko.

Część druga raportu dotyczy wyzwań geopolitycznych dla idei Trójmorza. W niniejszej części publikacji omówiono główne polityczne bariery rozwoju regionu oraz tradycje geopolityczne, które wpływają na różnice interesów państw w Europie Środkowo-Wschodniej. Kluczowym wyzwaniem są zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego. Autorem opracowania jest Aleksy Borówka.

Część trzecia raportu dotyczy wyzwań geoekonomicznych. Omówione zostają gospodarcze bariery rozwoju regionu, próby ich zidentyfikowania na kolejnych szczytach 3SI oraz kluczowe projekty współpracy międzynarodowej w regionie. Istotnym elementem analizy jest próba oceny wpływu inicjatyw gospodarczych na kooperacyjność i konkurencyjność regionu. Autorem opracowania jest dr hab. Marta Gębska.

Część czwarta raportu wyjaśnia główne wyzwania finansowe dla projektu 3SI i współpracy państw w regionie. Rozwój infrastruktury energetycznej, transportowej i cyfrowej wymaga ogromnych inwestycji oraz długofalowej współpracy między sektorem publicznym i prywatnym. Autorem tej części opracowania jest Julita Wilczek.

Raport zawiera rekomendacje dla decydentów. Grupą docelową i adresatami raportu są liderzy opinii publicznej, przedstawiciele środowisk opiniotwórczych, dziennikarze, publicyści, media, eksperci, pracownicy nauki, nauczyciele, wykładowcy, przedstawiciele agencji rozwoju, izb handlowych, samorządowcy, think-tanki, urzędnicy i dyplomaci. Publikacja powstała dzięki finansowemu wsparciu Ministerstwa Spraw Zagranicznych w ramach programu Dyplomacja Publiczna 2023. Uzyskane środki pozwoliły m. in. na przeprowadzenie badań terenowych, realizację ankiet i wywiadów oraz edycję niniejszej publikacji. W imieniu zespołu autorskiego pragnę również podziękować osobom zaangażowanym w proces badawczy, naszym rozmówcom z kilku państw regionu oraz instytucjom partnerskim Instytutu Nowej Europy za sprawną współpracę.

Zespół autorski

STRESZCZENIE

Format Inicjatywy Trójmorza pozwolił na uniknięcie błędów projektów integracyjnych z przeszłości. W przeszłości propozycje współpracy w regionie miały charakter polityczno-militarny. Współcześnie format jest oparty na trafnym rozpoznaniu wspólnych cech gospodarczych i interesów całego regionu, jakimi są przewyciężenie peryferyjności i niedorozwoju infrastruktury ekonomicznej.

Inicjatywa Trójmorza posiada otwartą formułę, co przyciąga interesariuszy z różnych branż. Poszerzenie współpracy międzynarodowej będzie dzięki temu wzmocnione. Nacisk na współpracę w obszarze polityki rozwoju pozwala na korzystanie z osiągnięć dorobku naukowego badań nad integracją. Rozmówcy INE podkreślali, że szansą dla rozwoju współpracy w regionie jest rozszerzenie formatu prezydenckiego o regularne kontakty międzyrządowe, wspierające wspólne projekty.

Do sukcesów Inicjatywy Trójmorza należą między innymi względna trwałość, uniknięcie kontrowersji z przeszłości, znalezienie obszaru wspólnych interesów, promocja sukcesów gospodarczych regionu, rozszerzenie się agendy tematycznej 3SI, czy utrzymanie gospodarczego charakteru 3SI.

Do ryzyk dla Inicjatywy Trójmorza należą: fakt dominacji Polski w formacie 3SI; nierównomierne zaangażowanie państw, format jest głównie prezydencki, a politykę prowadzą premierzy, co oznacza niewielki wpływ na bieżącą legislację; podatność na sentymentalne myślenie geopolityczne. Problemami są też powolna implementacja projektów, depopulacja regionu oraz rosnąca migracja.

Kluczowym kontekstem rozwoju regionu Trójmorza jest UE. Region jest i będzie bardzo wrażliwy na takie procesy jak osłabienie procesu integracji w Unii Europejskiej, wyjście konkretnych państw z UE; ograniczenia, zawieszenie lub brak wypłat środków finansowych na rzecz rozwoju z UE, czy też zmiany postawy Unii Europejskiej w obszarze polityki fiskalnej. Do globalnych zagrożeń dla regionu Trójmorza należą wyraźne pogorszenie się wskaźników z zakresu bezpieczeństwa ekonomicznego, utrzymująca się wysoka inflacja i osłabienie siły nabywczej pieniądza, czy też zerwane łańcuchy dostaw. Długoterminowo, ryzykiem jest rozszerzenie UE o nowe państwa – Ukrainę, Mołdawię i państwa Bałkanów Zachodnich. Przystąpienie Ukrainy zmieni część państw naszego regionu w płatników netto.

Trójmorze jest wciąż jednym z najszybciej rozwijających się regionów świata. W przeciwieństwie jednak do innych szybko rozwijających się gospodarek pozaeuropejskich cechują się znacznie większą stabilnością polityczną i prawną, co wynika z ich członkostwa w Unii Europejskiej. Dzięki temu region oferuje inwestorom większy zwrot z inwestycji niż państwa zachodnie. Mimo to państwa regionu nadal przyciągają znacznie mniej bezpośrednich inwestycji zagranicznych niż reszta UE, zwłaszcza w czasach gospodarczych kryzysów wywołanych przez pandemię i wojnę. Wśród przyczyn tego stanu rzeczy jest to, że region składa się z wielu małych państw, z których każde posługuje się innym językiem oraz odrębnymi regulacjami gospodarczymi, a do tego pięć pozostaje poza strefą euro. Problemem jest także niewielki rynek giełdowy w regionie.

Bez pozyskania dodatkowego finansowania rynkowego, regionowi trudno będzie zasypać lukę infrastrukturalną istniejącą pomiędzy Trójmorzem a pozostałymi państwami Unii Europejskiej, która wyceniana w 2018 r. była nawet na 1,1 bln EUR (wydatki do 2030 r.). Państwa Trójmorza nie są w stanie pokryć tych wydatków ze środków publicznych, a udział kapitału prywatnego w finansowaniu infrastruktury wciąż pozostaje mało znaczący.

Jedną z szans na pozyskanie dla regionu dodatkowego finansowania na inwestycje infrastrukturalne jest realizacja projektów, które uwzględniają Ukrainę. Z rozmów z zagranicznymi partnerami, zwłaszcza amerykańskimi, wynika, że znacznie łatwiej będzie regionowi pozyskać środki na projekty wspierające ukraińską odbudowę, bezpieczeństwo czy łączność z Unią Europejską niż na projekty ściśle trójmorskie.

Obecna forma współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza nie pozwala na optymalne realizowanie założonych przez nią celów. Głównymi przeszkodami są: zmienne zainteresowanie współpracą, zależne od sytuacji politycznej danego państwa, zmienna ilość wydarzeń trójmorskich, zależna od ambicji państwa przewodniczącego Inicjatywie, brak mechanizmów oraz organów koordynacji działań trójmorskich, brak ram finansowania wspólnych działań, w szczególności inwestycji infrastrukturalnych. Potrzebna jest reforma sposobów finansowania projektów w Trójmorzu. Raport proponuje trzy scenariusze rozwoju Inicjatywy Trójmorza: „wyszehradzki”, „natowski” i „unijny”.

Wyzwaniem dla Trójmorza jest utrzymanie amerykańskiego zainteresowania inwestycjami w regionie. By się to udało, region musi zdecydowanie postawić na transformację energetyczną opartą o niskoemisyjne źródła. Bez względu bowiem na to, kto wygra przyszłoroczne wybory prezydenckie, amerykańskie firmy będą przede wszystkim chciały inwestować w tych państwach, gdzie są niższe koszty energii i lepsze warunki do pracy i życia ich pracowników.

TRÓJMORZE JAKO PROCES BUDOWANIA REGIONU

Tomasz Pawłuszko

WPROWADZENIE

Trójmorze jest koncepcją metageograficzną, która opisuje przestrzeń opisywaną dotąd jako Europa Środkowo-Wschodnia¹. Geografia ekonomiczna definiuje „przestrzeń” jako całość stosunków między współistniejącymi obiektami materialnymi². Region natomiast jest takim obszarem w przestrzeni, na którym występują pewne cechy wspólne, które odróżniają ten obszar w stosunku do otoczenia zewnętrznego³. Należą do nich (1) homogeniczność społeczna, (2) instytucje polityczne, (3) współzależność ekonomiczna oraz (4) bliskość geograficzna. Wszystkie te elementy kształtują się w procesie historycznym, co sprawia, że dany region jest uwarunkowany przez swoją przeszłość.

W najnowszej historii powszechnej region położony między Morzem Adriatyckim, Morzem Bałtyckim i Morzem Czarnym nazywany był na różne sposoby i nie miał ustalonych granic. Pojęcie „Europy Środkowej” pojawiło się w czasie kongresu wiedeńskiego w 1815 roku i oznaczało kraje obecnego Beneluxu i ówczesne państwa niemieckie. Sto lat później „Europa Środkowa” odnosiła się do tzw. Państw Centralnych i wiązała się z ideą geopolityczną Mitteleuropy, wypracowaną na początku XX wieku. Obszar na wschód od ówczesnego sojuszu Państw Centralnych nazywano wtedy „Europą Wschodnią”. Termin „Europa Środkowo-Wschodnia” pojawił się w 1935 roku w czasopiśmie *Archivum Europae Centro-Orientalis*⁴. Po zakończeniu zimnej wojny doszło do popularyzacji nazwy „Europa Środkowo-Wschodnia” w rozumieniu polskiego historyka Oskara Haleckiego⁵.

Współcześnie region Europy Środkowo-Wschodniej obejmuje przede wszystkim państwa należące do Unii Europejskiej, znajdujące się na wschód od Republiki Federalnej Niemiec. Popularyzacja idei współpracy państw regionu pod szyldem Inicjatywy Trójmorza sprawiła, że po 2015 roku obszar Europy Środkowo-Wschodniej zaczęto nazywać niekiedy również „regionem Trójmorza”. W niniejszej części raportu wyjaśnione zostaną uwarunkowania współpracy w tym regionie.

GENEZA WSPÓŁPRACY W REGIONIE

Jakie są cechy wspólne państw w regionie Trójmorza? Część z nich ma charakter historyczny, a część współczesny. Historia ukształtowała względnie stabilną sieć osadniczą (XV-XVI wiek), strukturę etniczną i językową większości ludności (XVI-XIX wiek) oraz ich przynależność do terytorialnych państw narodowych (XX wiek). Ważnym rysem regionu są częste upadki państwowości. Jak wykazał R. Zenderowski Bułgaria straciła niepodległość na 510 lat, Węgry zniknęły z mapy na 326 lat, Czechy na 298 lat, a Polska na 123 lata. Najdłuższe tradycje państwowe w Europie Środkowo-Wschodniej ma zatem Polska, pozostająca w unii personalnej (1385) i realnej (1569) z Litwą (Wielkim Księstwem Litewskim)⁶. Wspólne dla całego regionu były pewne elementy struktury społecznej i gospodarczej, które charakteryzowały się dominacją szlachty i słabością mieszczaństwa. Niska gęstość zaludnienia i liczne bariery naturalne w postaci rzek i gór spowalniały rozwój handlu i przemysłu. Ponadto, częste zmiany granic i liczne wojny sprawiały, że region traktowano jako zaplecze rolnicze i surowcowe dla lepiej rozwiniętej i bogacącej się na handlu zamorskim zachodniej części kontynentu.

Region Europy Środkowo-Wschodniej był areną bitew pierwszej i drugiej wojny światowej. Liczne katastrofy polityczne i gospodarcze w regionie wzbudziły refleksję u części elit, której treścią stało się projektowanie mechanizmów współpracy międzynarodowej. W tabeli poniżej zestawiono idee geopolityczne, sformułowane w pierwszej połowie XX wieku w celu zintegrowania Europy Środkowo-Wschodniej. Jak widać poniżej, region EŚW traktowano wówczas albo instrumentalnie (idee niemieckie i brytyjskie), albo jako przestrzeń samodzielnej współpracy państw regionu (konceptje lokalne).

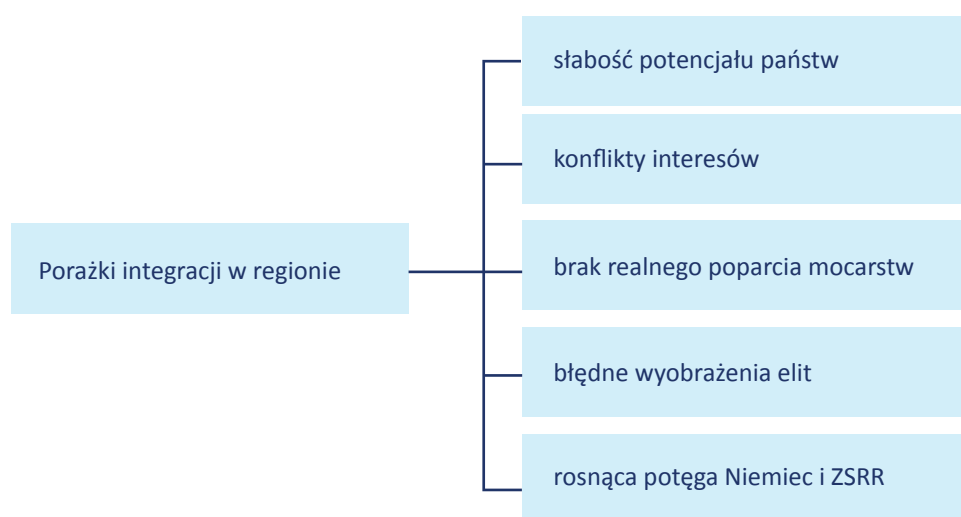
Tabela 1. Wybrane koncepcje integracji regionu w pierwszej połowie XX wieku

- Idea Mitteleuropy (F. Schwarzenberg, J. Partsch, F. Naumann) – skonfederowane państwa regionu uznające dominację Niemiec
- Idea Stanów Zjednoczonych Wielkiej Austrii (A. Popowici) – przebudowa Cesarstwa Austro-Węgier na związek 15 skonfederowanych państw pod przywództwem Austrii
- Idea bufora geopolitycznego (R. Kjellén) – obejmuje terytoria od linii Gdańsk-Triest do linii Archangielsk-Azow, region miał służyć jako „strefa krytyczna” dla dominacji i misji Niemiec
- Idea kordonu sanitarnego (H. J. Mackinder) – wspierany przez Wielką Brytanię pas niepodległych państw (inner crescent), oddzielających Niemcy od Rosji, uniemożliwiający ekspansję Rosji w stronę Europy, a Niemiec w stronę Rosji
- Idea Międzymorza (J. Piłsudski^[7]) – inspirowane tradycjami dawnej Rzeczypospolitej i Austro-Węgier koncepcje federalizacji Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy, a później docelowo większej grupy państw, mająca na celu powstrzymanie rewizjonizmu Niemiec i ZSRR
- Mała Ententa (T. Masaryk) – współpraca Czechosłowacji, Królestwa Rumunii i Królestwa SHS
- Intermarium / Trzecia Europa (J. Beck) – plan bloku państw regionu wraz Finlandią i Szwecją
- Unia polsko-czesko-słowacka (M. Hodža) – przeciwwaga dla Niemiec i ZSRR, później rozszerzona o współpracę gospodarczą z innymi krajami regionu
- Konfederacja Polsko-Czechosłowacka – inspirowana ideami W. Sikorskiego propozycja (kon)federacji Polski i Czechosłowacji, planowana na okres powojenny
- Karta Wolnego Międzymorza – (Klub Federalny Środkowoeuropejski) w 1946 roku wskazano 12 obszarów powojennej współpracy państw regionu
- Federacja Słowian Południowych (J. Tito, G. Dymitrow) – projekt zjednoczenia Jugosławii i Bułgarii
- Koncepcje „strefy zgniotu” – po raz pierwszy James Fairgrieve mówił o regionach „strefach zgniotu” w 1924 roku. Karl Haushofer mówił o regionie Europy Środkowo-Wschodniej, że jest to „diabelski pas” (Teufels Gurtel), Richard Hartshorne w 1944 pisał również o „shatter zone”. W okresie zimnej wojny Carl Sauer użył pierwszego terminu „shatterbelt”. Dopiero po zakończeniu zimnej wojny Saul Cohen zaczął mówić o regionie jako o „bramie” (gateway) do Eurazji

Źródła: P. Kurečić, The Three Seas Initiative: geographical determinants, geopolitical foundations, and prospective challenges, *Hrvatski Geografski Glasnik*, 80/1, 2018, pp. 99–124. A. Bieńczyk-Missala, Od Międzymorza do Trójmorza – meandry polityki zagranicznej Polski w Europie Środkowej, *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, nr 1, 2018, pp. 95-115; W. Gizicki, P. Łoś, Geopolityka Trójmorza, *Przestrzeń Społeczna*, 2019, pp. 1-15. K. Świder, Europa Środkowa jako obszar projektowania geopolitycznego, *Studia Europejskie*, 2/2018, pp. 11-32

Upadek większości niepodległych państw i sowietyzacja regionu sprawiły, że żadna z powyższych idei nie weszła w życie. W tamtym okresie tradycje integracji państw w Europie były jeszcze niewielkie. Zniszczenie lokalnych gospodarek oraz podporządkowanie ich wpływom ZSRR na blisko pół wieku zahamowały dyskusje na temat integracji narodów Europy Środkowo-Wschodniej. Region stał się zdobyczą militarną i peryferią gospodarczą Związku Radzieckiego. Długotrwałe istnienie powyższych procesów sprawiło, że historycy i ekonomiści od dekad opisują region jako peryferyjny. Peryferyjność oznacza niski status społeczny, wynikający z wielowiekowej marginalizacji. Peryferie są postrzegane jako ziemie odległe (rubież, kresy) i pozbawione zasobów. Są też antytezą krajów dominujących (tj. rdzenia), które posiadają pożądane zasoby i możliwości.

Graf 1. Przyczyny niepowodzeń koncepcji integracyjnych w Europie Środkowo-Wschodniej

Źródło: opracowanie własne

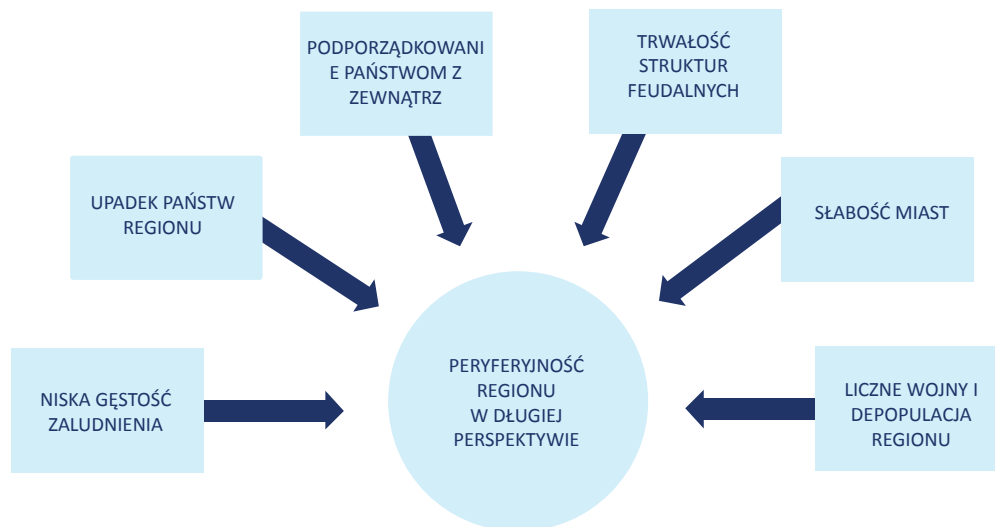
W XX wieku region Europy Środkowo-Wschodniej miał przynajmniej trzy szanse na osiągnięcie zachodnioeuropejskiego poziomu zamożności. Na przełomie XIX i XX wieku państwa regionu osiągnęły poziom około połowy zamożności w porównaniu do uśrednionego wyniku 12 najbardziej rozwiniętych państw Europy zachodniej. Proces doganiania przerwały wtedy dwie wojny światowe. Drugi moment zaistniał w latach 60. XX wieku, gdy wskaźnik PKB sięgnął 44% poziomu zachodniego, a następnie zaczął spadać. Trzeci moment zaistniał po transformacji ustrojowej i trwa do dziś. Po bankructwie państw komunistycznych średni poziom PKB w regionie sięgał jedynie 27% w 1992 roku, ale już w 2008 roku przekroczył 44%^[8]. W 2019 roku PKB na mieszkańca w najbardziej rozwiniętych państwach regionu (grupa V4) stanowił blisko trzy czwarte poziomu państw UE-28^[9].

Współcześnie sytuacja przedstawia się inaczej niż w XX wieku. Potencjał państw regionu szybko rośnie, a rozwój procesów integracyjnych wyeliminował sporą część tradycyjnych konfliktów. Istnieje bowiem arena ich artykulacji, czyli Unia Europejska. W przeszłości projekty bliższej współpracy w regionie były osłabione przez konflikty etniczne, spory graniczne i brak poparcia ze strony mocarstw. Współcześnie problemy te zostały opanowane, a współpraca regionalna cieszy się poparciem zarówno Unii Europejskiej, jak i patronatem Stanów Zjednoczonych.

Państwa regionu Trójmorza są też blisko związane z Niemcami. Ponadto, upadek gospodarczy Rosji oraz rosnące wykluczenie Moskwy ze spraw europejskich, postępujące po agresji na Ukrainę, również cementują państwa Europy Środkowo-Wschodniej wokół wspólnych celów.

Akcesję państw regionu do Unii Europejskiej i postępujący szybko proces europeizacji postrzegano w całym regionie jako sposób na przezwyciężenie wielowiekowej peryferyjności^[10]. Innowacje polityczne wypracowane w UE pozwoliły zmniejszyć nierówności poprzez politykę spójności, mającą na celu konwergencję regionów zamożniejszych i uboższych^[11]. Po dołączeniu państw regionu do UE w pierwszej dekadzie XXI wieku stwierdzano, że najuboższymi strefami w regionie były te, w których dochód wynosił poniżej 75% średniej krajowej. Należały do nich: tzw. województwa „ściany wschodniej” w Polsce, południowe i wschodnie Węgry, rumuńska część Mołdawii i wschodnia Wołoszczyzna, a także pas regionów sąsiadujących z terenami nadmorskimi w Bułgarii oraz pozastołeczne regiony Estonii i Łotwy. Około dziesięć lat później, po wystąpieniu Wielkiej Brytanii z UE państwa określane jako „region Trójmorza” zajmowały 33% powierzchni UE, zamieszkałej przez 25% ludności i wytwarzającej już około 20% PKB całej UE^[12].

Graf 2. Problem peryferyjności Europy Środkowo-Wschodniej w długiej perspektywie

Źródło: T. Pawłuszko, *Peripherality of the CEE Region*, [w:] *Politics and Security of Central and Eastern Europe. Contemporary Challenges*, red. R. Zięba, Springer Nature, Cham 2023, s. 11-32.

INSTYTUCJE WSPÓŁPRACY W REGIONIE

W omawianym okresie wspólne interesy gospodarcze doprowadziły do zwiększonej współpracy elit państw regionu. A. Orzelska-Stączek i P. Bajda piszą o falach współpracy^[13]. Pierwsza z nich nastąpiła po zakończeniu zimnej wojny. Powstały wtedy takie struktury jak Inicjatywa Środkowoeuropejska, Rada Państw Morza Bałtyckiego, Grupa Wyszehradzka oraz Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu (CEFTA). Okres ten traktowano jako wprowadzenie do akcesji do NATO i UE. Po akcesji do tych struktur nastąpiła druga fala współpracy, która była reakcją na agresywną politykę Rosji. Powstał wtedy Trójkąt Sławkowski, Bukareszteńska Dziewiątka oraz Inicjatywa Trójmorza. Obecnie region szuka nowego formatu pogłębionej kooperacji^[14].

Państwa regionu Trójmorza są też blisko związane z Niemcami. Ponadto, upadek gospodarczy Rosji oraz rosnące wykluczenie Moskwy ze spraw europejskich, postępujące po agresji na Ukrainę, również cementują państwa Europy Środkowo-Wschodniej wokół wspólnych celów.

Graf 3. Wybrane formaty współpracy w Europie Środkowej i Wschodniej

Źródło: opracowanie własne, por. A. Orzelska-Stączek, Współpraca regionalna w Europie Środkowo-Wschodniej w polskiej polityce zagranicznej, *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*, 2015, nr 2, s. 238-262; G. Soroka, T. Stępniewski, The Three Seas Initiative: Geopolitical Determinants and Polish Interests, *Yearbook of the Institute of East-Central Europe*, vol. 17, issue 3, 2019, s. 15-29.

Nie licząc efektywnie współpracującej Grupy Wyszehradzkiej, próba poszukiwania nowych formatów współpracy po 1989 roku nie zakończyła się sukcesem do momentu uruchomienia Inicjatywy Trójmorza. W dużej mierze wynikało to ze słabości państw regionu i braku efektywnych tradycji współpracy we wcześniejszych okresach (path dependence). Bodźcami do współpracy były jednak kolejne kryzysy gospodarcze i militarne w bezpośrednim otoczeniu Europy Środkowo-Wschodniej.

Dynamicznie rozwijający region w ciągu dekady od akcesji do UE stał się polem rywalizacji o globalne wpływy mocarstw, takich jak Rosja, USA, czy Chiny. Każde z tych państw próbowało wzmacniać swoją obecność gospodarczą poprzez propozycje inwestycji energetycznych i infrastrukturalnych, takich jak budowa sieci kolejowej, interkonektorów, elektrowni jądrowych i innych. Przekonało to elity regionu, aby wzmocnić pozycję negocjacyjną regionu w obrębie Unii Europejskiej, planującej transformację energetyczną w kierunku niskoemisyjności.

Graf 4. Kluczowe wydarzenia w historii rozwoju Inicjatywy Trójmorza (3SI)

Źródło: opracowanie własne, por. M. Gębska, Wprowadzenie w problematykę Inicjatywy Trójmorza – geneza, obszary działania i szczyty, [w:] L. Drab, M. Gębska, M. Marszałek (red.), Bezpieczeństwo w wymiarze geopolitycznym, militarnym i społeczno gospodarczym państw Inicjatywy Trójmorza. Współczesność i perspektywy, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 17-40. A. Wojtaszak, Inicjatywa Trójmorza a perspektywy rozwoju państw regionu Europy Środkowo-Wschodniej w drugiej dekadzie XXI wieku, Sprawy Międzynarodowe, 2020, t. 73, nr 2, s. 65-89; o konferencjach z cyklu „Europa Karpat” por. Europa Karpat. Rzecz o współpracy, red. W. Paruch, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2019; A. Rudowski, J. Wilczek, Fundusz Trójmorza. W stronę instytucjonalizacji Inicjatywy?, Colloquium Interethnicum, Warszawa 2021.

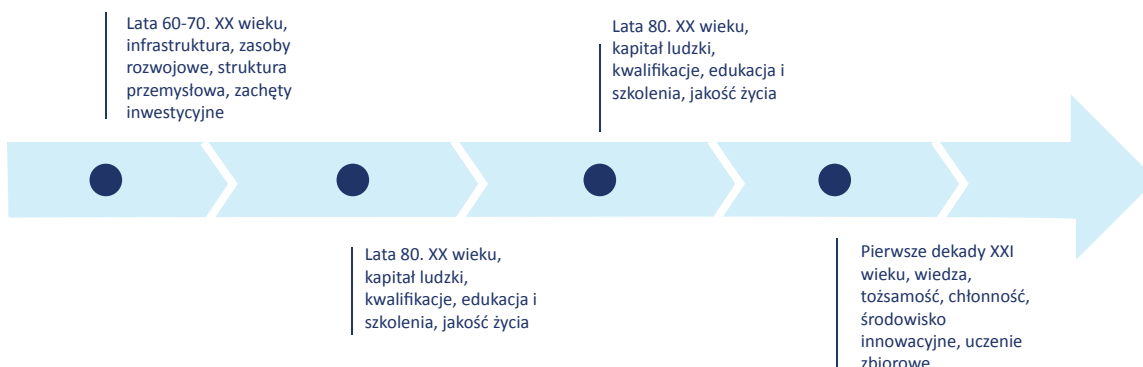
TRÓJMORZE: BUDOWANIE REGIONU

Ryzyka dla rozwoju Inicjatywy Trójmorza zakorzenione były początkowo w tradycji geopolitycznej regionu Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie kluczowym problemem była niestabilność, brak bezpieczeństwa oraz niedostatek tradycji partnerskiej współpracy^[15]. W odróżnieniu od poprzednich epok innowacje polityczne zaprojektowane w ramach Unii Europejskiej nie reprodukowały dawnych schematów dominacji nad „wschodem”, ale umożliwiły włączenie regionu EŚW do efektywnych zachodnich struktur integracyjnych, co znacząco wzmocniło zarówno legitymizację UE, jak i pozycję gospodarczą zjednoczonej Europy. W rezultacie współpraca trójmorska, tak jak podkreślono w kolejnych deklaracjach ze szczytów 3SI, nie stała się alternatywą dla mocarstw oraz odbywa się w ramach UE i dotyczy rozwoju regionalnego w państwach inicjatywy^[16]. Temat ten jest ignorowany w większości politologicznych analiz regionu, które skupiają się na przypominaniu przeszłości lub na rozważaniu stosunku projektu 3SI do struktur Unii Europejskiej. Z całą pewnością należy podkreślić, że od początku istnienia formatu nie był on konkurencją dla UE^[17].

Unia Europejska jest organizacją międzynarodową, opartą na traktatach, posiada ideę członkostwa, dekady tradycji prawnej i setki instytucji specjalistycznych. Nie ma możliwości porównania tego ogromnego systemu z kilkuletnią inicjatywą spotkań wysokiego szczebla, które nie mają nawet stałego sekretariatu. Format 3SI funkcjonuje w ramach UE i mógłby być raczej kojarzony z unijną procedurą wzmocnionej współpracy (enhanced cooperation), wprowadzoną w UE w Traktacie Amsterdamskim jeszcze w 1997 roku.

Współcześnie państwa 3SI mogą korzystać z dorobku licznych koncepcji rozwoju regionalnego, opracowanych w ciągu półwiecza doświadczeń w ramach integracji europejskiej^[18]. Poniższy graf ukazuje zmiany, jakie zaszły w postrzeganiu perspektyw wspierania rozwoju zasobów państw i ich regionów. W przypadku Europy Środkowo-Wschodniej, z uwagi na długotrwałe zapóźnienie w rozwoju infrastruktury i połączeń międzynarodowych, to właśnie te kwestie stały się rdzeniem współpracy zadeklarowanej w ramach Inicjatywy Trójmorza. Jak widzimy na grafie, tego typu inicjatywy promowano w państwach zachodnioeuropejskich już ponad pół wieku temu.

Graf 5. Wspieranie rozwoju regionalnego w Europie w ostatnim półwieczu

Źródło: opracowanie na podstawie M. Smętkowski, Rozwój regionów i polityka regionalna w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w okresie transformacji i globalizacji, Scholar, Warszawa 2013, s. 64-67.

Propozycje zwiększenia finansowania współpracy w dziedzinie energetyki, transportu i cyfryzacji rekomendowały również uznane think tanki i firmy konsultingowe, takie jak Atlantic Council i PwC^[19]. Jednocześnie przywódcy regionu na kolejnych szczytach stopniowo rozszerzali katalog instytucji i projektów, które mogą wzmocnić zdolność do tworzenia powiązań (connectivity) między narodami. Następnie zaczęły powstawać kolejne fundusze inwestycyjne, fora i organizacje biznesowe, samorządowe, naukowe, czy organizacji pozarządowych^[20].

Rezygnacja polityków z odgrywania tradycyjnych ról przywódczych na rzecz bycia patronem dla oddolnych projektów nie-politycznych, wpływających na rozwój regionalny, jest pewną nowością w Europie Środkowo-Wschodniej^[21]. Powyżej wspomiane organizacje i formaty współpracy regionalnej zwykle posiadały nieformalny charakter konsultacji polityków wysokiego szczebla, ale w żadnej wcześniejszej strukturze nie powstało tak dużo inicjatyw oddolnych.

Istnieje wiele sposobów wspierania rozwoju regionów. Należą do nich inwestycje w mobilność czynników produkcji, poprawę infrastruktury, specjalizację handlową, wspieranie innowacji, czy edukacji kadr specjalistycznych. Nie istnieje uniwersalna recepta na rozwój regionalny, ale u źródeł ekonomii politycznej rozwoju Trójmorza wydaje się leżeć idea, że po zakończeniu rozbudowy infrastruktury wzrośnie konkurencyjność regionów i zmaleje udział usług publicznych w wytwarzaniu ich PKB. Następnie, za konkurencyjność zaczną w większym stopniu odpowiadać czynniki endogenne, usługi rynkowe i działalność produkcyjna^[22].

Graf 6. Budowanie potencjału regionu

Elementy polityki rozwoju regionalnego

1. wzrost mobilności czynników produkcji
2. poprawa infrastruktury
3. specjalizacja w dziedzinie przewagi komparatywnej
4. poprawa czynników lokalizacji
5. tworzenie biegunów wzrostu
6. wspieranie warunków do tworzenia innowacji
7. rozwój endogenny zasobów ludzkich, innowacji i sektora MŚP

Źródło: opracowanie własne.

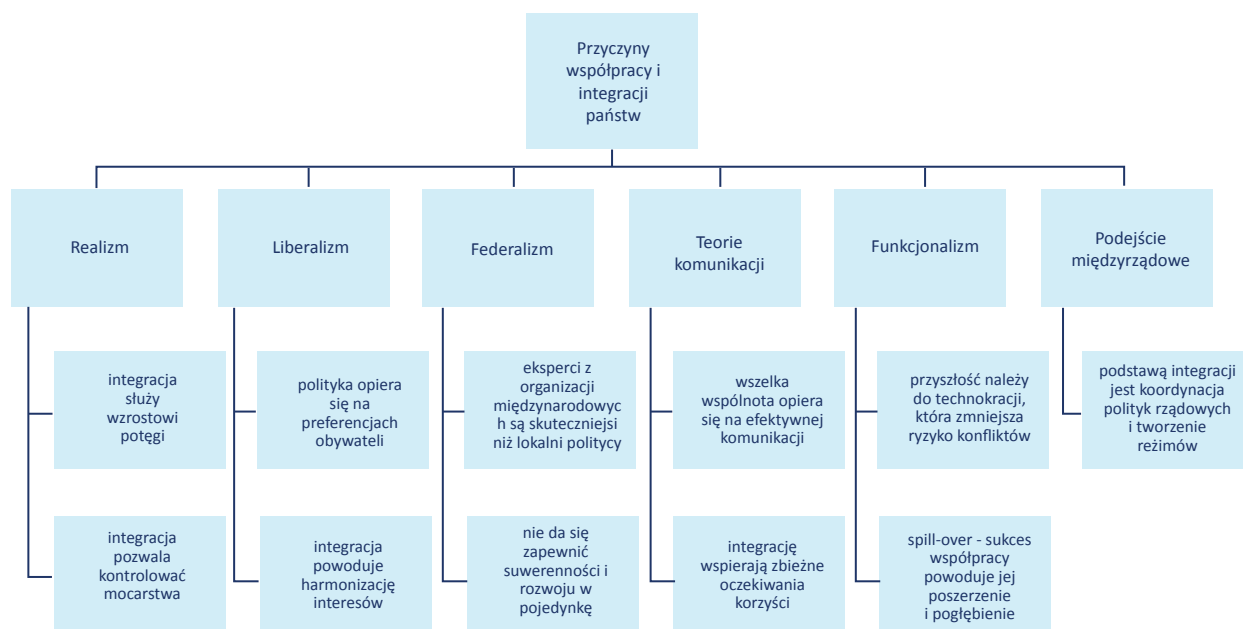
Wymienione czynniki rozwoju regionalnego stanowią wypadkową metaanalizy kilkudziesięciu prac naukowych, dotyczących wspierania rozwoju państw na poziomie lokalnym. Przegląd historii ustaleń podjętych w ramach szczytów 3SI pozwala stwierdzić, że wpisują się one w powyżej zarysowane elementy rozwoju regionów. Inwestycje w regionie mają (1) służyć poprawie infrastruktury i (2) wzrostowi mobilności czynników produkcji, w tym zwłaszcza pozyskaniu kapitału. Należy odnotować, że w ostatnich latach państwa regionu 3SI starają się (3) dbać o efektywne specjalizacje gospodarcze.

Prawidłowości wynikające z ustaleń geografii ekonomicznej pozwalają stwierdzić, że regiony biedniejsze wspiera się poprzez inwestycje w turystykę i polepszenie warunków życia ludności. W regionach uboższych środki na badania, innowacje i rozwój są najmniejsze, ponieważ nie wykształciły się w nich jeszcze odpowiednie zasoby ludzkie i infrastruktura. Regiony przejściowe czekają z kolei na (4) rozwój infrastruktury transportowej oraz wsparcie dla inwestujących w nich firm (bezpośrednie inwestycje zagraniczne). Od kilku lat region 3SI przyciąga coraz większe inwestycje, a w wyniku rosnącej liczby pól konfliktu między USA i Chinami, staje się jednym z najlepszych miejsc dla lokalizacji nowych firm. Tworzy to (5) lokalne bieguny wzrostu. Wreszcie, regiony najlepiej rozwinięte w regionie Trójmorza, czyli zwykle regiony stołeczne, posiadające już niezbędną infrastrukturę, koncentrują się na (6) wspieraniu sfery badawczo-rozwojowej, (7) rozwoju kadr oraz ochronie środowiska, co pozwala im samodzielnie podtrzymywać rozwój i konkurować o zaawansowane inwestycje technologiczne^[23]. Podsumowując, w regionach uboższych interwencje mają doprowadzić do wyrównywania poziomu rozwoju, a w regionach silniejszych gospodarczo – zwiększać wydajność.

CO SPRZYJA WSPÓŁPRACY PAŃSTW REGIONU TRÓJMORZA?

Kilkadziesiąt lat rozwoju studiów europejskich doprowadziło do wypracowania wiarygodnych wyjaśnień przyczyn współpracy międzynarodowej. Alch zestawienie prezentuje graf poniżej. Należy zwrócić uwagę na fakt, że praktycznie każda nowoczesna koncepcja współpracy międzynarodowej lub integracji wynika z poszukiwania korzyści przez zainteresowane tym państwa. W obecnych reżimach współpracy zachodniej nie ma już powrotu do modeli dominacji z czasów XIX i XX wieku.

Dorobek teorii integracji podkreśla rozmaite korzyści, związane ze współpracą. Współpraca pozwala m. in. na budowanie potęgi, na kontrolowanie mocarstw oraz uzgadnianie interesów, co umożliwia budowanie wspólnoty oraz zachęca państwa do inwestycji w kadry. Następnie, pojawienie się instytucji specjalistycznych usprawnia zarządzanie złożonymi problemami gospodarczymi i rozwija sieci komunikacyjne elit. Powodzenie różnych projektów prowadzi do poszerzenia agendy współpracy i często oznacza jej dalszą instytucjonalizację. Być może taki scenariusz czeka również państwa uczestniczące w Inicjatywie Trójmorza^[24].

Graf 7. Budowanie regionu – wyjaśnienie korzyści ze współpracy państw

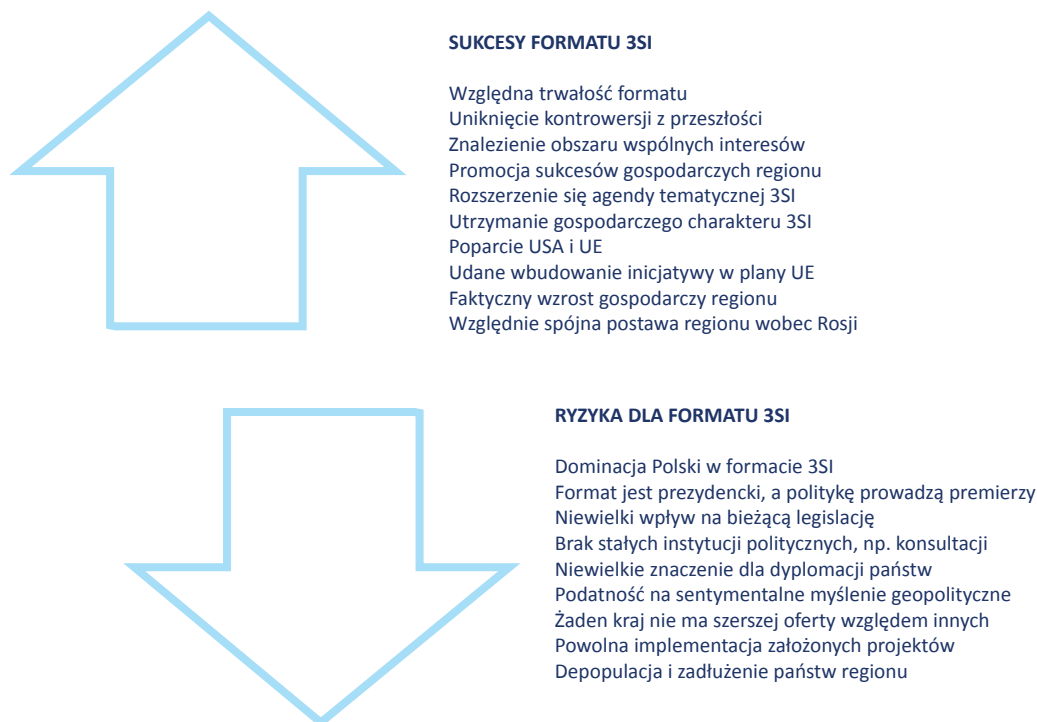
Źródło: opracowanie własne

Powyżej zarysowane koncepcje rozwoju regionalnego oraz uwarunkowań współpracy państw pozwalają na ogląd Inicjatywy Trójmorza z nowej perspektywy. Komunikaty ze szczytów 3SI pozwalają dostrzec, że politycy widzą we współpracy państw regionu szanse na (1) zwiększenie znaczenia regionu (realizm), (2) zbliżenie interesów (liberalizm), (3) zaangażowanie sektora eksperckiego do rozwiązywania problemów regionu (federalizm), (4) rozwój sieci komunikacji elit (teoria komunikacji), (5) poszerzanie się i pogłębienie współpracy o nowe tematy i (6) koordynację działań i wpływ na UE (podejście międzyrządowe).

Przede wszystkim należy zauważyć, że Inicjatywa Trójmorza nie powtarza pewnych błędów z przeszłości – nie jest skierowana przeciw mocarstwom i nie dubluje innych struktur, ale używa tych już istniejących^[25]. Co ważne, podkreśla się wymiar gospodarczy współpracy i wyraża zrozumienie dla nowych instrumentów rozwoju. Kluczowe jest również to, że 3SI jest projektem, który stopniowo rozbudowuje nie-polityczną sieć interesariuszy, takich jak biznes, nauka, media, czy trzeci sektor.

Wszystko to nie było obecne we wcześniejszych okresach historycznych, gdy większość inicjatyw integracyjnych w Europie Środkowo-Wschodniej upadła z powodu braku woli politycznej, w wyniku słabości gospodarczej lub w efekcie sporów etnicznych i terytorialnych. Współcześnie, projekty takie jak 3SI mają potencjał by angażować polityków do myślenia strategicznego, co kiedyś było jedynie domeną elit mocarstw. Z tej perspektywy, 3SI przypomina poszerzoną Grupę Wyszehradzką, której celem jest animowanie wspólnych interesów oraz kreacja propozycji rozwiązań systemowych dla UE^[26].

Graf 8. Sukcesy i ryzyka formatu Inicjatywy Trójmorza

Źródło: opracowanie własne.

Nie oznacza to, że projekt 3SI, choć obiecujący, pozbawiony jest problemów. Ich niepełny katalog, zebrany w czasie badań nad raportem, znajduje się powyżej. Inicjatywa Trójmorza ma charakter „parasola politycznego” głów państw nad rozbudową infrastruktury krytycznej i rozwojem współpracy gospodarczej. Problem polega na tym, że polityka gospodarcza (i regionalna) pozostaje w gestii rządów, a nie prezydentów. Wszystko to powoduje, że współpraca trójmorska często jest na dalszym planie polityki zagranicznej państw-stron^[27]. Nawet w Polsce nie ma dokumentu rangi państwowej, w którym temat 3SI byłby traktowany jako kluczowy .

Możliwe jednak, że wzrost liczby powiązań gospodarczych stopniowo skłoni państwa do postaw bardziej kooperatywnych. Będzie to utrudnione z powodu depopulacji regionu^[29]. Jednym z ryzyk, które niósłby ze sobą brak współpracy i trwanie zapóźnienia infrastrukturalnego byłby powrót idei „Europy dwóch prędkości” lub wpadnięcie regionu w tzw. pułapkę średniego dochodu^[30].

BUDOWANIE REGIONU: KOMENTARZE EKSPERTÓW

Powyższe ustalenia, oparte na badaniach naukowych i obserwacjach, zestawiono z opiniami, zebranymi w czasie wywiadów, przeprowadzonych we wrześniu i październiku 2023 roku. Poniżej część z pozyskanych opinii z autorskim komentarzami. Komentarze uszeregowano wedle poziomów analizy.

[Poziom analizy: międzynarodowy; branże: konsulting, edukacja, think tanki]

Koncept Trójmorza jest trochę zbyt szeroki i uwzględnia zbyt dużo kwestii. Rodzi to problem koordynacji, zwłaszcza w sytuacji konkurencji. Utrudnia to synergję w konkretnych branżach. Kolejnym problemem jest sama polityka. Im bardziej Trójmorze jest upolitycznione, tym mniej będzie efektywne. Polityka ujawnia swoje ograniczenia, ponieważ brakuje jej racjonalnego stosunku do efektywności. (...) Tymczasem dla gospodarki potrzebne są specjalistyczne projekty, takie jak fundusze inwestycyjne, współpraca firm i skuteczna komunikacja. Potrzebne jest podejście biznesowe, czyli takie, które kieruje się logiką zysku, a nie logiką polityczną. Potrzebujemy również analizy regulacji, oceny rynku pracy, implementacji różnych rozwiązań prawnych. Są to tematy typowo biznesowe, gdzie powinny dominować efektywne rozwiązania problemów, a nie deklaracje polityczne. [Rumunia, W08.09]

Myślenie geopolityczne o 3SI kreuje liczne ryzyka (...) Problemem naszego regionu jest nacjonalizacja myślenia. Utrudnia to kooperację i zrozumienie wyzwań transformacji regionu, które mają przecież charakter międzynarodowy. Skoro wyzwania są wspólne, to potrzeba nimi wspólnie zarządzać. (...) Kolejnym problemem jest polaryzacja i fragmentacja polityki, co pogłębia pozostałe problemy – utrudnia rządzenie i tworzy wrażenie niestabilności całego regionu. [Austria, W7.09]

Przede wszystkim zauważalne jest, że 3SI jest „blokiem politycznym”, który stara się o środki na rozwój, przede wszystkim w kwestii infrastruktury. Inicjatywa nie jest zinstytucjonalizowana, nie ma sekretariatu. Można więc nazwać ją więc raczej mechanizmem, aniżeli organizacją. (...) Duże różnice w obrębie państw Europy Środkowo-Wschodniej biorą się z historii i tradycji politycznych. (...) Gdyby natomiast udało się stworzyć wspólnotę całego regionu (perspektywa myślenia szersza niż narodowa) to wtedy kraje formatu 3SI byłyby silnym blokiem politycznym, który ma wpływ na UE. Byłby to też argument za wzmocnieniem UE. Bez tej wspólnoty 3SI może być widziany jako efekt uboczny niemieckiej dominacji w Europie. [Łotwa, W21.09]

Na pewno podstawową kwestią dla rozwoju Trójmorza jest to, aby integrowanie regionu odbywało się nie według ogólnych deklaracji politycznych, ale z rosnącym wsparciem inicjatyw oddolnych. Na papierze wszelkie obietnice wyglądają dobrze, ale bez podstaw społecznych inicjatywy polityczne szybko będą zanikać. W rezultacie projekty deklarowane przez polityków nie przetrwają. Widać to na przykładzie rozbratu Węgier i Polski w polityce zagranicznej. (...) Potrzebne są zatem projekty ponad podziałami politycznymi. [Polska, W14.09]

Trójmorze nie jest projektem politycznym, ale infrastrukturalnym – to po prostu realizacja założeń Jednolitego Aktu Europejskiego w Europie Środkowo-Wschodniej. Infrastruktura umożliwi realizację traktatowych wolności. Ryzykiem dla Trójmorza jest fakt, że po ostatnich kryzysach Unia nie ma pieniędzy i musi się zadłużać, stąd potrzebny jest w Trójmorzu biznes z Azji i Ameryki (...) Interesariuszami Trójmorza są przynajmniej cztery grupy - biznes, politycy, akademicy oraz społeczeństwo obywatelskie – każdy ma inne zadania w budowie konsensu wokół spraw regionu. [Polska, W08.09]

Obok faktu, że Litwa nie ma dość czasu na udział w kolejnej inicjatywie międzynarodowej, chciałbym zwrócić uwagę na dwie kwestie. Pewnym problemem jest dominacja Polski w projekcie 3SI. W pewnym sensie wydaje się to naturalne, z racji ekonomicznej pozycji i rozmiarów waszego kraju. Niemniej jednak, zewnętrznym obserwatorzy mogą zastanawiać się, czy tak naprawdę jest to projekt międzynarodowy, czy po prostu polski? Kolejną kwestią jest to, że litewskim elitom trudno znaleźć faktyczną różnicę między UE a 3SI. Projekty takie jak drogi, koleje i porty, są przecież dofinansowane przez UE. [Litwa, W19.09]

Dla rozwoju Inicjatywy Trójmorza potrzebny jest nacisk na współpracę w politykach sektorowych, zwłaszcza w przemyśle. Jest to ważne, ponieważ znaczenie regionu wzrosło po Brexicie. Długoletnim wyzwaniem będzie jednak rozbudowa kolei i połączeń Północ-Południe. Problemami są ponadto, zaniedbania sieci energetycznej i depopulacja regionu. Polskie firmy mają problemy z inwestowaniem na rynkach państw Trójmorza, gdyż są to małe rynki i często brakuje nam lokalnych kooperantów. Ponadto konieczne jest wsparcie ze strony banków. Nasze firmy i banki ryzykują jednak niechętnie, a w efekcie firmy z krajów takich jak Niemcy „przejmują” region, gdyż mają lepsze wsparcie finansowe. [Polska, W14.10]

Myślę, że (...) pojawiła się idea regionalnej tożsamości dynamicznej, to znaczy tożsamości, w której elementy wchodzą we wzajemnie wzbogacający się dialog i nie prowadzą między sobą gier o dominację. (...) Sztuka polega na tym, że trzeba się oduczyć doświadczenia hegemonii narodowej i statycznej tożsamości. (...) jako region musimy zakotwiczyć się nie w kolejnym narodowym egoizmie, ale przyrzeć się globalnemu sposobowi myślenia (...) Szczególną cechą jest wartość dodana, jaką oferowałyby media – kreując spojrzenie z perspektywy 3SI. (...) Istnieją już partnerstwa mediów krajowych. (...) Mamy zgodę na wzajemne publikowanie artykułów w szeregu serwisów, blogów, biuletynów itp. (...) Musi istnieć silne poczucie związku z regionem i jego dynamiką (...) oznacza to regionalizację, którą napędzają zwykli ludzie, a nie tylko elity. Elitom brakuje głębi. Tylko ludzie mogą to dać. Mam tu na myśli zaangażowanie zwykłych ludzi w proces [regionalizacji]. [Bułgaria, W08.10]

Indagowani eksperci deklarujący perspektywę międzynarodową i ekonomiczną podkreślają konieczność ekonomizacji projektu 3SI, co pozwoliłoby uniezależnić go od stałych zmian politycznych. Z drugiej strony, zauważają konieczność wzmocnienia koordynacji i regulacji dla rozwoju projektów 3SI, co oznaczałoby zwiększenie roli rządów w Inicjatywie. Uniknięcie depolityzacji będzie więc trudne. Rozwiązaniem mogłyby być rozwój i instytucjonalizacja współpracy interesariuszy niższego szczebla niż polityczny (agencje, regulatorzy, izby) w celu uzgadniania szczegółowych działań. Istotną rolę pełniłyby również media jako instytucje kształtującą regionalną perspektywę współpracy wśród elit i obywateli.

[Poziom analizy: państwowy; branże: firmy, izby gospodarcze, agencje rozwoju, uczelnie]

Jeśli Polska chce rozwijać swą pozycję w regionie Trójmorza, wówczas potrzebnych jest kilka elementów. Punktem wyjścia powinno być społeczeństwo, które tworzy różne inicjatywy. Następnie konieczne są pieniądze, aby aktywnie inwestować w promocję określonych działań. (...) Budowanie soft power oznacza stawianie na atrakcyjność. Do tego jednak potrzebne są pieniądze (np. inwestycje, fundusze, inicjatywy, projekty, wydarzenia masowe). Następnie potrzebny jest pewien rodzaj kultury, który ma być promowany oraz – na końcu – wynikające z tego konkretne produkty. Niestety, nie budujemy swej atrakcyjności w ten sposób. Potrzebne są do tego środki zakładające długofalowe wydatkowanie. [Polska, W14.09]

W 2019 roku BGK szacował koszty infrastruktury w regionie na około 600 mld euro. Ciężar ponoszą głównie budżety państw członkowskich. Należy zwrócić uwagę na problemy różnic prawnych i brak połączeń przygranicznych. Często problemem jest ryzyko braku zwrotu z kapitału. Inwestorzy z zewnątrz pytają – czemu szukacie finansowania na zewnątrz, gdzie są wasze firmy i inwestorzy? [Polska, W5.10]

Przede wszystkim należy zauważyć, że biznes nie znosi politycznych i administracyjnych barier. Biznes sam musi chcieć zainwestować. (...) Podstawowym ograniczeniem jest czynnik energetyczny. Jeśli energia będzie zbyt droga, to wtedy firmy odejdą, gdyż bariera cenowa zostanie przekroczona. Inwestycja przestanie być opłacalna. Energia, płace i ludzie to są nasze atuty, ale jeśli ceny energii będziemy mieć wyższe niż Niemcy, wówczas stajemy przed ryzykiem utraty konkurencyjności. (...) Istnieją też bariery polityczne. Politycy stworzyli nieczytelny system podatkowy. (...) Brakuje inwestycji. Budżety programów operacyjnych są na niskim poziomie (...). Wskutek braku KPO brakuje nam setek miliardów złotych, a nawet jeśli uda się nam wkrótce te środki pozyskać - to nie jest pewne, że zdołamy je wykorzystać (...). Biznes jest zainteresowany tylko konkretnymi, a nie bajkami. [Polska, W11.09]

Warto inwestować w edukację i projekty dostępne dla możliwie wielu osób i organizacji, takich jak domy spotkań międzynarodowych, czy współpracę w ramach euroregionów. Zainwestowanie na przykład około miliona złotych w biznesowy kierunek studiów, poświęcony np. rozwojowi współpracy w Europie Środkowo-Wschodniej to nie jest duża kwota. Warto inwestować też we współpracę uczelni, ponieważ mamy gotową infrastrukturę i kadry. (...) Zamiast tego słyszymy jednak zapowiedzi polityków, że zbudują nowy „uniwersytet karpacki”, choć nie mają pojęcia o tym, jak działają uczelnie (...) Zamiast wielkich wizji geopolitycznych, potrzebne są konkretne środki na inwestycje oraz stymulacja oddolnej współpracy, ponieważ nawet w Polsce sama idea Trójmorza pozostaje mało znana. [Polska, W14.09]

Opinie ekspertów wyrażane z poziomu jednego państwa inicjatywy wskazują na konieczność urealnienia ogólnych postulatów politycznych, co przełoży się na konkretne programy „budowania regionu”, adresowane do interesariuszy, którzy chcieliby w tym uczestniczyć. Wedle statystyk opublikowanych przez Polski Fundusz Rozwoju udział państw Inicjatywy Trójmorza w handlu poszczególnych jej uczestników zwykle przekracza 20%^[31]. Można ostrożnie założyć, że przy obecnej dynamice wzrostu powiązań gospodarczych, do końca lat 20. XXI wieku państwa regionu Trójmorza będą odpowiadać średnio za jedną trzecią wolumenu swojego wzajemnego eksportu i importu^[32]. Oznacza to, że państwa regionu mogą notować wyższe obroty ze sobą nawzajem, niż z Niemcami, które dziś są głównym partnerem handlowym większości państw 3SI. Już teraz rozmiar obrotów handlowych samej Polski i Czech jest porównywalny z relacjami gospodarczymi tych państw z Francją.

Przewidywania ekspertów zakładają, że w ślad za rosnącą wymianą handlową powstawać będą inne powiązania regionalne. CPrzytaczając prawidłowości wskazane na grafie nr 5, można przewidywać, że rozbudowa infrastruktury transportowej, przemysłowej i inwestycyjnej przyczyni się do dalszego rozwoju kapitału ludzkiego i wzrostu partnerskich powiązań we współpracy edukacyjnej i szkoleniowej. W następnej kolejności dojdzie do wzrostu umiędzynarodowienia działalności gospodarczej i edukacyjnej. Powstanie złożonego nie-politycznego ekosystemu biznesowego będzie wspierane przez inicjatywy pro-innowacyjne oraz wzrost poczucia tożsamości regionalnej, co zaobserwowano wcześniej w państwach skandynawskich, czy w państwach tzw. Beneluxu.

Postulaty ekspertów w kwestii praktycznego i nie-politycznego pojmowania współpracy 3SI łączą się z deklarowanym przez wielu przywódców procesem wzrostu konektywności (connectivity). Aby jednak „budowanie regionu” zyskało trwały wymiar potrzebne jest uwzględnienie kilku rekomendacji.

REKOMENDACJE

- 1. Politycy państw 3SI powinni ograniczać retorykę geopolityczną,** która w wielu małych krajach regionu budzi obawy o populizm, prowokowanie konfliktów i niesie również ryzyko sporów z partnerami spoza regionu. Dużo efektywniejsza jest retoryka współpracy i poszukiwanie kooperantów, zwłaszcza, że efekty tych działań są zwykle zauważalne i mierzalne. W wielu formatach współpracy politycznej w regionie zlekceważono instytucje nie-polityczne, czego skutkiem był uwiąd kolejnych inicjatyw regionalnych.
- 2. Potrzebne jest zbudowanie sieci interesariuszy zainteresowanych rozwojem regionu.** Należą do nich izby handlowe, agencje rozwoju regionów, inwestorzy, eksporterzy, miasta, uczelnie, think tanki i organizacje pozarządowe. Proces ten już się rozpoczął, ale wymaga rozeznania potrzeb, sformułowania ofert dla poszczególnych interesariuszy oraz długofalowego wsparcia.
- 3. Powodzenie współpracy zależy od zaangażowania.** Instytucje państw są w stanie tworzyć instrumenty wsparcia (programy operacyjne, fundusze celowe, granty, konkursy) aby animować współpracę i współtworzyć długoletnie ramy finansowe na poziomie unijnym, regionalnym i krajowym. Jeśli Polska chce być uznanym animatorem rozwoju regionu, musi wziąć na siebie przewodzenie konkretnym procesom społeczno-gospodarczym.
- 4. Potrzebne jest stworzenie katalogu dobrych praktyk budowania regionu** zaobserwowanych już zarówno przez naukowców, jak i przez praktyków z otoczenia biznesu. Na tej podstawie możliwe jest opracowanie nowych procedur, projektów i działań. Transfer tej wiedzy powinien być równoległy do transferu technologii.

BUDOWA REGIONU TRÓJMORZA Z UDZIAŁEM POLSKI JAKO ZAANGAŻOWANEGO LIDERA

Aleksy Borówka

Celem niniejszego rozdziału jest wskazanie rekomendacji budowy regionu ze szczególnym uwzględnieniem roli Polski jako zaangażowanego lidera Inicjatywy Trójmorza. Przystąpienie Grecji do inicjatywy Trójmorza, ogłoszone oficjalnie w dniu 6 września 2023 r. podczas Szczytu Inicjatywy Trójmorza w Bukareszcie, stanowi pierwsze poszerzenie tej regionalnej platformy współpracy. Nie ulega wątpliwości, że Inicjatywa Trójmorza zapoczątkowana przez Polskę i Chorwację w 2015 r, nie może być współcześnie rozpatrywana jako funkcjonalny blok geopolityczny, odgrywający istotną rolę w przestrzeni międzynarodowej. Jednakże, wiodąca rola Polski wraz z poszerzaniem i pogłębianiem zakresu współpracy w regionie, skłania ku refleksji nad dalszymi kierunkami rozwoju Inicjatywy Trójmorza. W tym kontekście, określenie roli Polski w budowie regionu nie może abstrahować od międzynarodowych uwarunkowań rozwoju współpracy na obszarze Trójmorza, co wymaga spojrzenia na problematykę współczesnych stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa międzynarodowego w zakresie wykraczającym poza region Europy Środkowo-Wschodniej czy Europę.

Przyjęcie długookresowej, wielkopowierzchniowej i procesualnej perspektywy analizy uwarunkowań międzynarodowych, uwzględniających zmiany globalnego układu sił, uzasadnia wykorzystanie geopolityki rozumianej jako paradygmat teorii realistycznych stosunków międzynarodowych^[33]. W przyjętej perspektywie analitycznej, poprzez wskazanie szans i zagrożeń dla rozwoju regionu Trójmorza, wynikających z prawidłowości i kierunków funkcjonowania środowiska międzynarodowego, omówione zostały priorytety Inicjatywy Trójmorza a w kontekście tychże, określone zostały rekomendacje dla Polski. Wskazując wartościowe kierunki i sposoby zaangażowania Polski w roli lidera Inicjatywy Trójmorza, budowa regionu została ujęta przez pryzmat priorytetów inicjatywy w kontekście współczesnych zmian globalnego układu sił.

GEOPOLITYCZNE UWARUNKOWANIA ROZWOJU INICJATYWY TRÓJMORZA

Szczególnie istotnym czynnikiem, kształtującym współczesne międzynarodowe stosunki polityczne, jest rywalizacja Stanów Zjednoczonych Ameryki o utrzymanie hegemonii w obliczu wzrostu potęgi Chin. Jako największe światowe mocarstwo, aktualnie dominujące w aspekcie militarnym, gospodarczym, technologicznym, USA są jednym z kluczowych interesariuszy Inicjatywy Trójmorza. Państwo odgrywające dominującą rolę w procesie decyzyjnym NATO, w 2011 r. dokonało reorientacji geostrategicznej ku Pacyfikowi^[34].

Skutkiem zmiany postrzegania istotności przestrzeni międzynarodowej przez Stany Zjednoczone Ameryki było obniżenie znaczenia regionów, uprzednio uznawanych za strategicznie istotne w aspekcie utrzymywania pozycji hegemonicznej. Sygnałem uprzedzającym podjęcie tej kluczowej dla USA decyzji było między innymi wycofanie amerykańskich sił zbrojnych z Iraku w 2010 r. Konsekwencją skupienia sił i środków na obszarze Azji Południowo-Wschodniej i Oceanu Spokojnego był w szczególności brak zdecydowanej reakcji Stanów Zjednoczonych Ameryki na destabilizację regionu Bliskiego Wschodu, wynikającą z rozwoju Państwa Islamskiego. Również

chaotyczne wycofanie amerykańskiego kontyngentu z Afganistanu w 2021 r. podkreślało znaczenie zmiany priorytetów polityki zagranicznej USA. Rywalizacja amerykańsko-chińska jest przyczyną silnego spadku znaczenia regionów traktowanych uprzednio jako kluczowych dla podtrzymania i rozwoju potęgi amerykańskiej, w szczególności Bliskiego Wschodu czy Azji Centralnej. W tym kontekście, regiony które miały uprzednio niższe znaczenie, aktualnie pozostają marginalne dla żywotnych interesów Ameryki.

W odniesieniu do uprzednio opisanego spadku znaczenia regionu Europy Środkowo-Wschodniej dla strategicznych interesów Stanów Zjednoczonych Ameryki, warto poddać analizie trend i dynamikę zmiany, która dokonała się w niewiele ponad dwie dekady. Ostatnia dekada XX w. była okresem dominacji USA jako supermocarstwa, dystansującego pozostałe mocarstwa w niemal każdym czynniku potęgi państwa. Postsowiecka przestrzeń Europy Środkowo-Wschodniej przez niemal dwie dekady od upadku ZSRR stanowiła szczególnie istotną przestrzeń dla poszerzania wpływów amerykańskich.

Zagospodarowanie niszy geopolitycznej, powstałej po implozji Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, związane było ze wspieraniem procesów liberalizacji i demokratyzacji państw postsowieckich i stanowiło jeden z głównych wektorów polityki zagranicznej najpotężniejszego państwa Zachodu. Sukcesy tej polityki w postaci akcesji kolejnych państw regionu do NATO a następnie do Unii Europejskiej, stanowiły solidny fundament integracji państw w perspektywie transatlantyckiej oraz europejskiej. Sytuacja ta zapobiegała także możliwości uzyskania faktycznego wpływu na region przez polityczną spadkobierczynię ZSRR, znajdującą się do końca XX w. w głębokim kryzysie.

Znaczenie europejskiej przestrzeni postsowieckiej dla Stanów Zjednoczonych Ameryki uwidoczniło się w prezencji zbrojnej sił amerykańskich po zakończeniu wojny w Bośni i Hercegowinie^[35]. Atak terrorystyczny na World Trade Center wiązał się ze zmianą postrzegania regionu Europy Środkowo-Wschodniej na mało istotny w kontekście globalnej walki z terroryzmem i jednocześnie silniejszym zaangażowaniem militarnym Stanów Zjednoczonych Ameryki na Bliskim Wschodzie i w Azji Centralnej.

W pierwszej dekadzie XXI w., szczególnie istotnym projektem geopolitycznym w analizowanym regionie było Partnerstwo Wschodnie. Inicjatywa podjęta przez Polskę i Szwecję w 2008 r. nakierowana była na proces pogłębiania więzi politycznych i integracji gospodarczej Białorusi, Ukrainy, Mołdawii, Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu z Unią Europejską. W perspektywie geostrategicznej, realizacja założeń Partnerstwa Wschodniego umożliwiałaby skuteczną dywersyfikację dostaw paliw płynnych do Europy ze źródeł zlokalizowanych w Azji Centralnej i niepozostających pod kontrolą rosyjską^[36]. Ponadto, funkcjonowanie proeuropejskiego bloku państw graniczących z Federacją Rosyjską, dążących do pogłębiania współpracy z UE a także z NATO, stanowiłoby o uniemożliwieniu wzrostu wpływów rosyjskich w regionie.

Reakcją Kremla na rozwój Partnerstwa Wschodniego było wywołanie wojny w Osetii Południowej, które rezultatem było sparaliżowanie realizacji zamierzonych celów geostrategicznych^[37]. W wyniku konfliktu, Gruzja straciła faktyczną kontrolę nad Abchazją a przez to nad istotną częścią linii brzegowej Morza Czarnego. Również w przypadku Osetii Południowej, Rosjanie de facto kontrolują korytarz lądowy głęboko wrzynający się w terytorium Gruzji i pozwalający na

bezpośredni dostęp do najistotniejszej infrastruktury podaży paliw płynnych z Azji Centralnej w regionie Kaukazu, biegnącej w linii równoleżnikowej od Morza Kaspijskiego do Morza Czarnego^[38]

Elementem negatywnego oddziaływania rosyjskiego na stabilność regionu było także odmrażanie konfliktu w Naddniestrzu. Wybuch wojny rosyjsko-ukraińskiej, zapoczątkowany aneksją Autonomicznej Republiki Krymu przez Rosję, stanowiło kontynuację polityki mocarstwowej Federacji Rosyjskiej^[39]. ANa przełomie XX i XXI w., Rosjanie przewyciężyli trwający ponad dekadę kryzys i wkroczyli w fazę stabilizacji sytuacji wewnętrznej i rozwoju zysków, pochodzących w szczególności z eksportu paliw płynnych. Ogłoszona w 2005 r. polityka odzyskiwania stref wpływów Rosji, utraconych rozpadem ZSRR, stała się dominującym wektorem rosyjskiej polityki zagranicznej. W tym kontekście, zarówno Wojna w Osetii Południowej, jak i destabilizacja Naddniestrza, wywołanie wojny rosyjsko-ukraińskiej a nawet sposób rozpoczęcia przez Federację Rosyjską drugiej fazy konfliktu w postaci pełnoskalowej inwazji, jest kontynuacją polityki mocarstwowej Rosji za pomocą środków militarnych. Przestrzenią, w której Kreml odbudowuje strefy wpływów, jest Europa Środkowo-Wschodnia pokrywająca się istotnie ze współczesnym zasięgiem Inicjatywy Trójmorza. W kontekście geostrategicznym, również rosyjska faktyczna kontrola nad okupowanymi terytoriami Ukrainy jest zgodna z założonymi celami polityki mocarstwowej Kremla.

Zaanektowanie Półwyspu Krymskiego pozwala na wykorzystanie głęboko wrzynającego się w Morze Czarne terytorium do istotnego zwiększenia prezencji zbrojnej rosyjskich sił morskich a także skrócenie czasu żeglugi do najistotniejszych cieśnin dla akwenu, Bosfor i Dardanele^[41]. Równolegle, otoczenie Cieśniny Kerczeńskiej obszarami pozostającymi pod kontrolą militarną sił rosyjskich, umożliwia zablokowanie Morza Azowskiego i traktowanie akwenu jako morza wewnętrznego Rosji. Zajęcie Donbasu i rozwój separatyzmu prorosyjskiego, skutkujący powstaniem tak zwanych Donieckiej Republiki Ludowej oraz Ługańskiej Republiki Ludowej, również jest kontynuacją polityki odzyskiwania utraconej strefy wpływów przez Rosję.

Destabilizacja Ukrainy poprzez doprowadzenie do utraty przez nią kontroli nad częścią terytorium jest narzędziem oddziaływania Rosji na sąsiadujące państwa. Wiązanie konfliktem poniżej progu otwartej, pełnoskalowej wojny należy rozumieć jako narzędzie realizowanej polityki odtwarzania stref wpływów w regionie; w tym kontekście, inwazja rosyjska na Ukrainę rozpoczęta w dniu 24 lutego 2023 r. została przeprowadzona w obliczu braku możliwości osiągnięcia celów politycznych Kremla za pomocą innych środków, niż nieusprawiedliwiona agresja zbrojna, z uwagi na nieugiętą, prozachodnią postawę władz i społeczeństwa ukraińskiego.

Co istotne, region Europy Środkowo-Wschodniej oraz region Kaukazu pozostają przestrzeniami, które Rosjanie postrzegają jako nieniosące ryzyka wywołania zagrażającego pozycji Rosji konfliktu zbrojnego. Warto podkreślić, że wzrost potęgi Chin oraz skupienie się Stanów Zjednoczonych Ameryki na Dalekim Wschodzie, uniemożliwia w praktyce poszerzenie się strefy wpływów rosyjskich w Azji Wschodniej. W przypadku Azji Centralnej, rosnące wpływy chińskie i związany z tym brak zainteresowania państw regionu wspieraniem Federacji Rosyjskiej w realizacji jej polityki mocarstwowej, skutkują praktycznym zablokowaniem możliwości poszerzenia i pogłębienia stref wpływów na tym obszarze^[42].

Szczególnie istotnymi wydarzeniami, dotyczącymi wypierania wpływów Kremla w Azji Centralnej, była postawa Kazachstanu. Zarówno opanowanie próby przeprowadzenia zamachu stanu w Kazachstanie na początku 2022 r. oraz odmowa udzielenia wsparcia sojuszniczego Kremlowi podczas realizacji rosyjskiej operacji psychologicznej, zwanej jako „bunt Prigożyna”, wskazują na wzrost niezależności największego państwa regionu, pozostającego pod coraz silniejszym wpływem chińskim^[43]. Nie ulega wątpliwości, że to właśnie rozwój potęgi Chin jest kolejnym, szczególnie istotnym czynnikiem dla kształtowania kierunków realizacji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej za pomocą siły. Federacja Rosyjska, mając świadomość, że zakończenie dekad pokojowego wzrostu potencjału ChRL może szczególnie negatywnie oddziaływać na największe terytorialnie państwo, dysponujące nieproporcjonalnie niższym potencjałem względem potrzeby obrony tysięcy kilometrów granic, nie podejmuje ryzyka poszerzania stref wpływów na obszarach geostrategicznie istotnych dla Chin. Przykładem ostrożności w stosunkach międzynarodowych w regionie jest dążenie Rosji do utrzymywania poprawnych stosunków zarówno z Koreą Południową, jak i Koreą Północną^[44]. Równocześnie, w drugiej dekadzie XXI w. Rosja dążyła do wzmocnienia pozycji militarnej na Bliskim Wschodzie, wykorzystując istotną zmianę postrzegania regionu przez Stany Zjednoczone Ameryki. Zaangażowanie zbrojne w wojnę domową w Syrii pozwoliło na krótkotrwałą poprawę relacji z Turcją.

Walka wielu państw regionu z siłami Państwa Islamskiego pozwoliła Kremlowi na nawiązanie strategicznej współpracy z Iranem, izolowanym międzynarodowo przez Zachód. Prawidłowością polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej jest dążenie do możliwie największego wpływu lub faktycznej kontroli państw, stanowiących sworznie geopolityczne zgodnie z koncepcją Zbigniewa Brzezińskiego^[45]. Poprzez kontrolę, utrzymanie silnego wpływu czy wiązanie współpracą państw-sworzni geopolitycznych (istotnych w uzyskiwaniu przewagi w przestrzeni międzynarodowej nie z uwagi na ich potencjał, ale położenie geograficzne i związane z tym znacznie geopolityczne), Rosja stara się odgrywać rolę aktywnego gracza geopolitycznego mając świadomość, że wzrost potęgi Chin w długookresowej perspektywie może oznaczać żywotne zagrożenie w szczególności dla pozycji międzynarodowej Federacji Rosyjskiej, a nawet jej integralności terytorialnej.

Rozwój potęgi Chińskiej Republiki Ludowej uwidacznia się w szczególności rozbudową potencjału militarne. Modernizacja chińskich sił zbrojnych doprowadziła między innymi do budowy i wprowadzenia do służby kolejnych lotniskowców. Dla Chin, utrzymanie kontroli i bezpieczeństwa żeglugi na morzach okalających wybrzeża, jest żywotnym interesem. Potęga gospodarcza Chin jest silnie zależna od eksportu wyprodukowanych dóbr oraz importu surowców energetycznych, których niewielkie zasoby są jednym z najistotniejszych wyzwań bezpieczeństwa. W przypadku konfliktu zbrojnego skutkującego zaangażowaniem Stanów Zjednoczonych Ameryki i sojusznicznych państw regionu, skuteczna blokada morska Chin miałaby katastrofalne skutki dla Państwa Środka. W szczególności, próba odzyskania kontroli nad Tajwanem, mogłaby zakończyć się poważnym konfliktem na Dalekim Wschodzie z wysoce prawdopodobnym pośrednim albo bezpośrednim zaangażowaniem zbrojnym USA. W tym kontekście, dywersyfikacja ryzyka pociąga za sobą transkontynentalne projekty budowy infrastruktury lądowej ze szczególnym uwzględnieniem infrastruktury kolejowej, wiodące z Chin przez Eurazję ku Europie, a także budowę autostrad czy rozwój infrastruktury portowej zlokalizowanej przy akwenach, które stanowią bezpieczną przestrzeń żeglugi. Inicjatywa Pasa i Szlaku, bez względu na planowany przebieg, w aspekcie szlaków lądowych przecina w każdym scenariuszu region, pokryty terytoriami państw współtworzących Inicjatywę Trójmorza^[46].

Również w przypadku Europy, reorientacja geostrategiczna doprowadziła do istotnych zmian prowadzonej polityki. Główni gracze Unii Europejskiej, do których zaliczyć należy Niemcy, Francję oraz do 2018 r. Wielką Brytanię, byli świadomi szans i zagrożeń, wynikających ze zmniejszenia istotności przestrzeni europejskiej dla żywotnych interesów amerykańskich, ze szczególnym uwzględnieniem Europy Środkowo-Wschodniej. Krótkookresowe korzyści strategiczne Ostpolitik dla Niemiec pozwoliły władzom w Berlinie na utwierdzenie dominującej pozycji Niemców w Unii Europejskiej i dążenie do jej wzmocnienia poprzez rozwój procesu federalizacji UE. Negatywne oddziaływanie kompromitacji niemieckiej polityki wpłynęło na wizerunek Niemiec, natomiast nie naruszyło dominującej pozycji Niemiec w Unii Europejskiej. Co istotne, również Brexit należy postrzegać w kontekście ogólnego sprzeciwu Wielkiej Brytanii jako państwa przywiązanego do tradycji i kultury państwa narodowego wobec polityki, zmierzającej do marginalizacji znaczenia państw narodowych w przestrzeni europejskiej.

Warto podkreślić, że Francja aspirująca do roli mocarstwa realizującego coraz bardziej niezależną politykę, wykorzystuje możliwość utrzymywania dominującego wpływu w Europie poprzez dążenie do wypracowywania kompromisów politycznych z Niemcami. Wzrost znaczenia Polski jako państwa kluczowego dla wspierania walczącej Ukrainy stanowi kolejny czynnik, istotny w kontekście budowy regionu Trójmorza.

BUDOWA REGIONU A PRIORYTETOWE CELE INICJATYWY TRÓJMORZA

W obliczu uprzednio omówionych uwarunkowań międzynarodowych, prawidłowości i kierunków realizacji polityki zagranicznej państw mających potencjał istotnego oddziaływania na budowę regionu Trójmorza, istotne jest dokonanie analizy aktualnie wskazywanych, priorytetowych celów współpracy regionalnej^[47]. Inicjatywa Trójmorza powstała dla potrzeb realizacji rozwoju infrastruktury energetycznej, komunikacyjnej i cyfrowej Europy Środkowo-Wschodniej. Jednakże, współczesne priorytety działalności Inicjatywy wskazują na potencjał wykorzystania bilateralnej i multilateralnej współpracy państw regionie do realizacji przedsięwzięć wykraczających poza początkowy zamysł twórców Trójmorza. Dla potrzeb określenia perspektywicznych kierunków i zakresu rozwoju działalności Inicjatywy, konieczne jest porównanie postulowanych, priorytetowych celów względem szans i wyzwań, tworzonych przez uwarunkowania międzynarodowe i zmiany orientacji geostrategicznej państw.

Priorytetowy cel, odnoszący się do budowy relacji w ramach geopolitycznej rekonfiguracji sąsiedztwa pod wpływem agresji rosyjskiej wobec Ukrainy, powinien zostać zrealizowany w obliczu wyraźnego trendu spadku znaczenia budowanego regionu Trójmorza w skali globalnej. W aspekcie geopolitycznym, budowa regionu musi celować w podniesienie znaczenia regionu dla kluczowych aktorów areny stosunków międzynarodowych, w tym Stanów Zjednoczonych Ameryki, Chin, kluczowych decydentów Unii Europejskiej i rosnących potęg. W tym kontekście, geopolityczna rekonfiguracja regionu, będąca następstwem wojny rosyjsko-ukraińskiej, wynika z wyraźnie prozachodniego nastawienia Ukrainy przy jednoczesnym rozwoju konfliktu zbrojnego, który poddaje w wątpliwość możliwość wstąpienia Ukrainy do Unii Europejskiej w niedalekiej przyszłości. Równolegle, ponieważ Stany Zjednoczone Ameryki oraz państwa europejskie NATO nie dążą do zaangażowania w konflikt zbrojny, akcesja Ukrainy do NATO nie nastąpi co najmniej do momentu trwałego osiągnięcia pokoju w stosunkach rosyjsko-ukraińskich.

Biorąc pod uwagę fakt, że spójniejsze z interesem Federacji Rosyjskiej jest długookresowe destabilizowanie Ukrainy aniżeli całkowity jej podbój^[48], budowa relacji bilateralnych i multilateralnych z Ukrainą w ramach budowy regionu Trójmorza powinna być nakierowana na wspieranie dążeń Ukrainy do przyszłej akcesji do UE i NATO bez względu na odległą perspektywę realizacji tych zamierzeń. Równocześnie, rekonfiguracja geopolityczna obejmuje także silniejsze wpływy rosyjskie na Białorusi. Jednakże, również Białoruś nie powinna być izolowana od możliwości podjęcia współpracy w Inicjatywie Trójmorza. W szczególności, projekty infrastrukturalne realizowane w ramach współpracy regionalnej, powinny obejmować możliwość szybkiego włączenia Białorusi w przypadku równoczesnego wystąpienia kryzysu politycznego w Federacji Rosyjskiej i w Białorusi oraz powstałej możliwości wciągnięcia tego państwa do współpracy europejskiej czy transatlantyckiej.

W obliczu współczesnych uwarunkowań międzynarodowych, priorytetowy cel wiązania współpracą możliwie największej liczby państw powinien być realizowany w podziale na państwa współtworzące Inicjatywę Trójmorza lub mające potencjał wzmocnienia bloku politycznego w przypadku akcesji, a także zewnętrznych interesariuszy. Szczególnie istotne są państwa posiadające linie wybrzeża, sięgające wszystkich trzech mórz Inicjatywy a także Morza Śródziemnego. W perspektywie długookresowej, efektywność przestrzennego rozwoju Inicjatywy Trójmorza powinna czynić morza, stanowiące o źródłowości Inicjatywy, akwenami całkowicie albo możliwie całkowicie otoczonymi państwami członkowskimi budowanego regionu. Równolegle, kluczowymi państwami w kontekście politycznym pozostaną Stany Zjednoczone Ameryki a także Niemcy, Francja i Wielka Brytania oraz państwa Dalekiego Wschodu, zainteresowane rozwojem inwestycji w regionie.

Partnerska współpraca Japonii czy Korei Południowej powinna być rozwijana w kierunku jakiegokolwiek formalizacji współpracy z budowanym regionem. Co istotne, szczególną ostrożność Inicjatywa Trójmorza powinna zachować w nawiązywaniu punktowej współpracy z Chinami^[49]. W tym kontekście, celowe i rozważne dopuszczenie inwestorów chińskich do udziału kapitałowego w rozwoju Trójmorza może oddziaływać nie tylko jako element grywalizacji względem Stanów Zjednoczonych Ameryki. Przede wszystkim, w obliczu zagrożenia agresją militarną Federacji Rosyjskiej w regionie, tworzenie przestrzeni dla rozwoju interesów chińskich stanowić będzie o potencjale odstraszenia Kremla w stopniu prawdopodobnie wyższym, aniżeli rozbudowa potencjału militarnego państw współtworzących Inicjatywę Trójmorza.

W obliczu priorytetu budowy zwiększonego zainteresowania Inicjatywą Trójmorza aktorów zewnętrznych, warto podkreślić, że grupa ta nie powinna obejmować wyłącznie kluczowych interesariuszy, opisanych w uprzednim ustępie. Biorąc pod uwagę długookresowe trendy rozwoju państw, istnieje możliwość wskazania aktorów, których należy wiązać współpracą na obecnym poziomie rozwoju potęgi^[50]. Zarówno Australia, Indie, Kanada czy Meksyk, jak i Indonezja, Iran, Nigeria, stanowią grupę państw, które powinny stać się przedmiotem wyteżonych, wielostronnych wysiłków na rzecz zaangażowania w polityczną i gospodarczą partycypację budowy regionu Trójmorza. Co istotne, budowa sieci współzależności gospodarczych i politycznych w regionie stanowi działanie, mające potencjał spojenia regionu przy zachowaniu udziału inwestycyjnego wielu państw Inicjatywy Trójmorza. Dywersyfikacja geograficzna potencjalnych partnerów Inicjatywy powinna podlegać racjonalnej kalkulacji, polegającej na wyszukiwaniu sposobów i zakresów zaangażowania kapitałowego państw współpracujących czy utrzymujących poprawne stosunki z możliwie największą liczbą państw współtworzących region Trójmorza.

Fundamentem istnienia i funkcjonowania Inicjatywy Trójmorza są priorytetowe cele, związane z budową i rozwojem regionalnej infrastruktury energetycznej, komunikacyjnej i cyfrowej. Realizacja tego priorytetu nie powinna wyłącznie ograniczać się do zwalczania negatywnie oddziałującego zapóźnienia infrastrukturalnego, utrzymującego się w istotnej części regionu z uwagi na dziewiętnastowieczne strefy wpływów Imperium Rosyjskiego. Przede wszystkim, budowa infrastruktury energetycznej powinna łączyć infrastrukturę portową państw Inicjatywy Trójmorza w kierunkach wyznaczanych położeniem geograficznym pozostałych mórz. Równocześnie, systemy konektorów powinny pozwolić na zdywersyfikowanie dostaw paliw płynnych państw regionu nieposiadających dostęp do morza z infrastruktury portowej co najmniej dwóch różnych akwenów morskich.

Rozwój infrastruktury energetycznej nie tylko zmniejsza zależność bezpieczeństwa energetycznego państw regionu od możliwości stosowania szantazu surowcowego przez Federację Rosyjską, ale także wyzwania stojących przed licznymi państwami w zakresie transformacji energetycznej. W tym kontekście, również budowa międzynarodowych połączeń sieci elektrycznych pozwoli na zacieśnienie współpracy w jednym z kluczowych obszarów zagrożeń. Budowa sieci komunikacji torowej, podobnie jak w przypadku ropociągów i gazociągów, powinna być nakierowana na łączenie wybrzeży mórz z uwzględnieniem rozgałęzień tras, wiodących przez wszystkie państwa śródlądowe regionu. Szczególnym wyzwaniem jest rozwój tras towarowych przez bariery orograficzne w tym regiony góryste, z uwzględnieniem Rumunii, Bułgarii i tras wiodących do obszaru Bałkanów Zachodnich. Priorytetową trasą kolejową dla komunikacji państw bałtyckich jest będąca w ukończeniu linia łącząca Rygę z Wilnem^[51], umożliwiająca połączenie wszystkich stolic trzech państw. Zarówno w kontekście rozbudowy infrastruktury kolejowej jak i drogowej, rozwój komunikacyjny powinien obejmować przede wszystkim trasy biegnące południkowo, od państw bałtyckich przez Polskę i rozgałęziające się w kierunku Morza Adriatyckiego, Morza Śródziemnego i Morza Czarnego.

Tworzenie nowych instrumentów rozwoju na przykładzie Funduszu Innowacji Inicjatywy Trójmorza^[52], powinno umożliwiać napływ strumieni finansowych ze zróżnicowanych państw ale także od inwestorów prywatnych. W tym kontekście, konieczne są inwestycje także w infrastrukturę cybernetyczną, pozwalającą zagranicznym inwestorom na szybkie i łatwe poszukiwanie kluczowych informacji. Rozbudowa baz danych, dostępnych zarówno w języku angielskim, jak i w narodowych językach interesariuszy, powinna łączyć się z preferencyjnymi warunkami inwestycji dla przedsięwzięć o dominującym kapitale państw i podmiotów gospodarczych, zlokalizowanych na obszarze Inicjatywy Trójmorza.

Wyznaczanie specjalnych stref ekonomicznych powinno być skierowane do kluczowych interesariuszy, geograficznie oddalonych od Inicjatywy Trójmorza. W połączeniu z kolejnym priorytetowym celem, odnoszącym się do zwiększania inwestycji prywatnych i rozwoju partnerstw publiczno-prywatnych, szczególnie ważnym elementem są działania w przestrzeni cyfrowej, mające na celu promowanie Inicjatywy Trójmorza poprzez wskazywanie zrealizowanych projektów i wynikających z nich korzyści. Niska świadomość społeczeństw państw regionu, odnosząca się do świadomości istnienia Inicjatywy Trójmorza tworzy istotne bariery wzrostu znaczenia współpracy regionalnej wśród społeczeństw. Warto podkreślić, że w Republice Czeskiej mniej niż 10% społeczeństwa zna Inicjatywę Trójmorza jako nazwę regionalnego forum współpracy. Rozwiązaniem funkcjonującego problemu powinno być utworzenie wielojęzycznego portalu, agregującego i publikującego kluczowe dane i informacje, poświęcone Inicjatywie Trójmorza, z uwzględnieniem możliwości zaangażowania przedstawicieli wszystkich państw regionu.

Wzmacnianie odporności regionalnej w zakresie cyfrowym jest szczególnie istotnym celem Inicjatywy Trójmorza w obliczu aktywności Federacji Rosyjskiej w Internecie, nakierowanej na prowadzenie walki informacyjnej. Wpływ rosyjskich operacji psychologicznych, realizowanych w szczególności poprzez budowę sieci fałszywych kont w mediach społecznościowych oraz przez farmy trolli, jest szczególnie negatywnie oddziałującym czynnikiem w aspekcie budowy pozytywnego wizerunku regionu Trójmorza. Wielokrotnie, ofiarą dezinformacji padali także decydenci państw regionu. W tym kontekście, utworzenie funkcjonalnego portalu Inicjatywy Trójmorza służyłoby także zwalczaniu dezinformacji i rzetelnemu informowaniu interesariuszy budowy regionu. Równie istotne jest także działanie na rzecz koordynacji wysiłków, podejmowanych przez podmioty pozarządowe w państwach regionu na rzecz poszerzania i pogłębiania współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza. Finalnie, kolejnym z priorytetów powinien być wzrost poziomu zinstytucjonalizowania Inicjatywy w sposób nietworzący krępujących warunków do rozwoju współpracy multilateralnej w regionie oraz z interesariuszami spoza regionu w obliczu omówionych wyzwań przestrzeni międzynarodowej.

Podsumowując, określenie geopolitycznych uwarunkowań rozwoju Inicjatywy Trójmorza pozwoliło na uzasadnienie aktualnych, priorytetowych celów rozwoju działalności w odniesieniu do szans i wyzwań, kreowanych w przestrzeni międzynarodowej. W tym kontekście, sprecyzowanie roli Polski jako lidera budowy regionu Trójmorza nastąpiło zarówno poprzez wskazanie kluczowych zakresów zaangażowania, jak i sposobu jego realizacji

REKOMENDACJE DLA DALSZEGO ROZWOJU INICJATYWY TRÓJMORZA Z UWZGLĘDNIENIEM POLSKI JAKO ZAANGAŻOWANEGO LIDERA

Pełnienie funkcji lidera Inicjatywy Trójmorza przez Polskę wykracza poza posiadanie największego potencjału wśród wszystkich trzynastu państw, współtworzących Inicjatywę. Polska postrzegana jest jako państwo pełniące funkcję lidera nie tylko z przyczyny największego wkładu finansowego w projektach Trójmorza czy bycie jednym z dwóch członków-założycieli tego formatu regionalnej współpracy. Przede wszystkim, dla pozostałych państw regionu, Polska jest państwem, które osiągnęło we względnie krótkim okresie sukces rozwoju politycznego, gospodarczego i społecznego, pomimo wielodekadowych, negatywnych uwarunkowań rozwoju, które wciąż negatywnie oddziałują na inne państwa regionu. W połączeniu z partnerskim podejściem do nawiązywania relacji bilateralnych i multilateralnych w regionie, Polska stanowi państwo atrakcyjne w zakresie regionalnego pogłębiania i poszerzania zakresu współpracy także dla państw o względnie mniejszym potencjale. W tym kontekście, Polska nie powinna podejmować działań czy rozpowszechniać narracji, wskazującej na dążenie do zdominowania regionu.

Szczególnie negatywnie oddziałujące mogą być szeroko rozumiane sentymenty historyczne do przeszłej pozycji Rzeczypospolitej jako mocarstwa europejskiego. Równolegle, warto podkreślić konieczność zachowania ostrożności w uzasadnionej perspektywie patrzenia na problematykę rozwoju regionu, jaką dostarcza geopolityka. Ten paradygmat realistycznych teorii stosunków międzynarodowych jest bardzo często wykorzystywany do tworzenia pseudonaukowych, abstrakcyjnych konstrukcji, nacechowanych negatywnym ładunkiem ideologicznym, także w państwach regionu. Rekomendowanym sposobem realizacji funkcji lidera rozwoju regionu Trójmorza dla Polski jest inicjowanie i przewodzenie realizacji projektów, związanych z priorytetowymi celami działalności Inicjatywy.

Polska powinna stać się inicjatorem pozytywnie rozumianej budowy instytucjonalizacji Inicjatywy Trójmorza. Szczególną szansą na rzecz zdynamizowania współpracy w regionie byłoby zwiększenie częstotliwości organizacji Szczytów Trójmorza, które powinny stanowić przede wszystkim forum łączące decydentów państw członkowskich z interesariuszami biznesowymi, organizacjami pozarządowymi i przedstawicielami grup społecznych, kluczowych dla dalszego rozwoju Trójmorza. Równolegle, zaplanowanie kolejnych prezydencji w formule pozwalającej na sprawowanie przewodzącej funkcji w Inicjatywie kolejno przez wszystkie współtworzące ją państwa w okresach półrocznych, zdynamizowałoby i uregulowałoby gremialne spotkania decydentów Trójmorza na najwyższym szczeblu. Równolegle, pomiędzy kolejnymi szczytami w państwach członkowskich powinny być organizowane w cyklach kwartalnych wielopanelowe konferencje, których moduły zostałyby zaprojektowane w kontekście potrzeb głównych, pozarządowych grup interesariuszy, uwzględniając biznes, naukowców, organizacje eksperckie oraz organizacje pozarządowe. Podmiotami prowadzącymi te konferencje powinny być organizacje pozarządowe, uwzględniające w realizowanych wydarzeniach współpracę z możliwie największą liczbą przedstawicieli NGO-sów państw współtworzących Inicjatywę.

Kolejnym, szczególnie ważnym priorytetem, powinno być zapoczątkowanie przez Polskę funkcjonowania sekretariatu Inicjatywy Trójmorza. Co istotne, w obliczu wyżej wymienionych zakresów problematyki budowy regionu, sekretariat Trójmorza powinien funkcjonować w każdym państwie i pełnić funkcję instytucji zarządzania informacją, dotyczącej Inicjatywy. Warto podkreślić, że efektywność funkcjonowania sekretariatu zależy od sprawnego agregowania i publikowania kluczowych danych i informacji o rozwoju Inicjatywy Trójmorza, wraz z zapewnieniem możliwości elastycznego i krótkookresowego reagowania na wskazane obszary poszukiwanych informacji, nie uzasadnia tworzenia sekretariatu przez jakąkolwiek administrację państwową

Państwa Trójmorza powinny zlecić pozarządowej organizacji eksperckiej prowadzenie sekretariatu krajowego Inicjatywy Trójmorza na podstawie zunifikowanej, międzynarodowej umowy, nawiązanej uprzednio pomiędzy wszystkimi państwami członkowskimi. Organizacja ta powinna zostać wyłoniona w publicznym postępowaniu konkursowym. Konstrukcja ta zapobiegłaby nadmiernej biurokratyzacji sekretariatu, jednocześnie zapewniając realizację działalności w formie odpowiadającej oczekiwaniom i potrzebom głównych grup interesariuszy budowy Trójmorza, ze szczególnym uwzględnieniem biznesu i organizacji eksperckich.

Podstawowym zakresem działalności sekretariatu Inicjatywy Trójmorza byłoby agregowanie i publikowanie istotnych danych, pozyskiwanych w państwie członkowskim regionu, zarówno w języku narodowym jak i w języku angielskim. Tworzenie wspólnej, funkcjonalnej bazy danych przez kilkanaście państw, pozwoliłoby na uzyskanie efektu synergii. Ponadto, sekretariat w sposób naturalny pozwalałoby na zdynamizowanie współpracy podmiotów pozarządowych, ważnych dla dalszego rozwoju regionu. Sekretariaty równolegle współpracowałyby na rzecz działalności upowszechniającej rzetelną wiedzę i promującą Inicjatywę Trójmorza zarówno w skali regionalnej, jak i globalnie. Poświęcenie względnie niewielkich funduszy z budżetów państw względem prawdopodobnych zysków, wynikających z istotnego zdynamizowania współpracy, stanowi szczególnie istotną rekomendację. Warto podkreślić, że dominująca pozycja niektórych państw europejskich, takich jak Niemcy, może doprowadzić do próby przejęcia funkcji sekretariatu i wykorzystania jej jako narzędzia kształtowania regionu niekoniecznie w formie uwzględniającej partnerskie nastawienie do współpracy.

Równolegle, warto napomknąć o oczywistym rozumieniu Inicjatywy Trójmorza jako projektu niebędącego sprzecznym z dalszym rozwojem Unii Europejskiej, ale działającym na rzecz pogłębiania i poszerzania integracji europejskiej w Europie również poprzez tworzenie alternatywnych kierunków realizacji polityk unijnych. Jednakże, Inicjatywa Trójmorza nie może stać się przestrzenią działalności eurosceptycznej, ponieważ nawet w przypadku scenariusza zniesienia zasady jedności a przez to marginalizacji pozycji państw regionu, to właśnie spójność polityczna regionu stanowić będzie dla bloku kilkunastu mniejszych państw UE jedyne praktyczne narzędzie lewarowania dominującej pozycji tandemu niemiecko-francuskiego. Mrzonką jest utrzymanie spójności pozycji negocjacyjnej w Unii Europejskiej przez wszystkie państwa Inicjatywy Trójmorza w przypadku próby budowania jej na postawach eurosceptycznych.

Polska wzmacnia wizerunek i pozycję lidera poprzez zdecydowaną postawę, nakierowaną na niesienie wsparcia i pomocy walczącej Ukrainie, przejawiającą się zarówno w perspektywie koordynacji wysiłków społeczności międzynarodowej na rzecz odparcia nieuzasadnionej agresji Rosji, jak i oddolnych inicjatyw społeczeństwa polskiego. Zdolność do dynamizowania współpracy poprzez wykorzystanie Inicjatywy Trójmorza powołanej dla potrzeb rozwoju infrastruktury w regionie jest argumentem, wskazującym na możliwość wykorzystania fundamentu działalności forum regionalnej współpracy do realizacji szczególnie istotnych projektów wykraczających poza zakres, przyjęty w 2015 r. przez państwa założycielskie. W tym kontekście, Polska powinna kontynuować rolę koordynatora wsparcia Ukrainy bez względu na odległą perspektywę pomyślnego zakończenia wojny rosyjsko-ukraińskiej, działając na rzecz możliwie najszerszego włączania się państw Inicjatywy Trójmorza do niesienia pomocy broniącej się Ukrainie. Równolegle, wykorzystując doświadczenie i pamięć polityczną procesów akcesji do Unii Europejskiej i NATO, Polska powinna być awangardą działalności na rzecz włączania kolejnych państw regionu do Inicjatywy Trójmorza, mającej także pełnić funkcję preludium do dalszego pogłębiania więzi europejskich i transatlantyckich.

W wyżej wymienionym kontekście, Polska powinna stanowić państwo wspierające wzrost instytucjonalizacji i potencjału działalności demokratycznej opozycji Białorusi, współcześnie opierającej działalność przede wszystkim o Litwę, Łotwę i Polskę. Rolą lidera regionu powinno być także przygotowanie politycznego gruntu do możliwości wspierania aspiracji demokratycznej opozycji białoruskiej do rozwoju procesu demokratyzacji i liberalizacji Białorusi w przypadku wystąpienia pozytywnych uwarunkowań międzynarodowych, umożliwiających zniesienie autorytarnego reżimu, graniczącego z Polską. Równolegle, Polska powinna zerojedynkowo oddziaływać politycznie na Białoruś przy poszukiwaniu wypracowania wspólnego stanowiska przez wszystkie państwa Inicjatywy Trójmorza, pozwalając na zacieśnianie więzi Białorusi z Trójmorzem w zakresie pokojowych i obopólnie korzystnych interakcji politycznych, gospodarczych i społecznych, równolegle stanowczo przeciwstawiając się próbom destabilizacji regionu przez reżim, pozostający pod wpływem Kremla.

Szczególnym wyzwaniem dla Polski jest także aktywne przeciwstawianie się ambiwalentnemu podejściu niektórych polskich decydentów do Inicjatywy Trójmorza. Rola lidera budowy regionu jest dziejową szansą Polski i całego Trójmorza na połączenie korzyści, wynikających ze wzmocnienia podmiotowej pozycji państw regionu ze szczególnym uwzględnieniem tworzenia wspólnego stanowiska w ramach najistotniejszych kierunków zmian wewnątrz Unii Europejskiej. Niewykorzystanie tej szansy w obliczu niepewnego wyniku wojny rosyjsko-ukraińskiej może mieć katastrofalnie negatywny wpływ na Polskę w perspektywie długookresowej. W tym kontekście, olbrzymie pole wysiłków na rzecz wypracowania spójności strategicznego spojrzenia na przyszłość Europy będzie nakierowana na próbę przeciągnięcia w szczególności Węgier do zarzucenia

polityki budowania przyjaznych stosunków z Rosją Równolegle, bierność wielu państw regionu w aspekcie współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza, ze szczególnym uwzględnieniem Chorwacji, Słowenii i Austrii a niejednokrotnie także Czech, tworzyć będzie wyzwania dla lidera Trójmorza w zakresie poszukiwania propozycji projektów wiążących współpracą niedostatecznie zaangażowane państwa.

Wykorzystując pozytywny wizerunek, wypracowany w szczególności ogólnospołecznym zaangażowaniem na rzecz wpierania Ukrainy, Polska powinna dążyć do ustabilizowania pozycji lidera i wykorzystać dziejową szansę na wzmocnienie architektury bezpieczeństwa w regionie. Wojnę rosyjsko-ukraińską, z uwagi na prawidłowości realizacji polityki mocarstwowej Federacji Rosyjskiej, celującej w odzyskanie stref wpływów utraconych rozpadem ZSRR, należy postrzegać jako konflikt zbrojny, który będzie celowo wydłużany przez Rosjan jako narzędzie destabilizacji Ukrainy i bezpieczeństwa międzynarodowego w Europie. Nie można także wykluczyć możliwości podjęcia agresji zbrojnej przez Rosję względem innych państw regionu, ze szczególnym uwzględnieniem państw bałtyckich. W tym kontekście, współpraca realizowana w ramach Inicjatywy Trójmorza powinna zostać wykorzystana jako fundament do dynamizowania współpracy w zakresie rozwoju gospodarczego regionu w sposób pozytywnie przyczyniający się do wzmocnienia potencjału obronności państw regionu. W szczególności, powinny zostać podjęte działania na rzecz budowy międzynarodowych konsorcjów produkcji zbrojeniowej, tworzonych przede wszystkim przez podmioty zarejestrowane w państwach Inicjatywy Trójmorza.

WYZWANIA GEOEKONOMICZNE DLA TRÓJMORZA

dr hab. Marta Gębska

WSTĘP

We współczesnym środowisku międzynarodowym zjawiska i procesy mogą być wyjaśniane za pomocą różnych paradygmatów i podejść naukowych. W ostatnich latach na znaczeniu nabrała geoeconomia, która uznaje czynniki ekonomiczne jako podstawowe do określania siły i potęgi państwa i w której te właśnie czynniki są zasadnicze dla osiągnięcia przewagi konkurencyjnej oraz budowania strategii państwa.

Atak Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku pokazał, że czynniki geopolityczne, takie jak wielkość populacji i terytorium oraz siła armii, nadal odgrywają znaczącą rolę w polityce międzynarodowej. Współgrają jednak one z czynnikami geoeconomicznymi, które stosowane są m.in. w celu wywierania negatywnego wpływu ekonomicznego na Rosję (np. w postaci sankcji) i wsparcia Ukrainy. Współcześnie nie ma możliwości realnego oddzielenia zagadnienia polityki od kwestii ekonomicznych. Wojny oparte są na technologiach, które uzależnione są od posiadanych zasobów i poziomu rozwoju gospodarczego państwa. Wojny nie toczą się jedynie za pomocą wojska, ale również za pomocą innych narzędzi, uzależnionych od potencjału ekonomicznego. „Jeśli przestrzeń i cyberprzestrzeń są teatrami działań wojennych, to gospodarka je ułatwia za pośrednictwem sieci społecznych, które z biegiem czasu zbudowały jednostki, społeczności i państwa narodowe”^[53].

Niniejszy artykuł zarysowuje wyzwania dla Inicjatywy Trójmorza w kontekście geoeconomii. W pierwszej części tekstu autorka wyjaśnia pojęcie geoeconomii, sygnalizuje rozróżnienie między geopolityką a geoeconomią, wskazuje powiązania między nimi, a także znaczenie tej problematyki dla współczesnych rozważań w obszarze polityki, ekonomii i bezpieczeństwa. Następnie autorka analizuje wyzwania geoeconomiczne, jakie stoją przed Inicjatywą Trójmorza i państwami ją tworzącymi, z podziałem na trzy kategorie, takie jak: wyzwania uwarunkowane globalnymi trendami, wyzwania związane ze słabymi sygnałami i tzw. dzikimi kartami ^[54].

WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ GEOEKONOMII

Twórcą pojęcia geoeconomia i propagatorem spojrzenia poprzez pryzmat gospodarczy na badanie środowiska międzynarodowego był amerykański ekonomista Edward Luttwak^[55]. Nawet geopolitycy, tacy jak Amerykanin Joseph Nye oraz Włoch Carlo Jean w swojej twórczości uznali narzędzia ekonomiczne jako znaczące dla kształtowania polityki międzynarodowej^[56]. Współczesna badaczka zagadnienia geoeconomii (pochodzenia rumuńskiego) – Antonia Colibășanu – stwierdza, że jednym z najlepszych sposobów spojrzenia na świat, jest spojrzenie poprzez współczesne zależności między państwami (które same w sobie są złożonymi systemami) i poprzez ich wewnętrzne słabości. Autorka przypomina, że podejście geopolityczne, które jest kluczowe dla rozumienia świata, rozpatruje „siłę” budowaną na systemie politycznym, ekonomicznym i militarnym (one sprawiają, że państwo może być stabilne) i jednocześnie rozważają geografę, która jest niezbędna dla zrozumienia źródła siły państwa. Z kolei geoeconomia, zdaniem A. Colibășanu, reaguje na świat i podmioty państwowe jako platformę sieci gospodarczych. W rozważaniach geoeconomicznych zależności są rozumiane jako zespół

powiązań mogących wywołać zmiany społeczno-polityczne, wpływając na stabilność państwa i jego bezpieczeństwo. Zależności te mogą odnosić się do zasobów takich jak surowce, czy też zasoby ludzkie, ale również takich jak infrastruktura, zaczynając od dróg, rurociągów, kończąc na sieciach komunikacyjnych łączących państwa, organizacje i zwykłych ludzi. Zależności te są istotnym elementem analizy cech systemu i społeczeństwa, w którym żyjemy, zarówno na poziomie narodowym, regionalnym, a nawet globalnym. Z powyższego wynika, że pierwszym elementem analizowanym w geoekonomii jest państwo - główny gracz w światowej gospodarce, wraz ze swoimi silnymi stronami i słabościami, a celem analizy jest próba odpowiedzi na pytanie, co powinno ono zrobić, aby zachować lub poprawić swój status.

Z kolei drugim elementem są kluczowe czynniki wzrostu i rozwoju tego państwa, jego zależności i możliwości ich ograniczenia, zdolności do ochrony przed zagrożeniami i niebezpieczeństwami, ale także zamiany ich na zasoby przyczyniające się do dalszego rozwoju państwa. Natomiast trzecim zasadniczym elementem analizowanym w geoekonomii jest wartość dodana, jaką państwo wnosi do złożonego globalnego systemu, a więc jego rola w pobudzaniu kolejnych pokoleń, w przyczynianiu się do wzrostu innowacyjności, czy też w kontekście zmian demograficznych.^[57] Według różnych autorów geoekonomia jest narzędziem geopolityki i zmienia ona gospodarkę w instrument rywalizacji na arenie międzynarodowej, dzięki bogactwu i akumulacji kapitału sprzyja bezpieczeństwu wewnętrznemu i międzynarodowemu.^[58] W kontekście powyższych rozważań można niewątpliwie stwierdzić, że zagadnienia geoekonomiczne można z powodzeniem analizować nie tylko w kontekście państw, ale również ugrupowań i form współpracy regionalnej, jaką jest np. Inicjatywa Trójmorza.

WYZWANIA DLA TRÓJMORZA ZWIĄZANE Z GLOBALNYMI MEGATRENDAMI

Globalne megatrendy są zjawiskami społecznych, ekonomicznych, politycznych lub technologicznych zmian, które powodują zakłócenia i które oddziałują na wszystkie dziedziny życia. Często są ze sobą powiązane, potęgując lub osłabiając swoje działanie.^[59] Do najważniejszych megatrendów oddziałujących obecnie i w przyszłości na Trójmorze należą przede wszystkim megatrendy z obszaru społecznego, takie jak:

1. pogłębiająca się rozbieżność regionalnych trendów dotyczących światowej populacji,
2. globalne zjawisko starzenia się społeczeństw,
3. wzrost bogactwa nielicznych grup/osób oraz wzrost nierówności i dysproporcji społecznych,
4. wzrastająca niewydolność systemów ochrony zdrowia,
5. wzrastająca niewydolność systemów ubezpieczeń społecznych.

Państwa Trójmorza, wszystkie oprócz Austrii doświadczają problemu depopulacji, związanej z niskim poziomem dzietności i starzeniem się społeczeństw. Z badań wynika, że do 2050 roku Austria będzie jedynym krajem z rosnącą liczbą populacji, głównie dzięki przyrostowi naturalnemu wśród imigrantów, którzy stanowią znaczną część społeczeństwa. Z związku z tym w państwach Trójmorza będzie pogłębiać się problem niedoborów siły roboczej, która będzie musiała być uzupełniana imigrantami, co z kolei będzie powodować wysokie koszty integracji społecznej oraz możliwe konflikty na tle kulturowym. Migracje do regionu będą kontynuowane, pod warunkiem, że region Trójmorza będzie atrakcyjnym miejscem do osiedlania się. W trzeciej dekadzie XXI wieku państwa Trójmorza w bardzo zróżnicowanym stopniu są atrakcyjne dla osób przyjezdnych, poszukujących zatrudnienia, czy też oczekujących na wsparcie i opiekę społeczną ze strony państwa przyjmującego, co może powodować kolejne trudności społeczne, ekonomiczne i kulturowe dla państw Trójmorza.

Globalne zjawisko starzenia się społeczeństw w najbliższych latach (włącznie z Azją) będzie powodować, że państwa Trójmorza nie spotkają się z oczekiwanym napływem migrantów, szczególnie tych o wyższych kwalifikacjach zawodowych. Z kolei wzrost bogactwa nielicznych grup/osób oraz wzrost nierówności i dysproporcji społecznych, zarówno w państwach Trójmorza, ale i w skali globalnej, może doprowadzić do wzrostu niezadowolenia społecznego, niepokoju oraz wzrostu popularności partii populistycznych. Znaczne obciążenie budżetów państw kosztami wsparcia starzejącego się społeczeństwa może doprowadzić do niewydolności systemów ochrony zdrowia oraz ubezpieczeń społecznych, co z kolei może doprowadzić do konfliktów społeczno-politycznych i wzrostu polaryzacji społeczeństwa.

WYZWANIA DLA TRÓJMORZA ZWIĄZANE ZE SŁABYMI SYGNAŁAMI

Słabe sygnały to bodźce uruchamiające kolejne zmiany lub zmieniające kierunek megatrendu. To również wczesne ostrzeżenie o pojawiającej się zmianie, która może się utrwalić, a w przyszłości może się stać nawet trendem, w wyniku zaistnienia kombinacji z innymi sygnałami i dzikimi kartami. Słabe sygnały wpływają na prowadzenie działalności gospodarczej, na kwestie polityczne i otoczenie, w którym prowadzona jest aktywność. Słabe sygnały mogą być jednocześnie zagrożeniem i szansą. Może upłynąć długi czas, zanim przekształci się w silny trend, może również zaniknąć. Słaby sygnał może być nowy i zaskakujący z punktu widzenia jednego odbiorcy danego sygnału, a dla innych osób może być znany lub negowany, a nawet wyśmiewany^[60].

W kontekście wyzwań geoeconomicznych dla Trójmorza najważniejsze słabe sygnały należą do obszaru ekonomicznego i politycznego. Ze względu na ograniczoną objętość niniejszego opracowania, zostaną przedstawione wybrane słabe sygnały^[61].

Pierwszym z nich jest nierównomierne zaangażowanie państw Inicjatywy Trójmorza w Inicjatywę i Fundusz Trójmorza oraz potencjalny brak nowych inwestorów w Funduszu Trójmorza. Wg stanu na wrzesień 2023 roku udziałowcami 3SIIF były następujące podmioty^[62]: Bank Gospodarstwa Krajowego (Polska), EximBank (Rumunia), Ministerstwo Finansów Estonii (Estonia), Exim (Węgry), ALTUM (Łotwa), Bułgarski Bank Rozwoju (Bułgaria), VIPA (Litwa), HBOR (Chorwacja), SID Banka (Słowenia), grupa prywatnych regionalnych inwestorów z Chorwacji oraz Amber Infrastructure. Pierwszymi udziałowcami 3SIIF była Polska i Rumunia z wpłatami wynoszącymi odpowiednio 500 mln euro i 20 mln euro. Największym dostawcą środków do Funduszu była Polska (750 mln euro), a całkowita wartość wpłaconych kwot wszystkich państw (bez inwestorów prywatnych) wyniosła 913 mln euro^[63].

Tabela 1. Inwestorzy w Funduszu Trójmorza – stan na wrzesień 2023 roku

Investor	Kraj pochodzenia inwestora	Wielkość inwestycji (mln euro)	Data zatwierdzenia inwestycji
BGK	Polska	500	luty/marzec 2020
		250	19.10.2020
EximBank	Rumunia	20	luty/marzec 2020
Ministerstwo Finansów Estonii	Estonia	20	16.09.2020
Exim	Węgry	20	7.12.2020
ALTUM	Łotwa	20	16.09.2020
Bułgarski Bank Rozwoju	Bułgaria	20	16.12.2020
VIPA	Litwa	20	1.02.2021
HBOR	Chorwacja	20	1.02.2021
SID Banka	Słowenia	23	7.12.2020
Razem inwestorzy publiczni		913	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: 3SIIF. Croatia and Lithuania join the 3SIIF - Additional commitments to the Fund, 1.02.2021, <https://3siif.eu/news/croatia-and-lithuania-join-the-3siif-additional-commitments-to-the-fund/>; 3SIIF. Slovenia and Hungary join the Three Seas Initiative Investment Fund, 7.12.2020, <https://3siif.eu/news/slovenia-and-hungary-join-the-three-seas-initiative-investment-fund/>; 3SIIF. Bulgaria joins the Three Seas Initiative Investment Fund, 16.12.2020, <https://3siif.eu/news/bulgaria-joins-the-three-seas-initiative-investment-fund/>; 3SIIF. Estonia commits to invest in the Three Seas Initiative Investment Fund, 16.04.2020, <https://3siif.eu/news/estonia-commits-to-invest-in-the-three-seas-initiative-investment-fund/>; 3SIIF. Estonia and Latvia join the Three Seas Initiative Investment Fund, 16.09.2020, <https://3siif.eu/news/estonia-and-latvia-join-the-three-seas-initiative-investment-fund/>; Amber Infrastructure Group. Estonia and Latvia join the Three Seas Initiative Investment Fund, 16.09.2021, <https://www.amberinfrastructure.com/news/press-releases/2020/estonia-and-latvia-join-the-three-seas-initiative-investment-fund/>; Amber Infrastructure Group. Slovenia and Hungary join the Three Seas Initiative Investment Fund, 7.12.2020, <https://www.amberinfrastructure.com/news/press-releases/2020/slovenia-and-hungary-join-the-three-seas-initiative-investment-fund/>; Amber Infrastructure Group. Bulgarian Development Bank commits to the Three Seas Initiative Investment Fund, 16.12.2020, <https://www.amberinfrastructure.com/news/press-releases/2020/bulgarian-development-bank-commits-to-the-three-seas-initiative-investment-fund/> oraz informacje z rozmowy z doradcą inwestycyjnym w Amber Infrastructure z dnia 20.10.2021.

Zauważalny jest brak większego zaangażowania finansowego państw Trójmorza w Fundusz Trójmorza od połowy 2021 roku i całkowity brak zainteresowania takich państw jak: Austria, Słowacja i Czechy. Z rozmowy z przedstawicielem prezydenta Czech w listopadzie 2021 roku^[64], wynika, że brak zaangażowania w Fundusz wynikał z braku decyzji parlamentu w tym zakresie oraz braku większego zaangażowania prezydenta Czech w format Inicjatywy. Z kolei Austria od samego początku deklarowała, iż nie zamierza angażować się w Fundusz, ani jako donator, ani beneficjent. Natomiast Słowacja nie jest państwem bardzo aktywnym w samej Inicjatywie, stąd jej niechęć do zaangażowania finansowego.

Drugim słabym sygnałem jest brak realizacji deklaracji Stanów Zjednoczonych w zakresie współfinansowania Funduszu Trójmorza. Pierwsze deklaracje o wsparciu Funduszu Trójmorza donacją w wysokości 1 mld USD padły z ust sekretarza stanu USA M. Pompeo w lutym 2020 roku. Środki miały być przekazane w ramach dwóch instytucji - rządowej agencji rozwojowej DFC (US International Development Finance Corporation) oraz programu rządowo-prywatny Blue Dot Network, który jest amerykańską odpowiedzią na ofensywę infrastrukturalną Chin na świecie, który działa zgodnie z wytycznymi G7. Pierwsza instytucja miała koncentrować się na projektach energetycznych na obszarze całego Trójmorza, a druga – na pozostałych obszarach działania^[65]. Deklaracje te zostały wypowiedziane pod koniec prezydentury Donalda Trumpa, stąd nowa administracja Joe Bidena nie podjęła się zamiany deklaracji w realne działanie.

D. Trump za pomocą Inicjatywy Trójmorza chciał ograniczyć wpływ Chin w Europie, z kolei J. Biden postrzegał Trójmorze jako formę współpracy, której celem jest Europa – cała wolna i doświadczająca pokoju. To samo zdanie podzielił amerykański Kongres, który przyjął akty prawne wspierające Trójmorze i jej Fundusz, a w 2021 r. rozważał przyjęcie kolejnych aktów prawnych umożliwiających rozszerzenie inwestycji amerykańskiego rządu w obszar cyfryzacji^[66]. W czerwcu 2022 DFC i Fundusz Trójmorza uzgodniły warunki finansowania Funduszu w wysokości do 300 mln USD, jednak do końca września 2023 roku środki te nie zostały uruchomione^[67]. Atak Rosji na Ukrainę zmienił priorytety USA w finansowaniu inwestycji w Trójmorzu. Z rozmowy z przedstawicielem Banku Gospodarstwa Krajowego podczas szczytu Inicjatywy Trójmorza w Bukareszcie wynika, że Stany Zjednoczone wymagają, aby projekty łączyły inwestycje państw

Trójmorza i Ukrainy. Powolne wydatkowanie środków wynika z konieczności przygotowania właściwych projektów, a także z powodu wciąż trwających działań wojennych na obszarze zaatakowanego kraju. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku Amber Infrastructure – podmiotu zarządzającego Funduszem Trójmorza na podstawie umowy zawartej dnia 26 lutego 2020 roku. Z zadeklarowanych środków w wysokości 10 mln euro, przekazano dotychczas 5,1 mln euro^[68].

Trzeci słaby sygnał to niestabilna sytuacja na światowych i regionalnych giełdach, w tym w zakresie wspólnego indeksu giełdowego CEEplus^[69]. Indeks CEEplus jest publikowany od dnia 4 września 2019 roku. Od tego czasu wartość indeksu znacznie wahała się, a gwałtowny spadek nastąpił w czasie pandemii Covid-19, czyli w 2020 roku. Po odbudowie wartości wskaźnika w 2021 roku nastąpił znaczący spadek od momentu ataku Rosji na Ukrainę w 2022 roku. Fluktuacje te były związane z tendencjami globalnymi^[70], ale duże znaczenie dla głębokości spadku wskaźnika CEEplus miała też bliskość frontu ukraińskiego^[71]. Stabilność i przewidywalność giełdy ma kluczowe znaczenie dla przyciągania i rozwoju inwestycji. Z kolei niestabilność świadczy o wrażliwości wskaźnika i regionu na turbulencje globalne i regionalne.

Czwarty słaby sygnał związany jest z praktycznym zaangażowaniem decydentów politycznych w Trójmorzu. Od początku funkcjonowania Inicjatywy Trójmorza zauważalne były rozbieżności między celami deklarowanymi, realizowanymi i postrzeganymi^[72], brak konsekwencji między deklaracjami a działaniami w ramach Inicjatywy, a nawet brak zgodności między deklaracjami poszczególnych przedstawicieli na szczytach Trójmorza, a rzeczywistym działaniem, jak również zmiany na stanowiskach prezydentów i zmiany rządów w państwach Inicjatywy Trójmorza oraz w państwach partnerskich, skutkujące zmianami w podejściu do Trójmorza.

Wykres 1: Wartość indeksu giełdowego CEEplus od września 2019 do września 2023 r.

Źródło: GPW Benchmark. Karta indeksu CEEplus, <https://gpwbenchmark.pl/karta-indeksu?isin=PL9999998948> [28.09.2023].

Przykładowe rozbieżności i zmiany nastawienia do Trójmorza były zauważalne szczególnie w przypadku Chorwacji po zmianie na stanowisku prezydenta z p. Kolindy Grabar-Kitarović na Zorana Milanovicia w 2020 r., po nasileniu się problemów zdrowotnych prezydenta Republiki Czeskiej Milosa Zemana w latach 2021-2022, czy też po utworzeniu rządu przez pragmatycznego premiera Czech Andreja Babiša w 2017 r. i równie pragmatycznego przez cały czas swojej kadencji premiera Węgier Viktora Orbana. Potencjalnie zmiana podejścia Polski do Inicjatywy może nastąpić po wyborach prezydenckich w Polsce w 2025 r., niezależnie od tego, z której partii politycznej będzie pochodził kolejny prezydent.

WYZWANIA DLA TRÓJMORZA ZWIĄZANE Z TZW. DZIKIMI KARTAMI

Dziki karty (karty zakłóceń, czarne łabędzie) to potencjalne zdarzenia przyszłe lub zdarzenia występujące w czasie dokonywania prognozy, które mogą zmienić/zakłócić znacząco, zarówno pozytywnie, jak i negatywnie, bieżące procesy w obszarze badanego zjawiska. Często uważa się je za mało prawdopodobne, jednak gdy się wydarzą, diametralnie zmieniają rzeczywistość^[73].

W kontekście wyzwań geoeconomicznych dla Trójmorza najważniejsze dziki karty, podobnie jak słabe sygnały, należą do obszaru ekonomicznego i politycznego. Ze względu na ograniczoną objętość niniejszego opracowania, zostaną przedstawione jedynie wybrane z nich.

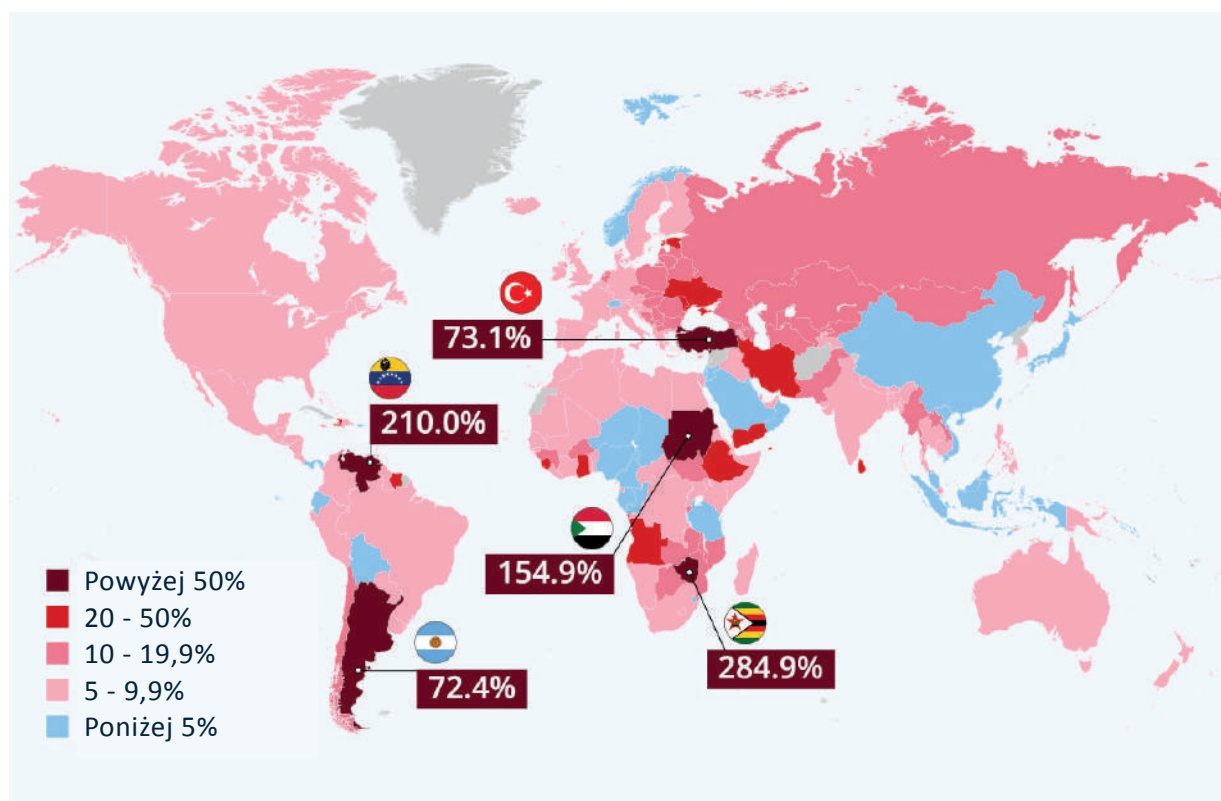
Pierwsza dzika karta jest złożona, a składa się na nią kilka procesów i potencjalnych wydarzeń, takich jak: osłabienie procesu integracji w Unii Europejskiej, referenda w sprawie wyjścia Polski lub innych państw z UE, nastawienie społeczne i polityczne przeciwko UE, czy też wyjście konkretnych państw z UE. Proces integracji europejskiej został osłabiony przez Brexit w 2020 roku, co spowodowało konieczność dokonania transformacji wpływów i wydatków z budżetu UE. Inwestycje w infrastrukturę w państwach Trójmorza są realizowane z budżetów państw i pragnących zaangażować się w konkretne inwestycje prywatnych inwestorów, ale przede wszystkim Unii Europejskiej. Z tego powodu wszelkie rozbieżności między państwami w zakresie wyboru priorytetów, terminów ich finansowania, ograniczenia finansowe powstałe szczególnie po pandemii Covid-19, spory między państwami, nastroje antyunijne, czy też zagrożenie wyjściem państw z UE, czy też innych czynników składających się na pogorszenie klimatu inwestycyjnego, będą powodować spowolnienie inwestycji w regionie, a nawet ich zaniechanie.

Podobne konsekwencje mogą wywoływać ograniczenia, zawieszenie lub brak wypłat środków finansowych na rzecz rozwoju z UE w przypadku konkretnych państw Trójmorza, z powodu nieprzewidywanego prawa UE, czy też zmiany postawy Unii Europejskiej w obszarze polityki fiskalnej. W lipcu 2020 r. Unia Europejska zawiesiła wymóg stosowania przez państwa kryteriów z Maastricht dotyczących wysokości deficytu budżetowego i długu publicznego, które przed pandemią miały wynosić odpowiednio 3% PKB i 60% PKB. Wstępnie planowano, że przywrócenie wskaźników nastąpi od początku 2024 r. Jednak w 2022 r. Komisja Europejska zaproponowała reformę reguł fiskalnych znoszącą sztywny obowiązek redukcji długu w przypadku przekroczenia 60% PKB. Kraje z wyższym zadłużeniem mają ustalać z Komisją indywidualną ścieżkę redukcji długu w okresie 4 lat, uwzględniając sytuację gospodarczą konkretnego państwa. Stwierdzono, że czas ten będzie można przedłużyć o kolejne 3 lata, w przypadku zwiększenia w tym czasie inwestycji związanych z ochroną klimatu.

Zaproponowano podobne rozwiązanie państwom zwiększającym wydatki na cele militarne po pełnoskalowym ataku Rosji na Ukrainę w 2022 r.^[74] Zgodnie z postanowieniami podjętymi przez Komisję w 2023 r. państwa wysokiego i średniego ryzyka zadłużeniem są zobowiązane do zmniejszenia swojego zadłużenia i/lub deficytu, podczas gdy od krajów niskiego ryzyka oczekuje się utrzymania poziomu zadłużenia poniżej 60% i deficytu poniżej 3%. To specyficzne podejście zastępuje poprzednie jednolite obowiązkowe redukcje – zasadę 1/20, która wymagała redukcji zadłużenia o 0,5% w przypadku nadwyżki zadłużenia powyżej limitu 60% długu do PKB^[75]. Takie rozwiązanie jest korzystne dla bieżącej polityki inwestycyjnej, geopolityki i geoekonomii, jednak może powodować trudności budżetowe państw w perspektywie średnio i długookresowej.

Kolejnym wyzwaniem geoekonomicznym dla Inicjatywy Trójmorza jest możliwy poważny globalny kryzys ekonomiczny powodujący wyraźne pogorszenie się wskaźników z zakresu bezpieczeństwa ekonomicznego, utrzymująca się wysoka inflacja i osłabienie siły nabywczej pieniądza, czy też zerwane łańcuchy dostaw. Wysoka inflacja w skali globalnej w latach 2021-2023 osłabiła siłę nabywczą ludności i państw. Z danych na 2022 r. oraz prognozy inflacji sporządzonej na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego na 2023 rok wynika, że państwa Trójmorza charakteryzowały się inflacją nieco większą (zwykle kilkunastu procentową) od państw Europy Zachodniej i znacznie większą niż np. w większości państw tzw. tygrysów azjatyckich, przyciągających znaczące inwestycje w ostatnich dekadach. Świadczy dużej wrażliwości regionu na globalne szoki gospodarcze i osłabieniu pozycji inwestycyjnej regionu.

Mapa 1: Inflacja w 2022 r.

Źródło: <https://www.visualcapitalist.com/mapped-which-countries-have-the-highest-inflation/> [12.10.2023].

Inną dziką kartą będącą wyzwaniem geoeconomicznym dla Trójmorza są powracające kryzysy energetyczne związane z polityką OPEC i innych państw wydobywających surowce energetyczne, zaostrzenie konfliktów na granicy związanych np. z migracjami, powodujących konieczność przekierowania środków finansowych na ochronę granic, przedłużanie się, czy też zaostrzenie konfliktów międzypaństwowych, np. między Ukrainą a Rosją, czy w państwach Bliskiego Wschodu. Taką dziką kartą okazał się np. atak Hamasu na Izrael w październiku 2023 r., powodujący eskalację drzemiącego od dziesięcioleci konfliktu. To wydarzenie, teoretycznie niemające nic wspólnego z Trójmorzem, może jednak powodować np. zmianę zainteresowania inwestorów, takich jak USA, z kierunku trójmorsko-ukraińskiego na bliskowschodni. Podobna sytuacja może zaistnieć w przypadku eskalacji konfliktu na Morzu Południowochińskim, czy też na Tajwanie.

PODSUMOWANIE I REKOMENDACJE

Zarysowane powyżej wyzwania geoeconomiczne dla Inicjatywy Trójmorza i jej państw zachęcają do wysnucia rekomendacji dla decydentów politycznych.

Po pierwsze, warto jest rozwijać polityki demograficzne sprzyjające zwiększeniu dzietności oraz skuteczne programy integracji migrantów i ich włączania w rynek pracy.

Po drugie, liderzy Trójmorza powinni zachęcać do zaangażowania wszystkich państw do Inicjatywy Trójmorza, do rzeczywistej aktywności kolejnych państw w bieżących sprawach w różnych obszarach funkcjonowania Inicjatywy. Takie podejście byłoby przyciągnąć kolejnych inwestorów, zarówno publicznych jak i prywatnych do inwestycji trójmorskich.

Po trzecie, warto wprowadzić bardziej elastyczne podejścia w wyborze priorytetowych projektów inwestycyjnych do zmieniającej się sytuacji geopolitycznej i geoeconomicznej w regionie. Za tym krokiem powinno pójść udzielenie wsparcia inwestorów w procesie przygotowania projektów, np. poprzez zespół doradców ze strony Amber, krajowych banków rozwoju zaangażowanych w Fundusz Trójmorza, czy też ekspertów w utworzonym na potrzeby Inicjatywy Trójmorza sekretariacie.

Po czwarte, warto jest wdrożyć do polityk gospodarczych państw Trójmorza instrumenty sprzyjające zwiększeniu odporności na globalne i regionalne szoki gospodarcze, łagodzić spory polityczne w UE, dążyć do stabilnej sytuacji budżetowej w UE i poszczególnych państwach. Takie działania byłyby korzystne nie tylko w kontekście realizacji celów Inicjatywy Trójmorza, ale sprzyjać ogólnemu rozwojowi w perspektywie średnio i długoterminowej, ułatwiłyby wzrost znaczenia regionu na arenie międzynarodowej, poprawę jego konkurencyjności i stopniowe znoszenie wciąż istniejących barier w rozwoju.

Po piąte, traktowanie Inicjatywy Trójmorza pragmatycznie, jako szansę na lepszy rozwój i poprawę bezpieczeństwa regionu, a nie jako platformę promocji decydentów politycznych, czy partii politycznych.

WYZWANIA FINANSOWE DLA TRÓJMORZA

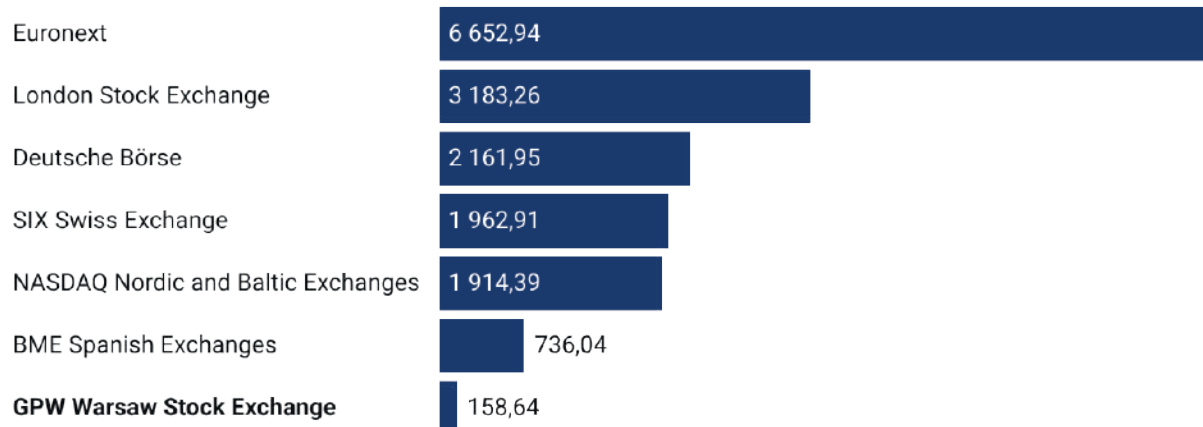
Julita Wilczek

Trójmorze jest jednym z najszybciej rozwijających się regionów świata. W przeciwieństwie jednak do innych szybko rozwijających się gospodarek pozaeuropejskich cechują się znacznie większą stabilnością polityczną i prawną, co wynika z ich członkostwa w Unii Europejskiej. Dzięki temu unikalnemu połączeniu cech rynków rozwiniętych i rozwijających się region oferuje inwestorom większy zwrot z inwestycji niż państwa zachodnie, przy porównywalnym ryzyku ^[76]. Mimo to państwa regionu nadal przyciągają znacznie mniej bezpośrednich inwestycji zagranicznych niż reszta UE, zwłaszcza w czasach gospodarczych kryzysów wywołanych przez pandemię i wojnę w Ukrainie ^[77].

Wśród przyczyn tego stanu rzeczy jest to, że region składa się z wielu małych państw, z których każde posługuje się innym językiem oraz odrębnymi regulacjami gospodarczymi, a do tego pięć pozostaje poza strefą euro. Problemem jest także rynek giełdowy w regionie, który jest relatywnie słabo rozwinięty. Warszawska Giełda Papierów Wartościowych, która jest największą giełdą regionu Europy Środkowo-Wschodniej pod względem kapitalizacji i obrotów, nadal pozostaje niewielkim podmiotem z punktu widzenia całego rynku kapitałowego UE. Do tego wiele firm obecnych na trójmorskich giełdach nie przykłada wagi do raportowania w języku angielskim oraz nie raportują kwestii ESG, choć są one coraz ważniejszym parametrem dla inwestorów ^[78].

Wykres 1: Porównanie kapitalizacji na największych giełdach europejskich i GPW ^[79]

Kapitalizacja łączna spółek krajowych, czerwiec 2023, mld USD

Źródło: Statista, GPW

Bez pozyskania dodatkowego finansowania rynkowego, regionowi trudno będzie zasypać lukę infrastrukturalną istniejącą pomiędzy Trójmorzem a pozostałymi państwami Unii Europejskiej, która wyceniana w 2018 r. była nawet na 1,1 bln EUR (wydatki do 2030 r.) ^[80]. Państwa Trójmorza nie są w stanie pokryć tych wydatków ze środków publicznych, a udział kapitału prywatnego w finansowaniu infrastruktury wciąż pozostaje mało znaczący.

Dla porównania, w państwach Europy Zachodniej inwestycje tego typu są w 30-40% finansowane przez sektor publiczny, a w 60-70% przez inwestorów prywatnych (w tym firm państwowych). W państwach Trójmorza finansowanie rynkowe wynosi obecnie ok 33%. Większe zaangażowanie kapitału prywatnego jest szczególnie istotne w związku ze zmniejszającym się finansowaniem unijnym, które do tej pory pomogło sfinansować ok. połowy inwestycji infrastrukturalnych^[81].

Szczególne zaniedbania w infrastrukturze regionu widoczne są na osi północ-południe, co utrudnia regionalną łączność i współpracę. Zapóźnienie to wynika z polityki Związku Radzieckiego, ale zostało dodatkowo utrwalone po transformacji, gdy regionalne gospodarki przestawiły się na współpracę z Zachodem i inwestowały przede wszystkim w rozwój infrastruktury na osi wschód-zachód. W efekcie, porównywane odległości ze wschodu na zachód pokonuje się znacznie szybciej niż z północy na południe^[82].

Inwestycje w infrastrukturę w są kluczowe do zwiększania konkurencyjności regionu oraz utrzymania wysokiego wzrostu gospodarczego. Podnoszą one nie tylko jakość życia, ale także atrakcyjność inwestycyjną państw. To właśnie dlatego rozwój regionalnej infrastruktury stał się celem współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza.

Trzeba jednak podkreślić, że obecnie Inicjatywa w zakresie inwestycji infrastrukturalnych nie wnosi „wartości dodanej” w postaci np. transgranicznego zarządzania projektami czy dedykowanego finansowania. Bez wątplenia jednak sukcesem Inicjatywy jest to, że państwa Trójmorza zaczęły patrzeć na projekty infrastrukturalne z perspektywy regionalnej tzn. myśleć o korzyściach płynących z takich projektów także dla państw sąsiednich, czego efektem było powstanie Listy Projektów Priorytetowych. Sukcesem Inicjatywy Trójmorza jest także zwrócenie uwagi Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych oraz międzynarodowych instytucji finansowych na infrastrukturalne potrzeby regionu. Oba osiągnięcia w dłuższej perspektywie pomogą regionowi skuteczniej zabiegać o finansowanie na inwestycje.

Równolegle, choć niezależnie od Inicjatywy, istnieją już przykłady skutecznej regionalnej współpracy na rzecz budowy transgranicznej infrastruktury bądź pozyskiwania dodatkowego finansowania. Poniżej omówiono cztery przykłady:

1. **Fundusz Trójmorza** – instrument finansowy, który inwestuje w komercyjne projekty infrastrukturalne w regionie Trójmorza. Zainwestowało w niego dziewięć z trzynastu państw regionu, co pozwoliło na pięć inwestycji (kolejne dwie są w procesie inwestycyjnym). Fundusz miał pomóc przyciągnąć dodatkowy kapitał od zagranicznych inwestorów prywatnych i międzynarodowych instytucji finansowych, ale celu tego nie udało się na razie zrealizować^[83].

2. **Index CEEplus** - indeks warszawskiej Giełdy Papierów Wartościowych oparty o wartości portfela największych i najbardziej płynnych spółek notowanych na giełdach Chorwacji, Czech, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Węgier. Indeks pozwala inwestorom zainwestować w całym regionie przy pomocy jednego instrumentu. By promować mniejsze rynki, wprowadzono ograniczenia wielkości udziału jednej spółki i jednej giełdy w indeksie^[84].

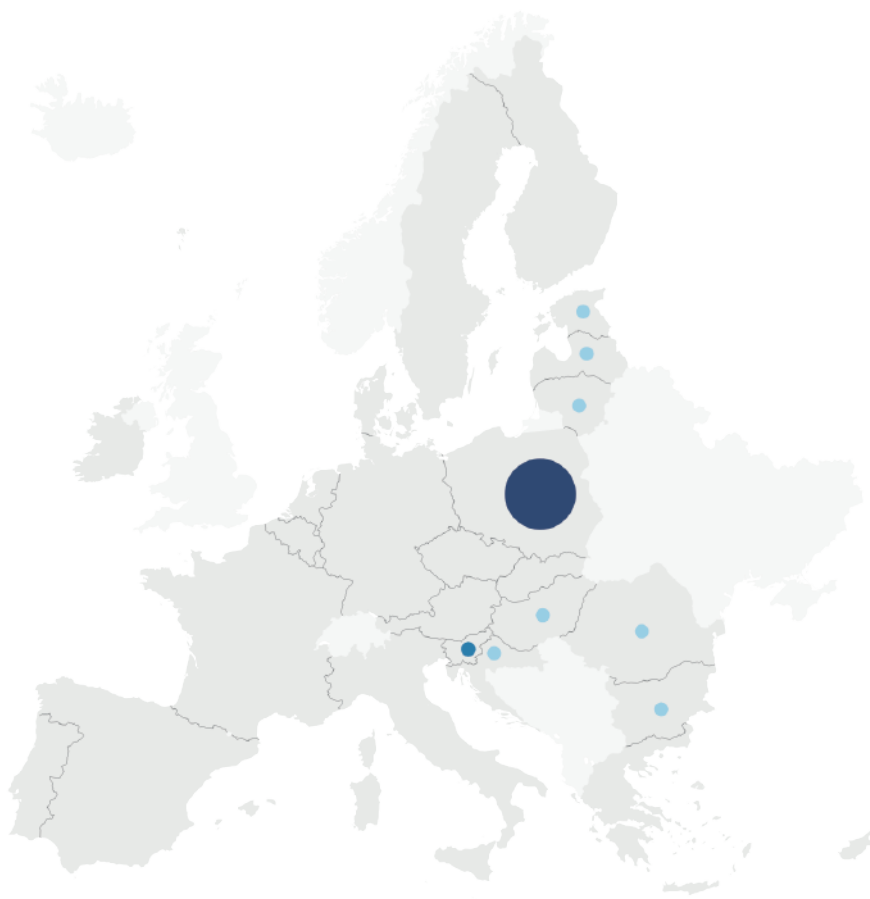
3. **Via Carpathia** - drogowa trasa transportowa łącząca litewski port w Kłajpedzie z greckim w Saloniki, przebiegająca przez Polskę, Słowację, Węgry, Rumunię i Bułgarię. Jest przykładem

regionalnej kooperacji na dużą skalę, jednak każde państwo realizuje swój odcinek we własnym tempie, co opóźnia realizację inwestycji. Państwom regionu udało się jednak wpisać całą trasę do sieci TEN-T, co zwiększyło dostęp do finansowania unijnego^[85].

4. **Rail Baltica** - międzynarodowy projekt kolejowy łączący państwa bałtyckie ze sobą i resztą Europy. Za jego koordynację i realizację odpowiedzialna jest spółka RB Rail, zawiązana przez Estonię, Łotwę i Litwę. Dodatkowo każde z państw ma własną instytucję wdrażającą odpowiedzialną za budowę poszczególnych elementów infrastruktury. Projekt jest dofinansowany z UE, co udało się osiągnąć dzięki skoordynowanym aplikacjom państw bałtyckich i Polski^[86].

Grafika 1: Zadeklarowany wkład państw Trójmorza do Funduszu Trójmorza (mln euro)^[87]

Polska - EUR 750 mln, Słowenia - EUR 23 mln, Estonia, Litwa, Łotwa, Rumunia, Chorwacja, Węgry, Bułgaria - po EUR 20 mln każde. Czechy i Słowacja rozważyły inwestycję, ale się na nią nie zdecydowały. Austria nie była nią nigdy zainteresowana. Grecja nie uczestniczyła w Inicjatywie przed wrześniem 2023, stąd nie uwzględniono ją w rozmowach.

Mapa: J. Wilczek, Źródło: 3SIIF.eu

SZANSE NA POZYSKANIE DODATKOWEGO FINANSOWANIA

Jedną z kluczowych szans na pozyskanie dla regionu dodatkowego finansowania na inwestycje infrastrukturalne jest realizacja projektów, które uwzględniają Ukrainę. Z rozmów z zagranicznymi

partnerami, zwłaszcza amerykańskimi, wynika, że znacznie łatwiej będzie regionowi pozyskać środki na projekty wspierające ukraińską odbudowę, bezpieczeństwo czy łączność z Unią Europejską niż na projekty ściśle trójmorskie.

Ukrainę można by włączyć w już planowane/realizowane projekty jak Via Carpatia, bądź zaplanować nowe np. w ramach dedykowanego funduszu inwestycyjnego. Będzie to naturalnym przedłużeniem już istniejącego wsparcia regionu dla wschodniego sąsiada. Zwiększy też szansę regionu na znaczącą rolę w odbudowie Ukrainy i poprawę regionalnej infrastruktury – w końcu wszystkie połączenia z Ukrainy na zachód muszą przebiegać przez Trójmorze.

Szansą na większe finansowanie daje też rosnąca świadomość potrzeby wspólnego lobbingu regionalnego w ramach Unii Europejskiej i poza nią. Dzięki projektom takim jak Via Carpatia czy Rail Baltica, państwa Trójmorza przekonały się, że skoordynowane działania przynoszą dodatkowe środki na inwestycje regionalne. Dotychczas taki lobbing był jednak prowadzony niekonsekwentnie i nieregularnie. To się powoli zmienia, np. w tym roku utworzono Trójmorskie Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Biznesu (Three Seas Business Development Association), które ma m.in. lobbować w Brukseli za przyjazną dla regionu legislacją^[88].

Jeżeli chodzi o pozyskanie dodatkowych funduszy prywatnych to poza istniejącym Funduszem Trójmorza planowane jest powołanie drugiego instrumentu tego typu, co ogłoszono na ostatnim szczycie Inicjatywy w Bukareszcie. Nowy fundusz, który ma inwestować przede wszystkim w infrastrukturę przyjazną środowisku (green-oriented infrastructure), jest konieczny, bo środki dotychczasowego są już w większości zainwestowane. Przy projektowaniu nowego funduszu konieczne będzie wyciągnięcie wniosków z dotychczasowego nieskutecznego fundraisingu, pozyskanie prywatnych i instytucjonalnych inwestorów może w przeciwnym razie znowu się udać.

ZAGROŻENIA DLA ISTNIEJĄCEGO I PRZYSZŁEGO FINANSOWANIA

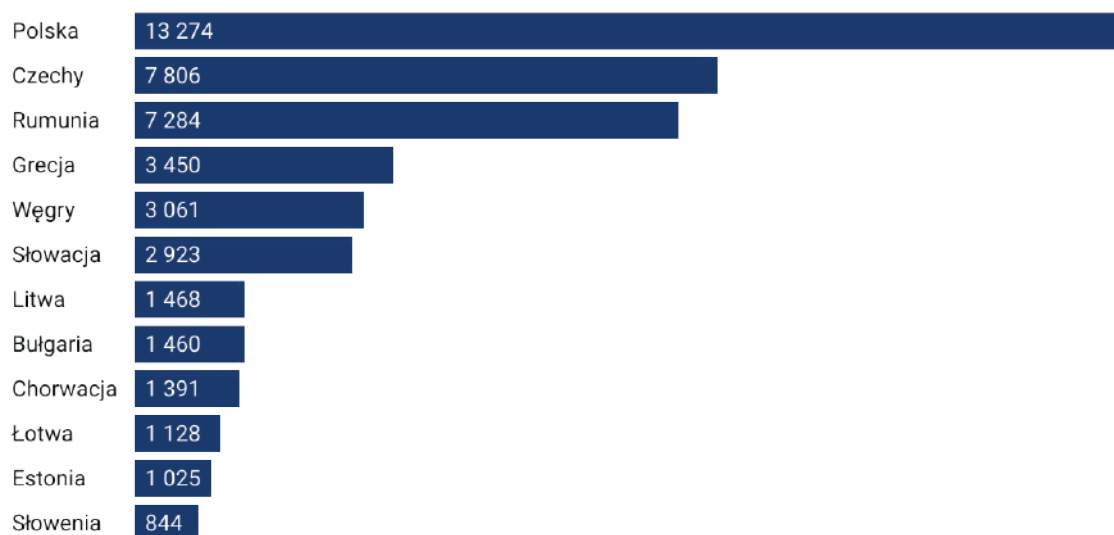
Krótkoterminowo największym zagrożeniem dla finansowania infrastruktury w regionie Trójmorza jest wojna w Ukrainie. Z jednej strony konflikt ten zniechęca inwestorów prywatnych do inwestycji w regionie graniczącym z konfliktem i zagrożonym eskalacją. Z drugiej, środki, które mogłyby być przeznaczone na rozwój regionalny przekazywane są na pomoc Ukrainie. Szczególnie widać to w przypadku finansowania ze strony amerykańskiego IDFC dla Funduszu Trójmorza, które mimo dwukrotnych zapowiedzi, nadal do Funduszu nie trafiło^[89].

W krótkim terminie konieczne jest także zadbanie o utrzymanie amerykańskiego zainteresowania finansowaniem inwestycji w regionie. Inicjatywa Trójmorza cieszyła się poparciem prezydenta Donalda Trumpa, który widział w rozwoju regionu przeciwwagę dla interesów niemieckich oraz szansę na zwiększenie eksportu amerykańskiego LNG. Ze zmianą administracji zmieniły się priorytety i oczekiwania wobec Inicjatywy. Bez względu na to, kto wygra następne wybory prezydenckie, kluczowe dla pozyskania amerykańskiego finansowania będzie zdecydowanie postawienie regionu na niskoemisyjną transformację energetyczną. Takie bowiem jest oczekiwanie amerykańskich firm, co podkreślał specjalny wysłannik USA ds. klimatu John Kerry na szczycie w Bukareszcie.

Długoterminowo, największym zagrożeniem jest rozszerzenie Unii Europejskiej o nowe państwa – Ukrainę, Mołdawię i państwa Bałkanów Zachodnich. Już samo przystąpienie Ukrainy zmieni część państw naszego regionu w płatników netto, a Czechy, Estonia, Słowenia i Litwa utracą finansowanie z funduszu spójności. Przy przyłączaniu kolejnych państw, utrata finansowania objęłyby pozostałe państwa trójmorskie. Trójmorze musi być na tą zmianę przygotowane, zwłaszcza, że presja na przyjęcie kolejnych państw rośnie w wyniku ekspansjonistycznej polityki Rosji. Jednak państwa regionu nie są gotowe na utratę tego finansowania w najbliższych latach^[91].

Wykres 2: Wsparcie z Funduszu Spójności dla państw Trójmorza, mln euro, 2021-2027^[92]

Fundusz Spójności zapewnia wsparcie państwom członkowskim, których dochód narodowy brutto na mieszkańca jest niższy niż 90% średniej unijnej. Celem wsparcia jest wzmocnienia spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej UE. Środki z Funduszu otrzymuje 15 państw, w tym 12 państw Trójmorza (tj. bez Austrii)

Wykres: J. Wilczek, Źródło: Komisja Europejska

SCENARIUSZE ROZWOJU INICJATYWY TRÓJMORZA POD KĄTEM FINANSOWANIA PROJEKTÓW

Obecna forma współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza nie pozwala na optymalne realizowanie założonych przez nią celów. Głównymi przeszkodami są:

- zmienne zainteresowanie współpracą, zależne od sytuacji politycznej danego państwa,
- zmienna ilość wydarzeń trójmorskich, zależna od ambicji państwa przewodniczącego Inicjatywie,
- brak mechanizmów oraz organów koordynacji działań trójmorskich,
- brak ram finansowania wspólnych działań, w szczególności inwestycji infrastrukturalnych.

W efekcie w miejsce przemyślanej współpracy mamy zbiór działań podejmowanych przez poszczególne państwa w pojedynkę lub z wybranymi partnerami. Co więcej, działania te realizowane są de facto niezależnie od Inicjatywy Trójmorza, choć ze względów politycznych mogą

być pod nią podciągane. Nie sprzyja to wzrostowi znaczenia tego formatu współpracy, a w przyszłości może skutkować jego rozwiązaniem ze względu na brak „wartości dodanej”.

Trzeba zaznaczyć, że ten istniejący, „niezobowiązujący” sposób funkcjonowania Inicjatywy Trójmorza miał swoje uzasadnienie. Z jednej strony pozwolił przekonać państwa regionu, że udział w tym projekcie nie wymaga od nich dużego zaangażowania, więc nie ryzykują dołączając. Z drugiej, instytucjonalizacja Inicjatywy już na samym początku jej istnienia, nie pozwoliłaby na rozwianie obaw części państw, że Inicjatywa ma stanowić alternatywę dla Unii Europejskiej. Po ponad siedmiu latach funkcjonowania Trójmorza potrzebny jest moment refleksji, co można zrobić lepiej, zwłaszcza, że klimat polityczny dla tego formatu współpracy jest obecnie wyjątkowo sprzyjający.

Poniżej przedstawiono trzy scenariusze dalszego rozwoju Inicjatywę, ze szczególnym uwzględnieniem modelu finansowania wspólnych działań i inwestycji. Inspiracją dla nich są modele współpracy obecne w Grupie Wyszehradzkiej, NATO oraz Unii Europejskiej. Nie oznacza to, że scenariusze te postulują by Inicjatywa ewoluowała w stronę kopii tych organizacji bądź ich następców. Inspiracja oznacza tutaj wykorzystanie ich praktyk i doświadczeń (uproszczonych na potrzeby tej analizy) do dalszego rozwoju współpracy trójmorskiej. Oczywiście te trzy scenariusze nie wyczerpują wszystkich możliwych dróg rozwoju Inicjatywy.

1. Scenariusz „wyszehradzki”

Scenariusz ten nie przewiduje instytucjonalizacji Inicjatywy Trójmorza. Inicjatywa nadal opiera się o format rocznej prezydencji, jednak państwa przejmują prezydencję wg. wieloletnich harmonogramów, a nie jak obecnie ochotniczo i z krótkim wyprzedzeniem. Pozwala to na planowanie z wyprzedzeniem celów i działań prezydencji każdego a państw trójmorskich, zmniejsza zależność od sytuacji politycznej w danym państwie i pozwala na zapewnienie odpowiednich środków z budżetu.

W tym scenariuszu Inicjatywa nie posiada własnego budżetu, zarówno na koordynację współpracy, jak i realizację projektów. Poszczególne państwa decydują w pojedynkę lub w mniejszych grupach o budowie wspólnej infrastruktury. Celem Inicjatywy pozostaje ułatwianie kontaktów między państwami uczestniczącymi oraz promowanie regionalnego myślenia o infrastrukturze, w tym wspólnego lobbingu o środki unijne.

Scenariusz ten pozwala na tworzenie wspólnych źródeł finansowania na wybrane cele towarzyszące Inicjatywie, pod warunkiem zgody wszystkich państw. Przykładowo, mogłoby dojść w nim do utworzenia Społecznego Funduszu Trójmorza, który podobnie do Funduszu Wyszehradzkiego, służyłby rozwojowi współpracy organizacji pozarządowych, mediów czy szkół z państw regionu poprzez wspólne projekty, wymiany, wolontariaty i dzielenie się najlepszymi praktykami.

Realizacja tego scenariusza nie musi oznaczać końca istniejących już w regionie formatów współpracy np. Grupy Wyszehradzkiej, Trójkąta Sławkowskiego, Centralnej Piątki czy Czwórki Warneńskiej. Mogłyby one także być kontynuowane w ramach Inicjatywy jako jej podgrupy, co obniżyło by koszty funkcjonowania tych formatów, gdyż ich spotkania mogłyby być organizowane przy okazji spotkań trójmorskich.

Główną zaletą tego rozwiązania jest to, że relatywnie najłatwiej zdobyć dla niego poparcie w sytuacji, gdy wiele państw Trójmorza sprzeciwia się instytucjonalizacji Inicjatywy. Scenariusz ten wiąże się też z najmniejszymi kosztami po stronie państw Trójmorza, nawet gdy uwzględni się powstanie Społecznego Funduszu Trójmorza.

Główną wadą tego rozwiązania jest to, że może nie zwiększyć zdecydowanie skuteczności realizowania projektów infrastrukturalnych. Wypracowywanie wspólnego regionalnego stanowiska bądź prowadzenie wspólnego lobbingu w UE będzie bardzo trudne w gronie trzynastu państw. W efekcie region istnieć będzie głównie z nazwy, a faktycznie działania przeprowadzane będą w mniejszych grupach.

2. Scenariusz „natowski”

W tym scenariuszu tworzone są zręby instytucjonalizacji, ale zasadnicze działania prowadzi państwa Inicjatywy. Instytucjonalizacja przyjmować dwie formy:

- 1) mały sekretariat, którego celem było by zachowanie ciągłości instytucjonalnej Inicjatywy (np. dokumentacji powstałej w trakcie poszczególnych prezydencji, informacji o regionalnych inwestycjach), posiadanie aktualnej wiedzy o kluczowych kontaktach ds. trójmorskich w poszczególnych państwach oraz ewentualnie monitorowanie kwestii infrastrukturalnych i finansowych w Unii Europejskiej,
- 2) Trójmorska Izba Gospodarcza (Three Seas Chamber of Commerce), która dbałaby o promocję potencjału gospodarczego oraz infrastrukturalnego całego regionu, wspierałaby państwa regionu w lobbingu gospodarczym w Unii Europejskiej oraz służyła za punkt kontaktowy dla inwestorów zagranicznych zainteresowanych regionem^[93].

Opcje te nie są wzajemnie wykluczające, powołanie obu byłoby wręcz wskazane. Zdecydowanie łatwiejsze wydaje się utworzenie Trójmorskiej Izby Gospodarczej, gdyż koncepcja sekretariatu, choćby nawet niewielkiego, nadal budzi zastrzeżenia wielu państw uczestniczących. Bez względu na to, która opcja byłaby zrealizowana najlepszą lokalizacją dla obu jest Bruksela, gdyż pomogłoby to podkreślić komplementarność Inicjatywy wobec Unii Europejskiej, a także ułatwiłoby lobbing w strukturach unijnych oraz nawiązywanie kontaktów z zagranicznymi przedstawicielstwami państw i firm. Bruksela jest także bardziej neutralny wyborem niż jakakolwiek lokalizacja w regionie.

Organizacja szczytów i prowadzenie głównych działań prezydencji nadal pozostawałoby w gestii poszczególnych państw. Państwa same zgłaszałyby się do organizacji szczytów, tak jak obecnie, lecz z większym wyprzedzeniem. Poza szczytami istniałaby stała współpraca ministerstw lub grup eksperckich odpowiedzialnych za inwestycje infrastrukturalne^[94].

W ramach tego scenariusza inwestycje infrastrukturalne są wybierane i finansowane przez poszczególne państwa (w pojedynkę lub mniejszych grupach), ale każde z państw zobowiązane jest do zabezpieczenia w budżecie określonej części swojego PKB na rozwój infrastruktury, w szczególności tej o charakterze transgranicznym (u siebie lub w innych państwach regionu). Mogą być także ustalane regionalne standardy, które pozwolą zapewnić kompatybilność przyjętych rozwiązań i dalszą ich skalowalność, co pozwoliłoby obniżyć koszty.

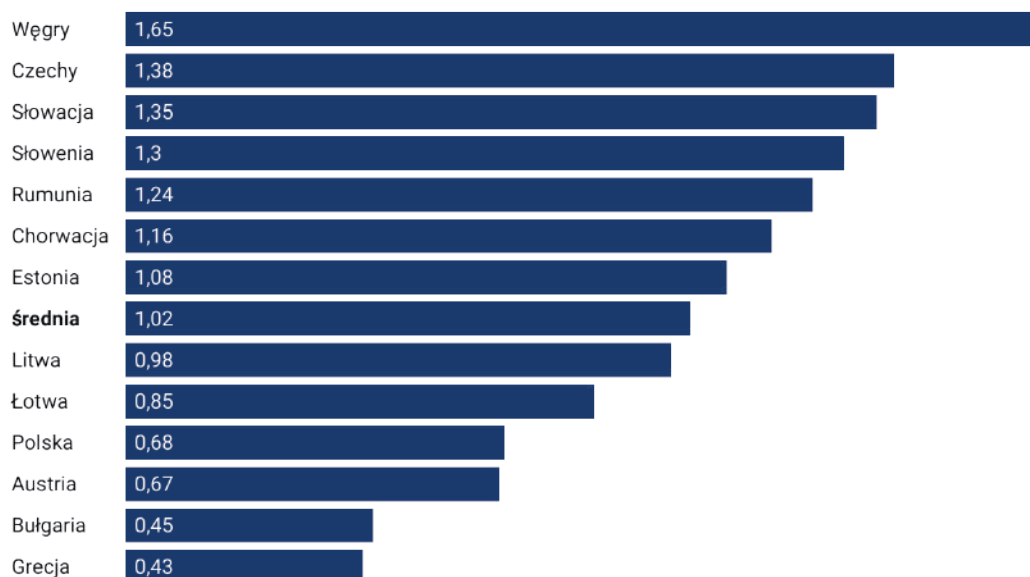
Kluczową zaletą tego scenariusza jest przekonanie państw do proporcjonalnego wkładu w rozwój infrastruktury regionalnej. Można argumentować, że większe gospodarki powinny ponosić

większą odpowiedzialność za regionalną infrastrukturę, w tym tą poza swoimi granicami, bo w większym stopniu będą z niej korzystać. Scenariusz ten zapewnia także ciągłość instytucjonalną Inicjatywy oraz jej możliwości lobbingowe, ale bez nadmiernych kosztów.

Główną wadą tego scenariusza jest to, że praktyka NATO pokazuje, że wywiązywanie się państw z nałożonych limitów bywa trudne do wyegzekwowania. Co prawda, politycznie łatwiej zagwarantować odpowiednie wydatki na infrastrukturę, niż na obronność, bo dobre drogi, szybki internet czy czyste źródła energii są doceniane przez wszystkich wyborców. Trudno może być jednak ustalić minimalny poziom inwestycji, z którym zgodzą się wszystkie państwa.

Wykres 3: Wydatki państw Trójmorza na infrastrukturę śródlądową jako % PKB, 2021^[95]

Infrastruktura śródlądowa obejmuje drogi, kolej, śródlądowe drogi wodne, porty morskie i lotniska i uwzględnia wszystkie źródła finansowania.

Dane za 2021 lub najnowsze, jakie były dostępne

Wykres: J. Wilczek, Źródło: OECD

3. Scenariusz „unijny”

W ramach tego scenariusza instytucjonalizacja Inicjatywy Trójmorza jest najbardziej zaawansowana. Istnieje nie tylko duży sekretariat, w ramach którego koordynowane są transgraniczne projekty infrastrukturalne w regionie (wg listy projektów priorytetowych), ale także wspólny budżet na finansowanie/dofinansowanie tych projektów. Każde państwo członkowskie wpłaca środki wg swojego potencjału i otrzymuje wg swoich potrzeb, więc działa mechanizm solidarnościowy, w ramach którego państwa o wyższym PKB finansują powstawanie infrastruktury w państwach o niższym PKB^[96].

Główną zaletą tego scenariusza jest uatrakcyjnienie członkostwa w Inicjatywie Trójmorza wśród mniejszych bądź mniej rozwiniętych państw regionu, bo zaczynają się z nim wiązać realne

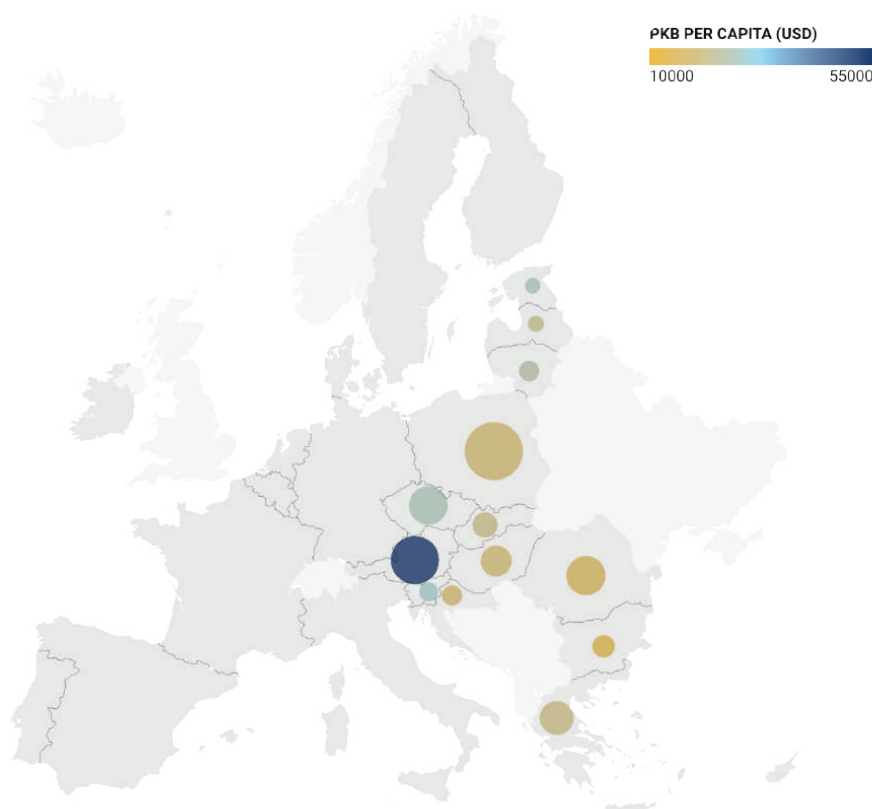
korzyści. Dla państw, które w Inicjatywie stałyby się płatnikami netto mogłoby to przynieść też wzrost znaczenia politycznego w regionie. Finansowanie pełne lub częściowe wybranych inwestycji mogłoby się także przełożyć na większą rozpoznawalność Inicjatywy wśród zwykłych mieszkańców regionu, podobnie jak to miało miejsce w przypadku funduszy unijnych. Scentralizowana koordynacja projektów transgranicznych mogłaby się też przyczynić do sprawniejszej realizacji projektów np. przez ograniczenie sytuacji, w których jedno z państw wybuduje swoją część inwestycji, a drugie z budową zwleka, jak to aktualnie ma miejsce w przypadku m.in. drogi ekspresowej S3 czy Via Carpatia.

Główną wadą tego scenariusza jest to, że Inicjatywa Trójmorza zaczyna w nim wyglądać jak alternatywa dla Unii Europejskiej, co nie spotka się aprobatą większości państw regionu. Znaczącą wadą są też koszty, wynikające nie tylko z funkcjonowania rozbudowanego sekretariatu, ale także z wpłat do wspólnego budżetu. Trzeba podkreślić, że różnice w PKB państw Trójmorza są znaczące, ale nie per capita, więc część „bogatszych” członków mogłaby kwestionować, czy stać ich na wspieranie innych państw regionu. Mogą pojawić się też wątpliwości czy sekretariat Inicjatywy będzie w stanie skutecznie zarządzać tak dużym budżetem i dużymi projektami, zwłaszcza, że podobne zastrzeżenia pojawiły się już przy znacznie mniejszym Funduszu Trójmorza.

Z drugiej strony, część państw mogłaby dążyć do tego by ze wspólnych środków sfinansować jak najdroższe projekty, prowadząc do paraliżu przy ustaleniu listy projektów priorytetowych (zakładając, że nadal obowiązywałby konsensus). Przykładem takiego działania był do niedawna projekt kanału Odra-Łaba-Dunaj, forsowany przez Czechy^[97]

Grafika 2: Różnice między PKB a PKB per capita w Trójmorzu, 2022^[98]

Kolor wskazuje na wartość PKB per capita (USD), a wielkość symbolu wartość PKB (mld USD).

Map: J. Wilczek, Source: IMF

PODSUMOWANIE

Potrzeby infrastrukturalne Trójmorza są znaczące i ciągle rosną. Dostępne finansowanie, zwłaszcza rynkowe, zwiększa się jednak znacznie wolniej od potrzeb. Jak pokazuje doświadczenie sama obietnica wysokich zwrotów z inwestycji, przy relatywnie niskim ryzyku, nie jest wystarczająca do przyciągnięcia wystarczającej liczby nowych inwestorów. Konieczne jest zatem przygotowanie nowej oferty i strategii promocyjnej, w szczególności postawienie na pokazywanie potencjału regionu jako całości, w miejsce pojedynczych rynków.

Istnieją już w regionie przykłady udanej współpracy transgranicznej w obszarze infrastruktury, które mogą stanowić punkt wyjścia dla przyszłych projektów. Istnieją też przykłady mniej udane, z których można wyciągnąć cenne lekcje i wnioski. Dobrze zaplanowana współpraca regionalna to klucz nie tylko do sprawniejszej realizacji projektów, ale też szansa na pozyskanie dodatkowego finansowania, którego w pojedynkę żadne z państw by nie uzyskało.

Szansą na pozyskanie dodatkowego finansowania jest też włączenie Ukrainy w istniejące lub planowane projekty infrastrukturalne Obecnie bowiem jest więcej pieniędzy na projekty pro-ukraińskie niż te stricte trójmorskie. Jednocześnie Ukraina stworzyła też, choć nie bezpośrednio, nowe zagrożenia dla regionu, jeżeli chodzi o dostępne finansowanie. Trwający konflikt zniechęcił część inwestorów do inwestycji w Trójmorzu, a przyszła akcesja Ukrainy do UE oznaczać będzie utratę finansowania z Unii Europejskiej. To duże wyzwanie dla relacji trójmorsko-ukraińskich, które wymaga przemyślanego podejścia i gotowości na kompromisy.

Wyzwaniem dla Trójmorza jest także utrzymanie amerykańskiego zainteresowania inwestycjami w regionie. By się to udało, region musi zdecydowanie postawić na transformację energetyczną opartą o niskoemisyjne źródła. Bez względu bowiem na to, kto wygra przyszłoroczne wybory prezydenckie, amerykańskie firmy będą przede wszystkim chciały inwestować w tych państwach, gdzie są niższe koszty energii i lepsze warunki do pracy i życia ich pracowników.

Niezależnie od dostępnego finansowania, trzeba stwierdzić, że obecna forma współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza nie pozwala na optymalne realizowanie jej celów i wymaga reformy. Nie będzie to proces prosty, bo część państw regionu otwarcie sprzeciwia się instytucjonalizacji formatu. Instytucjonalizacja nie jest jednak konieczna, jak wykazano w pierwszym ze scenariuszy, choć bez niej trudno o znaczące podniesienie efektywności i znaczenia Inicjatywy Trójmorza w regionie i poza nim.

Z przedstawionych w tym rozdziale scenariuszy, najbardziej realny wydaje się być scenariusz „natowski”. Zwiększa on szanse na rozwój infrastruktury regionalnej, przy jednocześnie ograniczonych kosztach i mało zaawansowanej instytucjonalizacji, co pomogłoby przełamać opór niechętnych jej państw. Niewykluczona jest także ewolucja Inicjatywy przez wszystkie zaproponowane stopnie instytucjonalizacji, jak również tworzenie rozwiązań hybrydowych.

REKOMENDACJE

■ **Reforma Inicjatywy Trójmorza.** Obecna forma współpracy w ramach Inicjatywy Trójmorza nie pozwala na optymalne realizowanie jej celów i skuteczny lobbing. W raporcie przedstawiono trzy scenariusze dalszego rozwoju Inicjatywy, które pomogłyby to zmienić.

■ **Politycy powinni ograniczać retorykę geopolityczną,** która jest konfliktowa. Dużo efektywniejsza jest retoryka współpracy i poszukiwanie kooperantów, zwłaszcza, że efekty tych działań są mierzalne.

■ **Sieć interesariuszy regionu Trójmorza.** Należą do nich izby handlowe, agencje rozwoju regionów, inwestorzy, eksporterzy, miasta, uczelnie, think tanki i organizacje pozarządowe. Proces ten wymaga rozeznania potrzeb, sformułowania ofert dla grup interesariuszy oraz długofalowego wsparcia.

■ **Zaangażowanie interesariuszy.** Instytucje państw są w stanie tworzyć instrumenty wsparcia (programy operacyjne, fundusze celowe, granty, konkursy). Jeśli Polska chce być uznanym animatorem rozwoju regionu, musi wziąć na siebie przewodzenie konkretnym procesom społeczno-gospodarczym.

■ **Lepszy Fundusz Trójmorza.** Tworząc nowy Fundusz Inwestycyjny Inicjatywy Trójmorza, należy wyciągnąć wnioski z działań, które zawiodły w pierwszym Funduszu, zwłaszcza fundraisingu. Nowy Fundusz powinien też być bardziej odporny na kryzysy gospodarcze.

■ **Projekty inwestycyjne.** Należy wprowadzić bardziej elastyczne podejście w wyborze priorytetowych projektów inwestycyjnych do zmieniającej się sytuacji w regionie.

■ **Koordinacja polityk gospodarczych.** Należy wdrożyć do polityk gospodarczych państw instrumenty sprzyjające zwiększeniu odporności na globalne i regionalne szoki gospodarcze, łagodzeniu sporów politycznych w UE oraz dążeniu do stabilnej sytuacji budżetowej w UE i poszczególnych państwach.

■ **Rozwijanie polityk demograficznych.** Należy rozwijać polityki demograficzne sprzyjające zwiększeniu dzietności oraz skutecznym programów integracji migrantów i ich włączenia w rynek pracy.

■ **Włączenie Ukrainy w projekty.** Znacznie łatwiej dzisiaj będzie regionowi pozyskać środki na projekty uwzględniające Ukrainę, jej odbudowę i łączność z Unią Europejską. Można ją włączyć w już realizowane/planowane projekty, bądź zaplanować nowe.

■ **Przyspieszona transformacja energetyczna.** Dla utrzymania amerykańskiego zainteresowania inwestycjami w regionie, konieczne jest zdecydowane postawienie na niskoemisyjną transformację energetyczną oraz przyjazną dla środowiska infrastrukturę.

■ **Dobre praktyki budowania regionu.** Warto korzystać zaobserwowanych przez naukowców i praktyków z biznesu. Na tej podstawie możliwe jest opracowanie nowych procedur i działań.

Przypisy:

- ¹ W. Wilczyński, Geografia i metageografia ziem dawnej Sarmacji, *Przegląd Geopolityczny*, t. 9, 2014, s. 9-30.
- ² J. Runge, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- ³ Z. Rykiel, Koncepcje pogranicza i peryferii w socjologii i geografii, [w:] *Peryferie i pogranicza. O potrzebie różnorodności*, red. B. Jałowiecki, S. Kapralski, Scholar, Warszawa 2011, s. 55-64; J. Runge, op. cit., s. 163-177.
- ⁴ Por. O. Halecki, *Historia Europy – jej granice i podziały*, Wyd. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1994, s. 138–163. N. Antonyuk, Central, Eastern and East-Central Europe: on the History and the Current State of Conceptualization and Demarcation of Concepts, *Politeja*, no. 6(57), 2018, s. 727. R. Zenderowski, A. Rudowski, *Europa Środkowa – od idei literacko-kawiarnianej do koncepcji politycznych*, *Rocznik Europeistyczny*, no. 3, 2017, s. 127-145.
- ⁵ Halecki oparł ten termin na rzadko dziś już używanym pojęciu „cywilizacji”. Europa Środkowo-Wschodnia należała do kręgu tzw. cywilizacji łańskiejskiej, co zbliżało te ziemie do tzw. Europy zachodniej i odróżniało je od Rosji.
- ⁶ R. Zenderowski, *Geopolityka Trójmorza. Przestrzeń – Historia – Dawne idee i współczesne koncepcje*, Collegium Interethnicum, Warszawa 2021, s. 42.
- ⁷ J. Piłsudski zarysował program federacji Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy w 1917 roku. Pełny projekt federacyjny powstał w lutym 1918 roku jako publikacja Leona Wasilewskiego pt. „Granice państwa polskiego na wschodzie”. Piłsudski konsultował ten projekt z Radą Regencyjną i w pełni opowiedział się za tymi ideami w kwietniu 1919 roku. Problematyka federacji była propagowana na łamach czasopisma „Rząd i Wojsko”. Koncepcja straciła na znaczeniu po traktatach w Rydze i Rapallo oraz po zajęciu Wilna przez polskie wojska. Jeszcze w 1922 roku pisał o „Federacji wschodnioeuropejskiej” Stanisław Bukowiecki. Za: J. Dutka, Wpływ realizacji geopolitycznej koncepcji Międzymorza na bezpieczeństwo militarne Polski i Europy Wschodniej w XXI wieku, *Przegląd Geopolityczny*, 2016, nr 16, s. 120–137.
- ⁸ Z. Gal, A. Schmidt, Europe divided? Can Warsaw become the regional leader of the Central and Eastern European Region?, *Politeja*, no. 6 (51)/2017, s. 235-260.
- ⁹ T. Pawłuszko, *Pozycja Polski w systemie międzynarodowym*, Wyd. Tetragon, Warszawa 2023, s. 176-182.
- ¹⁰ A. Nitszke, Inicjatywa Trójmorza. Role – funkcje – kontrowersje z perspektywy teorii europeizacji, *Rocznik Integracji Europejskiej*, nr 16, 2022, s. 307-322, autorka przytacza definicję Roberta Ladrecha, który określił europeizację jako „proces stopniowej reorientacji kierunku i kształtu polityki do tego stopnia, że dynamika polityczna i gospodarcza Wspólnot staje się częścią logiki organizacyjnej polityki krajowej i jej kształtowania”.
- ¹¹ S. Pastuszka, *Polityka regionalna Unii Europejskiej – cele, narzędzia, efekty*, Difin, Warszawa 2012. Ujęcie krytyczne zob. G. Gorzelak, *Fakty i mity rozwoju regionalnego*, *Studia Regionalne i Lokalne*, no. 2, 2009, s. 5-27.
- ¹² K. Popławski, J. Jakóbcowski, *Trójmorze jako odpowiedź Europy Środkowej na globalne i unijne wyzwania, Sprawy Międzynarodowe*, 2020, t. 73, no. 2, s. 23-44.
- ¹³ A. Orzelska-Stączek, New wave of regional cooperation in Central Europe as a response to new threats, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 18(2020), zeszyt 1, s. 79-97; A. Orzelska-Stączek, P. Bajda, Security Aspects Of Regional Cooperation In Central Europe: Visegrád Group, Bucharest Nine, And The Three Seas Initiative, *Online Journal Modelling The New Europe*, no. 37 / 2021, s. 4-23.
- ¹⁴ M. Mróz, Wielki projekt małych krajów. Od Międzymorza do Trójmorza w polityce zagranicznej Polski w dobie drugiego rządu Prawa i Sprawiedliwości, *Dyplomacja i Bezpieczeństwo*, no. 1(5) 2017/2018, s. 15-40.
- ¹⁵ P. Kowal, A. Orzelska-Stączek, *Inicjatywa Trójmorza: geneza, cele, funkcjonowanie*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2019, s. 17-39. Ł. Lewkowicz, A. Szwed-Walczak, (Nie)potrzebny format współpracy regionalnej? Inicjatywa Trójmorza w dyskursie publicznym państw Grupy Wyszehradzkiej, *Prace Instytutu Europy Środkowej*, 11/2022, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2022.

- ¹⁶ Por. M. Górka, The Three Seas Initiative as a Political Challenge for the Countries of Central and Eastern Europe, *Politics in Central Europe*, vol. 14., no.3, 2018, s. 55-73; P. Ukielski, Inicjatywa Trójmorza w polskiej polityce zagranicznej, *Studia Europejskie*, 2/2018, s. 45-58.
- ¹⁷ K. Świder, Europa Środkowa jako obszar projektowania geopolitycznego, *Studia Europejskie*, no. 2/2018, s. 11-32; A. Orzelska-Stączek, Inicjatywa Trójmorza w świetle teorii realizmu. Polityczne aspekty nowej formy współpracy dwunastu państw, *Sprawy Międzynarodowe* 2019, no. 1, s. 131-155.
- ¹⁸ Por. P. Borkowski, *Polityczne teorie integracji międzynarodowej*, Difin, Warszawa 2007.
- ¹⁹ D. Koranyi, I. Brzezinski (et al.), *Completing Europe. From The North-South Corridor To Energy, Transportation, And Telecommunications Union*, A joint report by the Atlantic Council and Central Europe Energy Partners, Washington, November 2014; *The Road Ahead. CEE Transport Infrastructure Dynamics. Joint Atlantic Council – PwC Report*, Washington 2017.
- ²⁰ Por. M. Gębska, *Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa państw Inicjatywy Trójmorza: teoria i praktyka*, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2023.
- ²¹ P. Ukielski, *Mapa Trójmorza. Przegląd punktów wspólnych i rozbieżności w polityce 12 państw regionu*, Raport Centrum Analiz Klubu Jagiellońskiego, no. 3/2016, Kraków 2016.
- ²² G. Gorzelak, M. Smętkowski, *Rozwój regionalny. Polityka regionalna*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa 2019; M. Smętkowski, *Rozwój regionów i polityka regionalna w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w okresie transformacji i globalizacji*, Scholar, Warszawa 2013, s. 310-322.
- ²³ Por. M. Smętkowski, G. Gorzelak, M. Kozak, A. Olechnicka, A. Płoszaj, K. Wojnar, *Europejskie metropolie i ich regiony. Od krajobrazu gospodarczego do sieci metropolii*, Wydawnictwo naukowe Scholar, Warszawa 2012.
- ²⁴ Inicjatywa Trójmorza nie jest organizacją międzynarodową powołaną na mocy traktatu, ale luźniejszym formatem współpracy, toteż trudno mówić o „członkostwie” w niej. Używam więc terminu „uczestnictwo”.
- ²⁵ O braku dublowania się struktur politycznych pisze m. in. J. Reginia-Zacharski, *Obszary bezpieczeństwa Inicjatywy Trójmorza*, *Sprawy Międzynarodowe*, 2020, t. 73, no. 2, s. 45-63.
- ²⁶ A. Llanos-Antczak, Z. Śliwa, *Evolution of Regional Cooperation Frameworks in Eastern Europe (1990–2021). The Role of Poland as a Regional Actor*, *Środkoeuropejskie Studia Polityczne*, no. 1, 2022, s. 5-25.
- ²⁷ Por. A. Balcer, *Polska i Trójmorze po Trumpie: szansa na nowe otwarcie?*, Fundacja Batorego, luty 2021.
- ²⁸ M. Sienkiewicz, *Koncepcja Trójmorza w polityce zagranicznej Polski po 2015 r.*, *Dyplomacja i Bezpieczeństwo*, no. 1/2016, s. 139-151
- ²⁹ G. Zbińkowski, *The Three Seas Initiative and its Economic and Geopolitical Effect on the European Union and Central and Eastern Europe*, *Comparative Economic Research, Central and Eastern Europe*, vol. 22, no. 2, 2019, s. 105-119.
- ³⁰ T. Pawłuszko, *Europa wielu prędkości i kwestia Europy Wschodniej. Ujęcie centro-peryferijne*, *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 2021, (zeszyt nr 2), s. 259-282. T. G. Grosse, *Poland's geopolitical strategy (2004–2015)*, *Vestnik of Saint Petersburg University. International Relations*, 2018, vol. 11, zeszyt 2, s. 171–183.
- ³¹ *Trójmorze. Obraz współpracy*. Biuro Analiz PFR, Warszawa, sierpień 2021.
- ³² Por. K. Popławski, J. Jakóbowski, *W kierunku budowy bliższych powiązań. Trójmorze jako obszar gospodarczy*, *Polski Instytut Ekonomiczny*, Warszawa, lipiec 2020.
- ³³ T. Pawłuszko, *Geopolityka jako paradygmat stosunków międzynarodowych. Perspektywy rozwoju*, [w:] *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, no. 15 (2), 2021, s. 130-132.
- ³⁴ H. Clinton, *Americas Pacific Century*, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century> (dostęp: 08.10.2023).
- ³⁵ M. Stolarczyk, *Interwencja NATO w Jugosławii i jej implikacje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*

(niektóre aspekty), [w:] red. P. Dobrowolski, M. Stolarczyk, *Polityka: przedmiot badań i formy jej przejawiania się*, wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2020, s. 365.

³⁶ A. Czech, *Współczesne wyzwania bezpieczeństwa energetycznego Polski*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, no. 735, 2012, s. 175-179.

³⁷ A. Borówka, *Three Seas Initiative capabilities in terms of diversification of natural gas supply versus Russian Federation foreign policy – a geopolitical approach*, *Journal of the Military University of Land Forces*, 2020, s. 504.

³⁸ S. E. Cornell, *Pipeline Power. The War in Georgia and the Future of the Caucasian Energy Corridor*, *Georgetown Journal of International Affairs*, 2009, s. 133-136.

³⁹ A. Borówka, *Wyzwania bezpieczeństwa międzynarodowego przestrzeni euroatlantyckiej w perspektywie geopolitycznej*, [w:] red. M. Banasik, red. A. Rogozińska, *Polska i bezpieczeństwo międzynarodowe. Kontekst rosyjski*, wyd. Difin, Warszawa 2020, s. 54.

⁴⁰ P. Kowal, *Russia`s attempt to build a Third Empire*, GIS, <http://www.gisreportsonline.com/r/russia-third-empire/> (dostęp: 08.10.2023).

⁴¹ M. Lancaster, *Troubled waters – how Russia`s war in Ukraine changes Black Sea security*, NATO Parliamentary Assembly, Defense and Security Committee, 2023, s. 7-9, , <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2023-05/020%20DSCFC%2023%20E%20-%20BLACK%20%20SEA%20SECURITY%20-%20LANCASTER%20REPORT%20.pdf> (dostęp: 08.10.2023).

⁴² P. Dunay, *China`s Influence in Central Asia. Implications for the Euro-Atlantic World*, George C. Marshall Center, 2021, s. 36-40, , https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2020-10/pC_V10N3_en-6_Dunay.pdf (dostęp: 08.10.2023).

⁴³ *Kazakhstan Won`t Help Russia to Bust Sanctions – President*, *The Moscow Times*, , <https://www.themoscowtimes.com/2023/09/28/kazakhstan-wont-help-russia-to-bust-sanctions-president-a82599> (dostęp: 08.10.2023).

⁴⁴ W. Rodkiewicz, *Młodszy partner Chin. Polityka Rosji wobec problemu koreańskiego*, OSW, , <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2018-12-27/mlodszy-partner-chin> (dostęp: 08.10.2023).

⁴⁵ Z. Brzeziński, *Wielka Szachownica*, wyd. Politeja, Warszawa 1999, s. 40.

⁴⁶ S. Wysocka, *Premier Włoch broni zamiaru poparcia dla chińskiej Inicjatywy Pasa i Szlaku*, PortalMorski.pl, <https://www.portalmorski.pl/najnowsze/42009-premier-wloch-broni-zamiaru-poparcia-dla-chinskiej-inicjatywy-pasa-i-szlaku> (dostęp: 08.10.2023).

⁴⁷ *Cele Inicjatywy Trójmorza dostępne na stronie 3seas*, , <https://3seas.eu/about/objectives> (dostęp: 08.10.2023).

⁴⁸ Red. L. Zharova, A. Borówka, *[Dziewiąty] Rok wojny rosyjsko-ukraińskiej*, Instytut Nowej Europy 2022, s. 5-7, , <https://ine.org.pl/dziewiaty-rok-wojny-rosyjsko-ukrainskiej-analiza-ine-3/> (dostęp: 08.10.2023).

⁴⁹ G. Lewicki, *China`s Belt and Road meets the Three Seas Initiative*, Polish Economic Institute, s. 23-25, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2018/07/PIE_Belt-and-Road.pdf (dostęp: 08.10.2023).

⁵⁰ *Dane potęgometryczne dostępne na portalu Lowy Institute*, , <https://power.lowyinstitute.org/data/power/> (dostęp: 08.10.2023).

⁵¹ *Lithuanian Railways to launch Vilnius-Riga train by the end of year*, artykuł dostępny na portalu LRT.lt, , <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2122057/lithuanian-railways-to-launch-vilnius-riga-train-by-end-of-year> (dostęp: 08.10.2023).

⁵² J. Wilczek, *Postanowienia ósmego szczytu Inicjatywy Trójmorza w Bukareszcie*, Instytut Nowej Europy 2023, , <https://ine.org.pl/postanowienia-osmego-szczytu-inicjatywy-trojmorza-w-bukareszcie/> (dostęp: 08.10.2023).

⁵³ A. Colibășanu, *Contemporary Geopolitics and Geoeconomics 2.0. A method for analyzing global trends. A (new) world in crisis*, Tritinic, Bukareszt 2021, s. III.

- ⁵⁴ Globalne megatrendy i słabe sygnały oddziałujące na Inicjatywę Trójmorza i jej państwa, a także potencjalne dzikie karty zostały szerzej omówione w monografii mojego autorstwa: M. Gębska, *Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa państw Inicjatywy Trójmorza. Teoria i praktyka*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 539-551.
- ⁵⁵ E. Luttwak, *Turbokapitalizm. Zwycięzcy i przegrani światowej gospodarki*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 2000.
- ⁵⁶ Więcej na temat podejścia E. Luttwaka, J. Nye i C. Jeana do geopolityki można znaleźć w: M. Gębska, P. Lewandowski, *Geoeconomic Leaders among the Three Seas Initiative Countries. Part 1: Geoeconomics as a Paradigm for Research on International Security*, *European Research Studies Journal*, Volume XXIV, Issue 4B - 2021, s. 3-15, ISSN: 1108-2976, DOI: 10.35808/ersj/2618.
- ⁵⁷ A. Colibășanu, 2022 *The Geoeconomic Roundabout. How we entered the first global economic war*, Tritonic, Bukareszt 2022, s. 9-10.
- ⁵⁸ I. Wallerstein, *Analiza systemów-światów*, DIALOG, Warszawa 2007, T. Grosse, *W poszukiwaniu geoeconomii w Europie*, ISP, Warszawa 2020.
- ⁵⁹ Więcej na ten temat: Ibidem, s. 539 oraz H. Świeboda, *Prognozowanie zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2017, s. 104–105; M. Gębska, *Scenariusze rozwoju i bezpieczeństwa makroekonomicznego państw Inicjatywy Trójmorza od czasu Covid-19*, w: „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 18 (2020), *Dylematy wyboru modelu rozwojowego państw Europy Wschodniej*, s. 171-199, DOI: <https://doi.org/10.36874/RIESW.2020.4.8>.
- ⁶⁰ H. Świeboda, *Prognozowanie zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2017, s. 220-221, 288; E. Hiltunen, *The future sign and its three dimensions*, „Futures” nr 40/2008, s. 251, DOI: 10.1016/J.FUTURES.2007.08.021.
- ⁶¹ Szerzej na ten temat: M. Gębska, *Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa państw Inicjatywy Trójmorza. Teoria i praktyka*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 549-551.
- ⁶² Panel 3SIIF & Investing Infrastructure for Growth, 9.07.2021, <https://3seas.eu/event/online> (dostęp: 16.07.2021).
- ⁶³ Panel 3SIIF & Investing Infrastructure for Growth, 9.07.2021, <https://3seas.eu/event/online> (dostęp: 15.07.2021) oraz informacje z rozmowy z doradcą inwestycyjnym w Amber Infrastructure z dnia 20.10.2021.
- ⁶⁴ Wywiad został opublikowany w monografii: M. Gębska, *Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa państw Inicjatywy Trójmorza. Teoria i praktyka*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 486-489.
- ⁶⁵ DFC – U.S. International Development Finance Corporation, *U.S. International Development Finance Corporation Begins Operations*, <https://www.dfc.gov/media/press-releases/us-international-development-finance-corporation-begins-operations> (dostęp: 25.10.2021).
- ⁶⁶ 3SI, Panel 3SIIF & Investing Infrastructure for Growth, 9.07.2021, <https://3seas.eu/event/online> (dostęp: 15.07.2021).
- ⁶⁷ 3SIIF.
<https://3siif.eu/news/u-s-international-development-finance-corporation-and-the-three-seas-initiative-investment-fund-agree-to-term-sheet-for-up-to-us300-million-in-financing> U.S. International Development Finance Corporation and the Three Seas Initiative Investment Fund agree to term sheet for up to US\$300 million in financing (dostęp: 28.09.2023).
- ⁶⁸ Heritage Foundation. *U.S. Contributions to 3 Seas Investment Fund Are Smart, Strategic*. <https://www.heritage.org/global-politics/commentary/us-contributions-3-seas-investment-fund-are-smart-strategic> (dostęp: 17.09.2023) oraz na podstawie korespondencji J. Wilczek z przedstawicielem Amber w grudniu 2023 r.
- ⁶⁹ Indeks CEEplus jest publikowany na podstawie wartości portfela największych i najbardziej płynnych spółek notowanych na giełdach z regionu Europy Środkowej z Chorwacji, Czech, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Węgier. Wartość bazowa indeksu ustalona została na dzień 30 sierpnia 2019 roku i wynosiła 1

000,00 pkt. CEEplus jest indeksem cenowym, co oznacza, że przy jego obliczaniu bierze się pod uwagę jedynie ceny zawartych w nim transakcji, a nie uwzględnia się dochodów z tytułu dywidend. Udział jednej spółki w indeksie nie może przekroczyć 10%, łączny udział spółek, z których każda przekracza 5% nie może być większy niż 40%, udział spółek z tego samego kraju nie może przekraczać 50%. Wyznaczenia uczestników indeksu CEEplus dokonuje się w oparciu o dane po ostatniej sesji maja. Wartość indeksu CEEplus jest publikowana raz dziennie. Na podstawie: Indeksy GPW Benchmark. Wrzesień 2023, GPW Benchmark S.A., Warszawa 2023, s. 7, 18, 23.

Na podstawie: GPW Benchmark. Karta indeksu CEEplus, <https://gpwbenchmark.pl/karta-indeksu?isin=PL9999998948> (dostęp: 28.09.2023).

⁷⁰ Por. <https://www.money.pl/gielda/swiat/nasdaq-usa.html>,
<https://www.money.pl/gielda/swiat/sp500-usa.html>,
<https://www.money.pl/gielda/swiat/dax-niemcy.html>,
<https://www.money.pl/gielda/swiat/ftse250-wlk-brytania.html> (28.09.2023).

⁷¹ GPW Benchmark. Karta indeksu CEEplus, <https://gpwbenchmark.pl/karta-indeksu?isin=PL9999998948> (dostęp: 28.09.2023).

⁷² Orzelska-Stączek A., Kowal P., Inicjatywa Trójmorza: geneza, cele i funkcjonowanie, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2019, s. 75-90.

⁷³ Więcej na ten temat: H. Świeboda, Prognozowanie zagrożeń..., s. 115; M. Cieślak, Prognozowanie gospodarcze. Metody i zastosowania, PWN, Warszawa 2000, s. 194–197; P. Schwartz, The Art. Of the Long View: Planning for the Future in an Uncertain World, Currency Doubleday, New York 1991, s. 241–247.

⁷⁴ European Parliament, New economic governance rules, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747906/EPRS_BRI\(2023\)747906_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/747906/EPRS_BRI(2023)747906_EN.pdf)

Obserwator gospodarczy. Nowe reguły fiskalne UE zwiększą dług, ale i inwestycje!, <https://obserwatorgospodarczy.pl/2023/04/06/nowe-reguly-fiskalne-ue-zwieksza-dlug-ale-i-inwestycje/> (dostęp: 11.10.2023).

⁷⁵ European Commission, Commission proposes new economic governance rules fit for the future, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2393 (dostęp: 11.10.2023).

⁷⁶ Perspectives for Infrastructural Investments in the Three Seas region, SpotData, 2019, s. 8, 12, https://3siif.eu/wp-content/uploads/2019/11/SpotData_Report_Three-Seas-region.pdf (dostęp 17.10.2023).

⁷⁷ EY European Attractiveness Survey: Foreign direct investment in Europe stalls amidst economic uncertainty, France remains top destination for investors, EY Romania, 12.05.2023, https://www.ey.com/en_ro/news/2023/05/foreign-direct-investment-in-europe-stalls-amidst-economic-uncertainty (dostęp 17.10.2023)

⁷⁸ F. Derewenda, Limited ESG reporting among key financing barriers in CEE, report says, CEE Energy News, 30.01.2023, Limited ESG reporting among key financing barriers in CEE, report says - CEENERGYNEWS (dostęp 17.10.2023), W. Lieder, The Nordic countries [w:] J. Wilczek (red.), Financing the Future. How to attract more foreign investors to the Three Seas Region, Instytut Nowej Europy, 2022, s. 5, 16, 33-36, <https://ine.org.pl/en/financing-the-future-how-to-attract-more-foreign-investors-to-the-three-seas-region-report/> (dostęp 17.10.2023),

⁷⁹ Perspectives for Infrastructural Investments in the Three Seas region, SpotData, 2019, s. 8, 12, https://3siif.eu/wp-content/uploads/2019/11/SpotData_Report_Three-Seas-region.pdf (dostęp: 17.10.2023).

⁸⁰ Perspectives for Infrastructural Investments in the Three Seas region, op. cit., s. 2.

⁸¹ Ibidem, s. 2, 16, 17.

⁸² Ibidem, s. 21.

⁸³ Szerzej w: A. Rudowski, J. Wilczek, Fundusz Trójmorza. W stronę instytucjonalizacji Inicjatywy?,

Collegium Interethnicum, 2021,

https://ecpp.org.pl/wp-content/uploads/2022/02/BAROMETER_3_final.pdf (dostęp 16.10.2023).

⁸⁴ CEEPlus, GPW Benchmark, <https://gpwbenchmark.pl/karta-indeksu?isin=PL9999998948> (dostęp: 17.10.2023).

⁸⁵ Cała trasa via Carpatia znajdzie się w sieci dróg TEN-T, Ministerstwo Infrastruktury, 09.12.2022, <https://www.gov.pl/web/infrastruktura/cala-trasa-via-carpatia-znajdzie-sie-w-sieci-drog-ten-t> (dostęp 15.10.2023).

⁸⁶ R. Hakimian, Rail Baltica will add 870km to European high speed network, New Civil Engineer, 30.08.2023, <https://www.newcivilengineer.com/the-future-of/future-of-rail-rail-baltica-will-add-870km-to-european-high-speed-network-30-08-2023/> (dostęp 17.10.2023), Rail Baltica. Linking people, nations and places, s. 5, https://www.railbaltica.org/wp-content/uploads/2022/11/RB-TEN_T-broschure_210x210mm_EN_Preview.pdf (dostęp 17.10.2023), Rail Baltica: Project Evolution in Brief, Rail Baltica, 21.06.2023, <https://www.railbaltica.org/rail-baltica-project-evolution-in-brief/> (dostęp 17.10.2023).

⁸⁷ A. Rudowski, J. Wilczek, op. cit., s. 18-19.

⁸⁸ Three Seas Business Development Association, <https://www.tsbda.com/> (dostęp 17.10.2023).

⁸⁹ Nie ma potwierdzenia w tej sprawie na stronach i w mediach społecznościowych Funduszu Trójmorza (3siif.eu), BGK (założyciela i głównego inwestora Funduszu), Amber Infrastructure (odpowiedzialnego za fundraising Funduszu) ani IDFC. Nie ma także informacji o tym w sprawozdaniu Funduszu za 2022 r. Zważywszy na to, że zapowiedź inwestycji ze strony IDFC była szeroko promowana przez powyższe podmioty, można uznać, że brak publicznego potwierdzenia przekazania tych środków oznacza, że nie zostały one przekazane.

⁹⁰ Moens, Barbara. Ukraine's accession would cost €186B, EU estimates, Politico, 04.10.2023, <https://www.politico.eu/article/ukraine-accession-cost-186-billion-eu-enlargement/> (dostęp 17.10.2023).

⁹¹ Porównaj: H. Foy, B. Jopson, Estonia ready to lose funding if Ukraine joins EU, prime minister says, Financial Times, 09.10.2023, <https://www.ft.com/content/20f4b4ac-0f20-4d58-8950-816b5e20b9e3>.

⁹² 2021-2027 Cohesion Policy overview, European Commission, https://cohesiondata.ec.europa.eu/cohesion_overview/21-27, (dostęp: 17.10.2023)

⁹³ Porównaj: G. Byczyński, M. Kąkol, The United Kingdom and the United States [w:] J. Wilczek (red.), Financing the Future, op.cit., s. 5, 17, O. Khakova, P. Ryan, B. Mathews, A Three Seas Chamber of Commerce could enhance energy diversification across Central and Eastern Europe, Atlantic Council, 31.08.2023, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/a-three-seas-chamber-of-commerce-could-enhance-energy-diversification-across-central-and-eastern-europe/> (dostęp: 17.10.2023).

⁹⁴ Porównaj: K. Popławski, Trójmorze do reformy. Motoryzacja, kolej i połączenie Ukrainy priorytetami, Klub Jagielloński, 05.09.2023, <https://klubjagiellonski.pl/2023/09/05/trojmorze-do-reformy-motoryzacja-kolej-i-polaczenie-ukrainy-priorytetami/> (dostęp 17.10.2023).

⁹⁵ Infrastructure investment, OECD Data, <https://data.oecd.org/transport/infrastructure-investment.htm> (dostęp: 17.10.2023).

⁹⁶ Porównaj: "It makes sense that for example Poland and Austria, the countries with highest GDP in the region, should make hefty investments in other member states. ", Three Seas Talks #7 – Svetoslav Malinov, Analyst at Center for the Study of Democracy, Instytut Nowej Europy, 2022, <https://ine.org.pl/threeseasinitiative/podcasts/three-seas-talks-7/> (dostęp 17.10.2023).

⁹⁷ Porównaj: Three Seas Talks #5 – Karel Sal, PhD, Institute for Politics and Society, Instytut Nowej Europy, 2022, <https://ine.org.pl/threeseasinitiative/podcasts/three-seas-talks-5/> (dostęp 17.10.2023).

⁹⁸ Infrastructure investment, OECD Data, <https://data.oecd.org/transport/infrastructure-investment.htm> (dostęp: 17.10.2023).

TRÓJMORZE BUDOWANIE REGIONU

Autorzy:

Dr Tomasz Pawłuszko
Aleksy Borówka
Dr hab. Marta Gębska
Julita Wilczek

ISBN: 978-83-964350-8-8

Warszawa, grudzień 2023

